

कक्षा ६ को हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली
माला (६) को तुलनात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषाशिक्षा,
विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर (एम.एड्.) तह नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

डिल्लीप्रसाद कोइराला
जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस
भीमदत्तनगर, कञ्चनपुर
परीक्षा क्रमाङ्क - ४०४००९४/२०६६
क्याम्पस रोल नं. -५१
२०६७

जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस

भीमदत्तनगर, कञ्चनपुर

शोधनिर्देशकको सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषाशिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको नेपा. शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत “कक्षा ६ को हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली माला (६) को तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र शोधार्थी डिल्लीप्रसाद कोइरालाद्वारा मेरा निर्देशनमा तयार पारिएको हो । निजद्वारा मिहिनेत र लगनशीलताका साथ तयार पारिएको हुनाले यस शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु । यो शोधपत्रको मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७ ।

.....

शोधनिर्देशक

उप.प्रा. हरिप्रसाद खतिवडा
नेपाली विषय विभाग प्रमुख
जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस
भीमदत्तनगर, कञ्चनपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत जनज्योति क्याम्पस एम.एड्. नेपाली शिक्षाका छात्र डिल्लीप्रसाद कोइरालाले उप.प्राध्यापक हरिप्रसाद खतिवडाज्यूको निर्देशनमा स्नातकोत्तर तहका लागि तयार पार्नु भएको 'कक्षा ६ को हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली माला (६) को तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र सम्बन्धित तहका लागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति	नाम	हस्ताक्षर
विभागीय प्रमुख तथा शोधनिर्देशक	हरिप्रसाद खतिवडा	.....
बाह्य परीक्षक	प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी	.....
क्याम्पस प्रमुख	खेमलाल घिमिरे	.....
कार्यक्रम (एम.एड्.) संयोजक	भवानीप्रसाद पन्त	.....

मिति : २०६७३१२०

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत 'कक्षा ६ को मेरो नेपाली किताब र मेरो नेपाली माला (६) को तुलनात्मक अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषाशिक्षण विभाग अन्तर्गत नेपाली पाठ्यक्रमको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको कोड नं. ५९८ पत्रको लागि तयार पारिएको हो । अनुसन्धानकर्ता सिकारु भएकाले अनुसन्धान वा विश्लेषणमा केही कमीकमजोरीहरू हुन सक्छन् । तथापि यस अनुसन्धान कार्यले पाठ्यक्रमअनुसार पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्ने एवं पाठ्यक्रममा देखिएका कमीकमजोरीलाई केही मात्रामा सुधार गर्न सहयोग गर्नेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

यस तुलनात्मक अनुसन्धानका लागि विषय, विषयको शीर्षक चयनदेखि शोध सम्पन्न हुँदासम्म शोधनिर्देशकको जिम्मेवारीसहित असीम सहयोग प्रदान गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु उप.प्रा. हरिप्रसाद खतिवडाज्यूप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी यो शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरूपमा सहयोग पुर्याउने श्रद्धेय गुरु क्याम्पस प्रमुख खेमलाल घिमिरे, उप.प्रा. इन्द्रबहादुर बम, एम.एड. कार्यक्रम संयोजक उप.प्रा. भवानीप्रसाद पन्त, उप.प्रा. हरिसिंह खातीज्यूहरूप्रति पनि कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो अध्ययन कार्यलाई यो अवस्थासम्म आर्थिक, सामाजिक, मानसिक रूपले सहयोग पुर्याउनु हुने श्रद्धेय पिताजी श्री लुप्तप्रसाद कोइराला एवं स्वर्गीय माता श्री युक्तकुमारीप्रति म सदा नतमस्तक र ऋणी रहनेछु । पढाइमा सधैं घचघच्याउने र हरेक प्रकारले सहयोग गर्ने श्रीमती मन्दिरा कोइरालाको योगदानलाई पनि म कहिल्यै भुल्न सकिदैनं । त्यसैगरी शोधकार्यको लागि सामग्री सङ्कलन गर्न सहयोग गर्ने भतिजा केशव दहाल, भाइ दीपक कोइराला, बुहारी अनुराधा कोइराला र मित्र शारद पोखेलप्रति पनि म आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । त्यस्तै यस शोधकार्यको लागि पाण्डुलिपि कम्प्युटर गरी सहयोग गर्ने सन्तोष कम्प्युटरका मित्र सन्तोष खड्काप्रति पनि म आभारी छु ।

अन्त्यमा यस शोध अध्ययनका क्रममा जुन लेखक, सम्पादक तथा प्रकाशनका सामग्रीहरूबाट सहयोग लिइएको छ, उहाँहरूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुतकर्ता

डिल्लीप्रसाद कोइराला
स्नातकोत्तर तह, नेपाली शिक्षा
जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस
भीमदत्तनगर, कञ्चनपुर

विषयसूची

पृष्ठसङ्ख्या

अध्याय - एक

१.१	शोध शीर्षक	१
१.२	शोध प्रयोजन	१
१.३	समस्या कथन	१
१.४	अध्ययनको उद्देश्यहरू	२
१.५	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.६	अध्ययनको औचित्य	५
१.७	अध्ययनको सीमा	६
१.८	अध्ययन विधि	६
१.९	शोधपत्रको रूपरेखा	६

अध्याय - दुई

भाषा पाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

२.१	भाषापाठ्यपुस्तकको परिचय	७
२.२	कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रम	९
२.२.१	साधारण उद्देश्य	१०
कक्षागत उद्देश्य/विशिष्ट उद्देश्य		
२.२.२	सुनाइ र बोलाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू	११
२.२.३	पढाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू	१२
२.२.४	लेखाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू	१२
२.२.५	विधाको क्षेत्र र क्रम	१३
२.२.६	विधाको स्पष्टीकरण	१५
२.२.७	अङ्कभार (कक्षागत अङ्कभार)	१६
२.२.८	भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारहरू	१७
२.२.९	आन्तरिक वा शैक्षिक आधार	१७

(क) विषयवस्तु	१८
(ख) विधागत प्रस्तुति	१८
(ग) भाषिक संरचना	१८
(घ) नमुना अभ्यास	१९
(ङ) चित्र	१९
(च) भूमिका निर्देशन	१९
२.२.१० पाठ्यपुस्तक अध्ययनको बाह्य वा भौतिक आधार	२०
(क) पुस्तकको आकार	२०
(ख) आवरणपृष्ठ	२०
(ग) अक्षरको आकार	२०
(घ) छपाइ	२१
(ङ) कागजको स्तर	२१
(च) बँधाइ	२१
(छ) मूल्य	२१
(ज) सुलभता, विषयसूची र शब्दानुक्रमणिका	२२

अध्याय - तीन

३. निर्धारित पाठ्यसामग्रीको अध्ययन विश्लेषण	२३
३.१ नेपाली पाठ्यपुस्तकको अध्ययन	२३
३.१.१ 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६'	२३
(क) आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	२४
(अ) विषयवस्तु	२४
(आ) विधा र प्रस्तुती	२४
(इ) भाषिक संरचना र शैली	२५
(ई) शब्द र अर्थ	२७
(उ) नमुना अभ्यास	२७
(ऊ) चित्र	३०
(ए) भूमिका निर्देशन	३०
(ख) बाह्य वा भौतिक पक्ष	३१

(अ) आवरणपृष्ठ	३१
(आ) आकार	३१
(इ) छपाइ	३१
(ई) कागज	३२
(उ) बँधाइ	३२
(ऊ) मूल्य	३२
३.२ मेरो नेपाली माला (६)	३२
३.२.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	३२
(अ) विषयवस्तु	३२
(आ) विधा र प्रस्तुति	३३
(इ) भाषिक संरचना र शैली	३४
(ई) नमुना अभ्यास	३५
(उ) चित्र	३७
(ऊ) भूमिका निर्देशन	३७
(ए) अन्तिम पृष्ठहरू	३७
३.२.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष	३८
(अ) आवरणपृष्ठ	३८
(आ) आकार	३८
(इ) छपाइ	३८
(ई) कागज	३९
(उ) बँधाइ	३९
(ऊ) मूल्य	३९

अध्याय - चार

४. निर्धारित पाठ्यपुस्तकको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन	४०
४.१ कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम र हाम्रो नेपाली किताब	४१
(क) उद्देश्य र पाठहरू	४१
४.१.१ भाषिक सीप	४१
(अ) सुनाइ र बोलाइ	४१

(आ) पठाइ	४२
(इ) लेखाइ	४३
४.१.२ भाषिक सीप विकासका क्षेत्र	४४
(अ) उच्चारण	४४
(आ) बोध (श्रुति र पठन)	४४
(इ) कार्यमूलक व्याकरण	४४
(ई) शब्दकोश	४६
(उ) शब्दभण्डार	४६
(ऊ) वाक्यमा शब्द सङ्ख्या	४६
४.१.३ विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरू	४७
४.२ कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम र मेरो नेपाली माला	४८
(क) उद्देश्य र पाठहरू	४९
४.२.१ भाषिक सीप	५०
(अ) सुनाइ/बोलाइ	५०
(आ) बोलाइ	५०
(इ) लेखाइ	५१
४.२.२ भाषिक सीप विकासका क्षेत्र	५१
(अ) उच्चारण	५१
(आ) बोध (श्रुति र पठन)	५२
(इ) कार्यमूलक व्याकरण	५२
(ई) शब्दकोश	५३
४.२.३ शब्दभण्डार	५३
४.२.४ वाक्यमा शब्दसङ्ख्या	५४
(ख) विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरू	५४

अध्याय - पाँच

५.१ 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६' र 'मेरो नेपाली माला (६)' पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन	५६
५.१.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष	५६

(क) विषयवस्तु	५६
(ख) विधा तथा प्रस्तुति	५८
(ग) भाषिक संरचना र शैली	६१
(घ) नमुना अभ्यास	६३
(ङ) चित्र	६५
(च) भूमिका निर्देशन	६६
(छ) अन्तिम पृष्ठहरू	६६
५.२ वाह्य वा भौतिक पक्ष	६७
(क) आवरणपृष्ठ	६७
(ख) आकार	६७
(ग) कागज	६८
(घ) बाँधाइ	६८
(ङ) मूल्य	६९
५.३ सारांश	६८

अध्याय - छ

६. निष्कर्ष र सुभावाहरू	७०
६.१ निष्कर्ष	७१
६.२ शैक्षिक प्रयोजन	७४
६.३ भावी अनुसन्धानका संभावित शीर्षकहरू	७५
सन्दर्भग्रन्थसूची	७६

सङ्केत-सूची

नेपा. शि	-	नेपाली शिक्षा
उप.प्रा.	-	उप प्राध्यापक
प्रा.डा.	-	प्राध्यापक डाक्टर
रा.शि.प.यो.	-	राष्ट्रिय शिक्षा पद्धति योजना
पृ.सं.	-	पृष्ठसङ्ख्या
से.मी.	-	सेन्टिमिटर
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
एम.एड्.	-	मास्टर अफ एजुकेशन
रोल नं.	-	रोल नम्बर

अध्याय : एक

१.१ शोध शीर्षक

यस शोधपत्रको शीर्षक कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली माला' (६) को तुलनात्मक अध्ययन रहेको छ ।

१.२ शोध प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षा विभाग द्वितीय वर्षको पाठ्यांश नेपाली शिक्षा कोड नं. ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.३ समस्या कथन

अनुसन्धानको निम्ति छानिएको कुनै पनि अनुसन्धेय विषयवस्तु नै अनुसन्धानको समस्या हुन आउँछ । त्यसैले यहाँ कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'मेरो नेपाली माला' (६) को तुलनात्मक अध्ययन विश्लेषण गर्नु यस शोधपत्रको समस्या रहेको छ ।

पाठ्यपुस्तक भनेको पाठ्यक्रमद्वारा लक्ष्य पूरा गर्न आवश्यक शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनको लागि सहयोग गर्ने प्रमुख साधन हो । यो विद्यार्थीहरूको लागि कुनै निश्चित ज्ञान, सीप र प्रवृत्ति प्राप्तिका सम्बन्धमा तोकिएको विषयको निर्धारित पाठ्यक्रमअनुसार रचना गरिएको हुन्छ । त्यसैले शिक्षण कार्यमा निर्दिष्ट पाठ्यक्रमअनुसार तयार नभएका पाठ्यपुस्तकहरू र भाषापाठ्यसामग्रीहरूको प्रयोग गरिँदा समयको बर्बादीका साथै शिक्षार्थीको भविष्य निर्माण कार्यमा समेत बाधा-व्यवधान हुन जान्छ । अतः यस्ता अनुपयुक्त पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीहरू प्रयोग भइरहेका भएमा त्यस्ता पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीहरूलाई तुरुन्त रोकिनुपर्छ र पाठ्यक्रमअनुसारको उपयुक्त सामग्री मात्र प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

यहाँ कक्षा ६ मा प्रयोग भएका 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'मेरो नेपाली माला' दुईवटा पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीहरू पाठ्यक्रमअनुरूप निर्माण भए वा नभएको विषयलाई समस्याको रूपमा लिइएको छ । नेपाल सरकार शिक्षा मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरद्वारा निर्माण भएको र अनिवार्यरूपमा लागू गरिएको पाठ्यपुस्तक 'हाम्रो

नेपाली किताब' कक्षा ६ र यूनाइटेड (एकता) नेपाल पब्लिकेशन प्रा.लि. अनामनगरद्वारा प्रकाशित निजी प्रयासमा निर्माण गरिएको पाठ्यपुस्तक 'मेरो नेपाली माला' (६) रहेको छ ।

प्रस्तुत दुईवटा पुस्तकका अध्ययनका समस्याहरू निम्नलिखित रहेका छन् :-

- (क) प्रस्तुत दुईवटै पुस्तकहरू पाठ्यक्रमअनुरूप उपयुक्त छन् कि छैनन् ?
- (ख) पुस्तकमा दिइएका नमुना अभ्यासहरू 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'मेरो नेपाली माला'मा कति समानता र कति भिन्नता छन् ?
- (ग) उक्त दुवै पुस्तकहरूको आन्तरिक र बाह्य संरचना के कस्ता छन् ?
- (घ) माथि उल्लेख गरिएका पाठ्यपुस्तकमा भएका कमीकमजोरी पत्ता लगाई सम्बन्धित पक्षलाई सुझाव दिइएको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्यहरू

प्रस्तुत अध्ययन निम्न उद्देश्यमा केन्द्रित रहेको छ :-

- (क) पाठ्यक्रम अनुरूपताका आधारमा दुवै पाठ्यपुस्तकहरूको विश्लेषण गर्नु ।
- (ख) नमुना अभ्यासका दृष्टिले उपयुक्त पाठ्यपुस्तकको तुलना गर्ने ।
- (ग) दुवै पाठ्यपुस्तकहरूको आन्तरिक र बाह्य पक्षका आधारमा विश्लेषण गर्नु ।

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा

कुनै पनि कार्य गर्नुभन्दा पहिले उक्त कार्यसम्बन्धी पहिले भए गरेका कार्यहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्नाले त्यो काममा सहजता र सरलता आउन सक्छ साथै त्यस्तै काम भए-नभएको वा कुन हदसम्म भएको भन्ने बुझिनाले पनि उक्त कार्य दोहोरिने अवसर पाउँदैन तसर्थ जुनसुकै कार्यको अगाडि त्यसको पूर्वकार्यतिर अवलोकन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

केदारप्रसाद शर्माद्वारा लिखित विद्यावारिधिको शोधपत्र "अ क्रिटिकल इभ्यालुएसन अफ प्राइमरी लेभल गभर्मेन्ट टेक्स बुक अफ द नेपाली ल्याङ्ग्वेज" मा कक्षा १ देखि कक्षा पाँचसम्मका पाठ्यपुस्तकको अध्ययन आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

त्यसैगरी नेत्रप्रसाद पौडेलको स्नातकोत्तर तहका लागि प्रस्तुत गरेको शोधपत्र २०५३ मा कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'सरल नेपाली शृङ्खला' को तुलनात्मक अध्ययन गरेका

छन् । यसमा भाषा पाठ्यपुस्तकका आन्तरिक र बाह्य विशेषताका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

गेहनाथ गौतमले स्नातकोत्तर तहको लागि वि.सं. २०५७ मा गरेका शोधपत्रमा 'हाम्रो नेपाली किताब' कक्षा ६ र 'सरल नेपाली शृङ्खला'को तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । यस अध्ययनमा दुबै पाठ्यपुस्तकका विधागत सङ्ख्या र पाठसङ्ख्याको आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

उनले भाषिक सीपसँग सम्बन्धित अध्ययन गरेका छन् । पाठको अभ्यासको तुलनामा मेरो नेपाली किताबको तुलनामा सजिलो नेपाली मालाका अभ्यासहरू विविधतायुक्त र बढी उत्कृष्ट देखाइएको छ । भाषिक सीपहरू पाठ्यक्रमको उद्देश्यलाई पूरा गर्ने खालको मेरो नेपाली किताबलाई देखाइएको छ भने सजिलो नेपाली मालामा नराखिएकोले मेरो नेपाली किताब उपयुक्त र प्रभावकारी देखिन्छ ।

त्यसैगरी शर्वराज आचार्यले स्नातकोत्तर तहका लागि २०५८ सालमा कक्षा १ र २ को सजिलो नेपाली माला र सजिलो नेपाली मालाको तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनमा दुबै सामग्रीहरूको विधागत सङ्ख्या र पाठसङ्ख्याको दृष्टिले सबल र कमजोर देखाइएको छ ।

त्यसैगरी कमलराज खनालले वि.सं. २०५९ सालमा कक्षा ४ को 'मेरो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली माला' को तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । अध्ययनअनुसार पाठ्यक्रमअनुरूप पाठहरूको रखाइक्रममा सजिलो नेपाली मालाको राम्रो देखाइएको छ भने अन्य समग्र पक्षको अध्ययन गर्दा सजिलो नेपाली माला भन्दा 'मेरो नेपाली किताब'को सबल पक्षको रूपमा निष्कर्ष निकालिएको छ ।

नारायणप्रसाद पौडेलले स्नातकोत्तर तहका लागि वि.सं. २०५९ मा कक्षा २ को 'मेरो नेपाली किताब' र 'सरल नेपाली शृङ्खला' को तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । पाठ्यक्रमका आधारमा दुबै पाठ्यपुस्तकहरू निर्माण भएका र दुबै पाठ्यपुस्तकले भौतिक र सांस्कृतिक क्षेत्रलाई समेटेको पाइन्छ । दुबै पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्दा मेरो नेपाली किताबमा भाषिक सीपहरू चारवटै समेटिएको तर सरल नेपाली शृङ्खलामा सुनाइ र बोलाइ सीपको उल्लेख नगरिएको, मेरो नेपाली किताबको तुलनामा भद्दा देखिएको र दुबै पुस्तकमा विद्यार्थीको रुचि, क्षमता र स्तर अनुकूल नभएको निष्कर्ष निकालेको पाइन्छ ।

टीकाराम सुवेदीले स्नातकोत्तर तहका लागि वि.सं. २०५९ सालमा कक्षा ५ को 'मेरो नेपाली किताब' र 'सजिलो नेपाली किताब' को तुलनात्मक अध्ययन गरेका छन् । यी दुवै पाठ्यपुस्तकहरू निजी स्तरमा सञ्चालन हुने पाठ्यपुस्तकहरू हुन् । ती दुवै पाठ्यपुस्तकको अध्ययनमा पाठ्यक्रमअनुरूपमा केही कमीकमजोरी देखाइएको छ । तर सम्पूर्ण विषयवस्तुको र शुद्धाशुद्धिको अध्ययन गर्दा तुलनात्मकरूपमा सजिलो नेपाली मालामा पाठ्यक्रमले तोकेकोभन्दा केही बढी विषयवस्तु समावेश गरिएको र अशुद्ध वाक्य संरचना भएको देखाइएको छ भने मेरो नेपाली किताब चाहिँ पाठ्यक्रमले तोके अनुसारको विधा र पाठ राखेको अनि शुद्ध वाक्य संरचना भएको देखाइएको छ । आकारका दृष्टिले मेरो नेपाली किताब उपयुक्त रहेको देखाइएको छ भने सजिलो नेपाली माला आकर्षक किसिमको देखाएको छ । दुवै किताबमा विद्यार्थीको उमेर, रुचि र मनोवैज्ञानिक पक्षलाई ध्यान दिइएको जस्तो देखाइए पनि पूर्णरूपमा यसको प्रयोग भएको देखाइएको छैन ।

त्यसैगरी कमला खनालले स्नातकोत्तर तहका लागि वि.सं. २०६६ मा कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताब र नयाँ नेपाली शृङ्खला कक्षा ४ को तुलनात्मक अध्ययन गरेकी छन् । ती दुवै पुस्तकहरूमा एउटा मेरो नेपाली सरकारीस्तरमा विद्यालयमा सञ्चालित छ भने नयाँ नेपाली शृङ्खला कक्षा ४ निजीस्तरमा सञ्चालन भएको छ । दुवै पाठ्यपुस्तकहरू एउटै पाठ्यक्रमको आधारमा निर्माण भएका हुन् । दुवै पाठ्यपुस्तकहरूमा केही मात्रामा मेरो नेपाली किताब उपयुक्त छ भने कुनै विषयवस्तुमा नयाँ नेपाली शृङ्खला उपयुक्त रहेको छ । दुवै पाठ्यपुस्तकहरू स्तरभन्दा केही कठिन भएका कठिन शब्दको अर्थमा नयाँ नेपाली शृङ्खला पाठ्यक्रम नजिक रहेका देखाइएको छ । कोठेपद भने र भाका हालेर कविता पढ्ने जस्ता अभ्यासहरू मेरो नेपाली किताबमा नराखिएको नयाँ नेपाली शृङ्खलामा राखिएको देखाइएको छ । आकारका दृष्टिले नयाँ नेपाली शृङ्खला ठूलो भएको देखाइएको छ । आवरण पृष्ठको सजावट तथा टिकाउका दृष्टिले नयाँ नेपाली शृङ्खला उपयुक्त देखाइएको छ । केही कमीकमजोरीहरूलाई केलाउँदै केही सुभावहरू दिइएको छ ।

उपर्युक्त पूर्व समीक्षाअनुसार तुलनात्मक शीर्षकसँग सम्बन्धित अन्य विभिन्न विषयमा अध्ययन विश्लेषण भए पनि कक्षा ५ को हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली मालाको तुलनात्मक अध्ययन भएको पाइँदैन । यसर्थ यस शोधपत्रमा कक्षा ६ का उपर्युक्त दुई पाठ्यपुस्तकहरू पाठ्यक्रमअनुरूप तयार भएका छन् कि छैनन् ? यिनीहरूका बीचमा के कति

समानता भिन्नता, सबल पक्ष र दुर्बल पक्षहरू रहेका छन् अध्ययन गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

१.६ अध्ययनको औचित्य

जुनसुकै देशको शिक्षा नीति तथा शैक्षिक उद्देश्य राष्ट्रिय आवश्यकता तथा समयानुकूल तयार पारिएको हुन्छ । त्यसैगरी तहगत उद्देश्य एवम् बाल मनोविज्ञानानुरूप पाठ्यक्रम निर्माण भएको हुन्छ । पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भसामग्रीहरू पनि पाठ्यक्रमको भावना एवम् विषयको प्रकृतिअनुरूप तयार भएका हुन्छन् । प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनबाट कक्षा ६ का लागि निर्धारण गरिएको नेपाली पाठ्यक्रमको परिचय र सामान्य सिंहावलोकनका साथमा यी दुई पाठ्यपुस्तकबीचको सम्बन्ध निरूपण गर्न सरिएको छ । बालबालिकाको शिक्षाको जगलाई बलियो र सबल बनाउन असल पाठ्यसामग्रीको आवश्यकता पर्दछ । असल पाठ्यसामग्रीले मात्र विद्यार्थीको गुणात्मक पक्षको विकास हुन सक्छ ।

भाषा विषय पढाउनुको उद्देश्य भाषाका विषयमा शिक्षण गर्नु मात्र नभएर भाषिक कुशलताको शिक्षण गर्नु हो । यसर्थ भाषा पाठ्यपुस्तकको निर्माण पाठ्यक्रमका उद्देश्यअनुरूप भाषिक सीप विकास हुने किसिमले गर्नुपर्दछ ।

यसरी एउटै कक्षामा पनि विभिन्न पाठ्यसामग्रीहरू पढाइ भइरहेका मध्ये कक्षा ६ को हाम्रो नेपाली किताब र मेरो नेपाली माला पनि पर्दछन् । उपर्युक्त पाठ्यपुस्तकहरू पाठ्यक्रमको उद्देश्यसँग कति नजिक छन् ? कुन पाठ्यपुस्तक पाठ्यक्रमसँग मिल्दोजुल्दो छ ? जस्ता कुराहरूको अध्ययनबाट भाषा पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई सामग्री सङ्कलनमा सहयोग पुऱ्याउनेछ साथै यस शोधकार्यले भाषा पाठ्यपुस्तक र अन्य पाठ्यपुस्तकको शिक्षण विधिमा भिन्नता हुने कुरा औल्याउन सहयोग पुऱ्याउन सक्ने देखिन्छ, जसले गर्दा शिक्षकलाई भाषा सिकाउन र विद्यार्थीलाई भाषा सिक्न सहज हुने कुराको आशा गरिएको छ ।

१.७ अध्ययनको सीमा

यो अध्ययन कक्षा ६ को 'मेरो नेपाली किताब' पाठ्यपुस्तक र 'मेरो नेपाली माला (६)' पाठ्यसामग्रीको अध्ययन विश्लेषण र तुलनामा सीमित रहेको छ । अध्ययन यी दुई पुस्तकको आन्तरिक पक्ष जस्तै - विषयवस्तु, विधा र प्रस्तुति, शैली, भाषिक संरचना, नमुना अभ्यास, चित्र, भूमिका निर्देशन र बाह्य पक्ष जस्तै - आवरण पृष्ठ, पुस्तकको आकार, छपाइ,

कागजको स्तर बँधाइ, मूल्यको तुलनात्मक अध्ययनमा सीमित रहेको छ । साथै उक्त पाठ्यपुस्तकमा भेटिएका सबल र दुर्बल पक्ष औँल्याइदिई सुभाव र निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.८ अध्ययन विधि

यो अध्ययनमा खासगरी पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ, साथै विद्वान् तथा विशेषज्ञद्वारा भाषा पाठ्यपुस्तकमा हुनुपर्ने गुणका आधारमा तयार पारिएका पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन विश्लेषणका आधारहरूलाई अवलम्बन गरिएको छ । अध्ययन विश्लेषण गर्दा पाठ्यसामग्रीको सकेसम्म सङ्क्षिप्तता र वस्तुगतता अपनाइएको छ ।

पाठ्यसामग्री पाठ्यक्रमअनुरूप भए नभएको विश्लेषणको लागि उक्त कक्षाको पाठ्यक्रमलाई आधार बनाइएको छ ।

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा

अध्याय एक : परिचय

अध्याय दुई : भाषा पाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

अध्याय तीन : निर्धारित पाठ्यपुस्तकहरूको अध्ययन विश्लेषण

अध्याय चार : निर्धारित पाठ्यपुस्तकहरूको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन

अध्याय पाँच : तुलनात्मक अध्ययन

अध्याय छ : निष्कर्ष र सुभावहरू

सन्दर्भग्रन्थसूची

अध्याय : दुई

भाषा पाठ्यपुस्तकको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

२.१ भाषा पाठ्यपुस्तकको परिचय

‘पाठ्यक्रम भनेको शिक्षाको लक्ष्य हासिल गर्नका लागि बनाइएको शैक्षिक कार्यक्रम हो ।’ (रा.शि.प.यो. २०२८) । पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको उद्देश्य र विषयवस्तुअनुसार पाठ्यपुस्तक तयार पारिन्छ । पाठ्यपुस्तक शिक्षा व्यवस्थाको महत्वपूर्ण अङ्ग हो । विद्यालयीय शिक्षण सिकाइका सम्पूर्ण क्रियाकलाप पाठ्यपुस्तकमा नै आधारित हुन्छन् । पाठ्यपुस्तक शिक्षक र विद्यार्थी दुबैको शैक्षिक सामग्री हो । पाठ्यपुस्तकहरू समसामयिक विद्यार्थीको बौद्धिक क्षमता तथा राष्ट्रले अवलम्बन गरेको शैक्षिक उद्देश्यबाट निर्देशित हुनुपर्दछ । पाठ्यपुस्तकले विद्यार्थीका लागि कुनै निश्चित ज्ञान प्राप्तिका सम्बन्धमा तोकिएको विषयको निर्धारित लक्ष्य प्राप्तिका लागि शिक्षक र विद्यार्थीलाई मार्गदर्शन गर्नुका साथै विद्यार्थीहरूलाई गृहकार्य, पुनरावृत्ति र अभ्यास गर्न पनि सहयोग गर्दछ । यसरी पाठ्यपुस्तकले विद्यार्थीको मानसिक तथा बौद्धिक क्षमताअनुसार शिक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न शिक्षकलाई सघाउनुका साथै विभिन्न परिस्थितिमा यसले पाठ्यक्रम र शिक्षककै भूमिका पनि निर्वाह गरेको पाइन्छ ।

पाठ्यपुस्तक कुनै खास विषयमा लेखिएको मुद्रित सामग्री हो जसलाई मुद्रित शिक्षक भनिन्छ । औपचारिक र अनौपचारिक दुवै प्रकारका शिक्षाका लागि पाठ्यपुस्तक अनिवार्य हुन्छ । पाठ्यपुस्तकभित्र पढाइएका विविध पक्षहरू समेटिएका हुन्छन् । असल पाठ्यपुस्तकका लागि उपयुक्त पाठ्यसामग्री उपयुक्त मौलिक सजावट आदिको आवश्यकता पर्दछ । यसमा विद्यार्थीको स्तर, समयको बचत, बानी निर्माण, वैचारिक शुद्धता, आवश्यकता, शिक्षण सुगमता, विद्यार्थीका शारीरिक एवम् मानसिक अवस्था र स्तरीयता एवम् क्रमबद्धता आदि कुराको निर्वाह भएको हुन्छ । यो कुनै खास विषयमा लेखिने र सम्बन्धित विषयका शैक्षिक उद्देश्यहरू हासिल गर्ने क्रममा पाठ्यपुस्तकको प्रयोग गरिन्छ । यसका साथै पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका पठनपाठनको विवरण भित्र रही विद्यार्थी र शिक्षणका लागि निश्चित विषयको अध्ययन गर्ने पाठ्यसामग्री नै पाठ्यपुस्तक हो ।

भाषा पाठ्यपुस्तकभित्र दुईवटा आधार प्रमुख मानिन्छन्, आन्तरिक आधार र बाह्य आधार । आन्तरिक आधारलाई शैक्षिक आधार र बाह्य आधारलाई भौतिक आधार भनिन्छ । आन्तरिक आधारभित्र शैक्षिक विषयवस्तु, यसको प्रस्तुति, भाषा चित्रहरू, नमुना अभ्यास, भूमिका र निर्देशन

आदि पर्दछन् । भौतिक वा बाह्य आधार अन्तर्गत पाठ्यपुस्तकको आकार, प्रकार, आवरण पृष्ठ, छपाइ, अक्षरको आकार, कागजको गुणस्तर, बाँधाइ र मूल्य आदि पर्दछन् । आन्तरिक आधारको भाषा अन्तर्गत शब्दभण्डार र वाक्य ढाँचा पर्दछन् । पाठ्यपुस्तक निर्माण गर्दा उक्त दुई आधारहरूको बीचमा उपयुक्त तालमेल भयो भने पाठ्यपुस्तक असल बन्नसक्छ ।

अहिलेको अवस्थामा आइपुग्दा पनि पाठ्यपुस्तक र अन्य पुस्तकका बीच भिन्नता रहेको पाइँदैन । सबै पुस्तकलाई एउटै रूपमा ग्रहण गर्नाले पाठ्यपुस्तकको उपयोगिता माथि प्रश्न खडा हुनसक्छ । पाठ्यपुस्तकलाई विभिन्न कालखण्डमा भिन्न भिन्न तरिकाले परिभाषित गरेको पाइन्छ । श्रुतिपरम्पराबाट विकसित हाम्रो शिक्षाप्रणाली क्रमशः हस्तलिखत हुँदै आजको अवस्थामा आइपुगेको हो । यस्तो स्थितिमा पुस्तक र पाठ्यपुस्तकबीच खास भिन्नता नराख्नु उपयुक्त लागे पनि वर्तमान अवस्थासम्म पनि यो मान्यता रहनु चाहिँ सान्दर्भिक भन्न सकिन्न । स्तरीय पठनपाठनका लागि उपयुक्त पाठ्यक्रम तदनुरूप पाठ्यपुस्तक, प्रशिक्षित एवम् दक्ष शिक्षक र राम्रो व्यवस्थापनको अपेक्षा गरिन्छ । पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरूलाई पाठ्यपुस्तकमा केन्द्रित गर्नुपर्ने हाम्रो जस्ता देशका लागि पाठ्यपुस्तकको महत्व त छँदैछ, त्यसमा पनि तेस्रो विश्वका शिक्षकका लागि कक्षामा प्रस्तुत गरिने एक मात्र विश्वासिलो सामग्री भनेको पाठ्यपुस्तक मात्र हो । त्यस्तै विद्यार्थीका लागि त भन् पाठ्यपुस्तक कक्षामा पढ्ने र गृहकार्य गर्ने एक मात्र महत्वपूर्ण माध्यम पनि हो ।

पाठ्यपुस्तक जति सान्दर्भिक भयो त्यसको उपयोगिता पनि त्यति नै बढ्दै जान्छ । हिजोआज मोटामोटीरूपमा अध्ययनका खास शाखासँग सम्बन्धित पुस्तकलाई नै पाठ्यपुस्तक भनिएबाट यसको शैक्षिक महत्व प्रष्ट हुन्छ । त्यस्तै पाठ्यपुस्तक भन्ने शब्दावली शिक्षण सामग्रीको एउटा संयुक्त अवयवका रूपमा प्रयोग गरिन्छ । जसअन्तर्गत कुनै पाठ्यपुस्तकहरू मात्र हुन्छन् वा अनेकौँ भागहरू समेत भएका शैक्षणिक प्याकेजहरू पनि हुन सक्छन् । यसैगरी कुनै विषयका सिद्धान्तमा शिक्षण प्रदान गर्ने खास गरी आंशिक वा पूर्ण पाठ्यांशमा आधारित पुस्तकलाई पनि पाठ्यपुस्तक भन्न सकिन्छ । यस भनाइले पाठ्यपुस्तकको पूर्तिलाई ग्रहण गरेको अनुभव हुन्छ । यसका अतिरिक्त बोधगम्यता असल पाठ्यपुस्तकको सर्वोपरि गुण हो । बोधगम्यताको अभावमा पाठ्यपुस्तक अर्थहीन हुन्छ । वर्तमान अवस्थामा बजारमा छ्यापछ्याप्ती पाठ्यपुस्तक त पाइन्छन् तर सबै बोधगम्यताका दृष्टिले उपयुक्त मानिँदैनन् । अझ सन्दर्भ पाठ्यसामग्रीलाई पनि पाठ्यपुस्तककै रूपमा बजारीकरण गरिनाले आधिकारिक पाठ्यपुस्तकहरूको उपयोगिता ओभेलेमा परेको छ । त्यसकारण प्रत्येक पाठ्यपुस्तकको बोधगम्यता र स्तरको परीक्षण गर्नु आजको

आवश्यकता हो र यस प्रक्रियाबाट अनुपयुक्त पाठ्यपुस्तकहरूको बजारीकरणलाई हतोत्साहित गर्न सकिन्छ ।

उपर्युक्त विश्लेषणबाट के निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ भने असल पाठ्यपुस्तक निर्माणका लागि पाठ्यक्रमका उद्देश्यलाई समाउन सक्नुपर्दछ । शैक्षिक एवम् भौतिक आधारलाई सन्तुलित रूपमा वितरण गर्न सकियो भने पाठ्यपुस्तक उपयोगी बन्दछ । अरू पाठ्यपुस्तकमा पाइने सम्पूर्ण गुणका अतिरिक्त भाषा पाठ्यपुस्तकलाई औपचारिक शिक्षाको मूल वा आधिकारिक सामग्रीका रूपमा उपयोगी साबित गर्न सक्नुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकभित्र विधाका पाठहरू, तिनका अभ्यासहरू, भाषातन्त्र सम्बन्धी अभ्यासहरू, सिर्जनात्मक अभ्यासहरू आदि पाठ्यसामग्री रहने हुँदा यिनको छनोटमा विचार पुऱ्याउनु पर्दछ । यसका अतिरिक्त बाहिरी सजावट पनि राम्रो र आकर्षक हुनुपर्दछ ।

२.२ कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रम

विद्यालय शैक्षिक क्रियाकलापमा नेपाली भाषा पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । विद्यालय तहको प्रारम्भिक कक्षादेखि मा.वि. कक्षासम्म अनिवार्य विषयका रूपमा पठनपाठन हुने यस विषयलाई प्रभावकारी एवम् व्यावहारिक बनाउन पाठ्यक्रम उपयुक्त हुनुपर्छ । उपयुक्त पाठ्यक्रम तदनुरूपको पाठ्यपुस्तक र स्तरीय पाठ्यसामग्री नेपाली भाषा शिक्षणका लागि आवश्यक कुरा हुन् । यसका अतिरिक्त उपलब्ध साधनहरूको समुचित उपयोग, विद्यार्थीको रुचि, शारीरिक एवम् मानसिक अवस्था, विद्यालयको वातावरण र दक्ष शिक्षकको उपस्थिति पनि पठनपाठनका क्षेत्रमा महत्वपूर्ण कुरा हुन् । कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रमलाई मूलतः साधारण उद्देश्य, कक्षागत उद्देश्य, सुनाइ र बोलाइसँग सम्बन्धी उद्देश्य, पढाइ सम्बन्धी उद्देश्य र लेखाइ सम्बन्धी उद्देश्य, विधाको क्षेत्र र क्रम, विधाको स्पष्टीकरण, अड्कभार, पाठ्यअड्कभार र विधागत भार गरी ९ भागमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

२.२.१ साधारण उद्देश्य

निम्न माध्यमिक तहको साधारण उद्देश्यहरू पच्चीस वटा रहेका छन् :-

- (१) उच्चरित ध्वनिहरूको भिन्नता पहिल्याउन र सोही अनुरूप उच्चारण गर्न ।
- (२) अरूद्वारा अभिव्यक्त विचार बुझ्ने गरी सुन्न ।

- (३) शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न ।
- (४) सुनेका विषयवस्तुको मुख्य मुख्य कुरा बताउन ।
- (५) आफूले देखे, सुनेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुमा मौखिक अभिव्यक्ति दिन ।
- (६) आफूले भन्न चाहेका कुरालाई हाउभाउपूर्ण एवम् प्रभावकारी ढङ्गले अभिव्यक्ति दिन ।
- (७) कुराकानी, संवाद, वादविवाद, प्रश्नोत्तर, छलफल आदि मौखिक अभिव्यक्तिहरूमा भाग लिन ।
- (८) लिखित सामग्रीहरूलाई भावअनुसार गति, यति मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग सस्वरवाचन गर्न ।
- (९) विभिन्न प्रयोजनका लागि सामग्रीहरू मौनवाचन गर्न ।
- (१०) विभिन्न उद्देश्यले लिखित सामग्रीहरू पढ्न ।
- (११) पठित शब्दहरूको सन्दर्भपूर्ण प्रयोग गर्न ।
- (१२) पढेका विषयवस्तुको सारांश भन्न र लेख्न ।
- (१३) आफूले देखे, सुनेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुमा लिखित अभिव्यक्ति दिन ।
- (१४) स्तरअनुसारका विषयहरूमा सन्दर्भ र सिलसिलामा मिलाई मौलिक रचना गर्न ।
- (१६) पठित शब्दहरूलाई हिज्जे मिलाई लेख्न ।
- (१७) विशिष्ट अंशहरूको भावविस्तार गर्न ।
- (१९) स-साना मौलिक रचनाहरू सन्दर्भ र सिलसिला मिलाई लेख्न ।
- (२०) विभिन्न विषयहरू पढी शब्दभण्डारको वृद्धि गर्न ।
- (२१) व्याकरणका आधारभूत तत्व तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्न ।
- (२२) नेपाली भाषामा लेखिएका विभिन्न विधाका समसामयिक पाठ्यसामग्रीहरू पढ्ने अभिरुचिको विकास गर्न ।
- (२३) उद्देश्यअनुसारका विभिन्न पठन कौशलहरूको विकास गर्न ।
- (२४) शिष्ट र शुद्ध भाषाको प्रयोग गर्ने बानी बसाल्न ।
- (२५) साहित्यिक रचनाहरू पढ्ने अभिरुचि बढाउन ।

यी माथिका तहगत उद्देश्यहरू हुन् । यिनै उद्देश्यहरूसँग नबाभिने गरी कक्षा ६ का सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सीपसँग सम्बन्धित उद्देश्यहरू राखिएका छन्, जुन निम्न छन् :-

कक्षागत उद्देश्य/विशिष्ट उद्देश्य

२.२.२ सुनाइ र बोलाइ सम्बन्धी उद्देश्यहरू

कक्षा ६ मा सुनाइ र बोलाइ सीपका लागि संयुक्त रूपमा आठवटा उद्देश्यहरू राखिएका छन् । ती यसप्रकार छन् :-

- (१) उच्चरित ध्वनिहरू सुनी तिनको भिन्नता पहिल्याउन ।
- (२) शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न ।
- (३) अरूले भनेका कुरा ध्यानपूर्वक सुन्नु र भन्नु ।
- (४) सामान्य मौखिक वर्णनहरू सुनी मुख्य कुरा बताउन ।
- (५) कविता, गीत, कथा आदि आनन्दका साथ सुनी प्रतिक्रिया जनाउन ।
- (६) स-साना कुराकानी, संवाद, प्रश्नोत्तर आदि सुनी मौखिक अभिव्यक्तिमा भाग लिन ।
- (७) आफूले देखे सुनेका र बुझेका वस्तु, वातावरण र घटनाका विषयमा सामान्य वर्णन गर्न ।
- (८) सिलसिला र हाउभाउ मिलाई बोल्नु ।

उपर्युक्त कक्षागत उद्देश्यहरू साधारण उद्देश्यका १, २, ३, ४, ५, ६ र ७ नम्बरका उद्देश्यसँग सम्बन्धित छन् ।

२.२.३ पढाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू

यस अन्तर्गत निम्नलिखित सातवटा उद्देश्यहरू रहेका छन्, जुन निम्न छन् :-

- (१) लिखित सामग्रीलाई गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग वाचन गर्न ।
- (२) मुख्य-मुख्य कुरा बताउन सक्ने गरी विभिन्न पाठ पढ्नु ।
- (३) लिखित सामग्रीहरूको मौनवाचन गर्न ।
- (४) विभिन्न उद्देश्यले विधागत पाठहरू पढ्नु ।

- (५) पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको आशय बुझी प्रयोग गर्न ।
- (६) विभिन्न विधाका पाठहरू भाव ठम्याई पढ्न ।
- (७) विभिन्न विधाका पाठहरूबाट शब्दभण्डारको वृद्धि गर्न ।

उपर्युक्त उद्देश्यहरू साधारण उद्देश्यहरूमा ८, ९, १०, ११ नम्बरसँग सम्बन्धित देखिन्छन् ।

२.२.४ लेखाइसम्बन्धी उद्देश्यहरू

यस अन्तर्गत निम्नानुसार नौवटा उद्देश्यहरू रहेका छन् :-

- (१) हिज्जे मिलाई सफा र शुद्धसँग लेख्न ।
- (२) लेख्य चिन्हहरूको उपयुक्त प्रयोग गरी लेख्न ।
- (३) शब्द, वाक्य र पाठका अंशहरू सुनेर लेख्न ।
- (४) आफूले देखेका, बुझेका वस्तु तथा घटनाहरूको लिखित वर्णन गर्न ।
- (५) स-साना रचनाहरू (अनुच्छेद, चिठी र निवेदन आदि) सिलसिला मिलाई लेख्न ।
- (६) आफ्नो रुचि अनुसारका विषयमा स-साना मौलिक रचना गर्न ।
- (७) विशिष्ट अंशको भावविस्तार गर्न ।
- (८) वाक्यमा पदसङ्गति आदि तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्न ।
- (९) सुनेका, पढेका विषयवस्तुको सार लेख्न ।

उपर्युक्त उद्देश्यहरू साधारण उद्देश्यहरूमा १४, १५, १६, १७, १८, १९, २० र २१ औं उद्देश्यहरूसँग सम्बन्धित छन् ।

२.२.५ विधाको क्षेत्र र क्रम

यस कक्षा ६ को नेपाली पाठ्यक्रममा विधाको क्षेत्र र क्रम अन्तर्गत सात भागमा विभाजन गरिएको छ । गद्य विधाको प्रबन्ध/निबन्ध विधा पहिलो विधाको रूपमा रहेको छ । प्रबन्ध/निबन्ध विधामा सामाजिक/सांस्कृतिक, प्राकृतिक/वातावरणीय, कलात्मक, वैज्ञानिक /प्राविधिक, व्यावसायिक प्रबन्ध/निबन्धहरू रहेका छन् । कथा विधामा लोककथा, नीतिकथा, पौराणिक र ऐतिहासिक कथा भनेर तोकिएका छन् । तेस्रो विधा अन्तर्गत जीवनी विधा पर्दछ । यस जीवनी

विधामा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जीवनीहरू पर्दछन् । जसमा साहित्यकार र कलाकार, विद्वान् र विचारक, आविष्कारक प्रेरक व्यक्तित्व भनेर तोकिएका छन् । चौथो विधा अन्तर्गत चिठी विधा पर्दछ । यस चिठी विधामा घरायसी र कार्यालयीय चिठी तोकिएका छन् । पाँचौं विधा अन्तर्गत रूपक विधा रहेको छ । रूपक विधामा संवाद र वादविवाद पर्दछन् र यही संवाद र वादविवादलाई पाठ्यक्रममा राखिएको छ । छैटौं विधाको रूपमा पद्य विधा रहेको छ । पद्य विधामा कविता विधा पर्दछ । कविता विधामा छन्दलय र लोकलय कविता रहेका छन् । सातौं विधा अन्तर्गत भाषा तत्व विधाको व्याकरण पर्दछ । व्याकरणमा पदसङ्गति (लिङ्ग, पुरूष, वचन, आदर), काल (वर्तमान, भूत, भविष्यत्), पक्ष, भाव वा अर्थ, वाक्य परिवर्तन, वाच्य परिवर्तन, शब्द वर्ग, कारक र विभक्ति, लेख्य चिन्ह र वर्णविन्यास प्रयोग गरी वाक्य निर्माण गर्ने र शब्दभण्डार र उखान टुक्का आदिको उपयुक्त किसिमले बुझ्न र प्रयोग गर्ने खालका अभ्यास राखिनु पर्ने कुरा तोकिएको छ । पाठ्यक्रममा तोकिएका विधाको क्षेत्र र क्रमलाई निम्नलिखित तालिकामा देखाउन सकिन्छ :-

तालिका नं. १ (एक)

विधाको क्षेत्र र क्रम :-

क्र.सं.	विधा	उपविधा	क्षेत्र र क्रम
१	गद्य	कथा	(क) लोककथा (ख) पौराणिक कथा (ग) ऐतिहासिक कथा (घ) नीति कथा
२	पद्य	कविता	(क) लयबद्ध (१) छन्दलय (२) लोकलय
३	गद्य	निबन्ध/प्रबन्ध	(क) सामाजिक तथा सांस्कृतिक (ख) प्राकृतिक तथा वातावरणीय (ग) कलात्मक (घ) वैज्ञानिक तथा प्राविधिक (ङ) व्यावसायिक
४	रूपक	संवाद	(क) संवाद (ख) वादविवाद
५	जीवनी		राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय (क) साहित्यकार तथा कलाकार (ख) विद्वान् तथा विचारक (ग) आविष्कार (घ) प्रेरक व्यक्तित्व
६	चिठी		(क) घरायसी (ख) कार्यालयीय
७	भाषातत्व	व्याकरण	(१) पदसङ्गति (२) काल (३) पक्ष (४) भाव वा अर्थ (५) वाक्य परिवर्तन (६) वाच्य परिवर्तन

			(७) शब्दवर्ग (८) कारक र विभक्ति (९) लेख्य चिन्ह (१०) वर्णविन्यास (११) शब्दभण्डार (१२) उखान टुक्का
--	--	--	--

२.२.६ विधाको स्पष्टीकरण

कक्षा ६ को पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार विधाको स्पष्टीकरण गरेको छ । जसमा एक नम्बरमा गद्य विधा राखिएको छ । गद्य विधा अन्तर्गतको कथा शीर्षक दिइएको छ । यस अन्तर्गत लोककथा, नीतिकथा, पौराणिक र ऐतिहासिक कथा समाविष्ट गरिएको छ । लोक कथा अन्तर्गत गाउँघरमा प्रचलित परम्परागत लिखित वा अलिखित रूपले चल्दै आएका रोचक ज्ञानबर्धक कथाहरू राख्ने, नैतिक कथाबाट नैतिकताका कुराहरू सिक्ने र पौराणिक र ऐतिहासिक कथाहरूबाट पुराण र इतिहासमा प्रचलित कुराहरू जान्ने उद्देश्य राखिएको छ ।

दुई नम्बरमा पद्य विधा अन्तर्गतको कविता विधालाई समेटिएको छ । यसमा लयबद्धमा छन्दलय, लोकलय, गीतिलय र मुक्तलय प्रकृतिका कविताको छनोटलाई जोड दिइएको छ । यसको स्पष्टीकरणमा अर्थ र मर्मस्पर्शी आनन्दानुभूति जनाउने लय, जगाउने खालका कविता राखिने छन् भनिएको छ ।

तीन नम्बरमा प्रबन्ध र निबन्ध विधालाई समेटिएको छ । यसमा सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, वातावरणीय, कलात्मक, वैज्ञानिक, प्राविधिक र व्यावसायिक जस्ता निबन्ध र प्रबन्धहरू पाठ्यक्रमले स्पष्टीकरण गरेको छ । ती प्रबन्धको माध्यमबाट विद्यार्थीहरूमा कलात्मक, परम्पराप्रति अनुराग जगाई राष्ट्रियताको महत्व बुझाउनुका साथसाथै तिनको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा प्रेरित गर्ने उद्देश्य राखिएको छ ।

चार नम्बरमा रूपक विधाको स्पष्टीकरण दिइएको छ । रूपक विधामा संवाद र वादविवादलाई समावेश गरिएको छ । यस अन्तर्गत मौखिक अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित संवाद, वादविवाद र एकाङ्कीलाई लिइएको छ । विद्यार्थीहरूको अनुभवको सेरोफेरोसँग सम्बन्धित स्तर

सुहाउँदो विषयवस्तुमा आधारित भएर मौखिक अभिव्यक्तिको विकासका लागि रूपक विधाको संयोजन गरिन्छ ।

पाँचौँ स्थानमा जीवनी समेटिएको छ । यसमा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जीवनी अन्तर्गत साहित्यकार, कलाकार, विद्वान् तथा विचारक, आविष्कारक, प्रेरक व्यक्तित्वसँग सम्बन्धित क्षेत्रहरू समेटिएका छन् ।

छैटौँ स्थानमा चिठीलाई राखिएको छ । यस अन्तर्गत घरायसी र कार्यालयीय चिठी पर्दछन् । कार्यालयीय भन्नाले विद्यालय र अन्त्य कार्यालयसँग सम्बद्ध निवेदन र व्यापारिक प्रयोजनका लागि प्रयोग गरिने चिठीलाई समेत बुझाउँछ ।

सातौँ स्थानमा व्याकरण वा भाषातत्व विधा स्पष्टीकरण गरिएको छ । निम्नमाध्यमिक कक्षामा व्याकरण समावेश गर्नुको अभिप्राय यसको सैद्धान्तिक ज्ञान गराउनु होइन । विधाका पाठहरूको प्रकृतिअनुसारका व्याकरणतत्वको पहिचान र तिनको उपयुक्त प्रयोग गर्ने क्षमता विकासका लागि यसलाई समावेश गरिएको हो । व्याकरण भनेको भाषा प्रयोगमा अन्तर्निहित संरचना एवम् व्यवस्था भएकाले यसलाई पाठभन्दा अलग राखेर हेर्नु उपयुक्त हुँदैन । त्यसैले क्षेत्र र क्रम तालिकामा उल्लेख गरिए पनि व्याकरणलाई पाठसँग एकीकृत गर्ने दृष्टिकोण लिइएको छ ।

क्षेत्र र क्रमअनुसार शब्दभण्डारलाई आठौँ स्थानमा राखिएको छ । पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न विषय क्षेत्रका शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र विषय क्षेत्रगत विविधतालाई ख्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिइन्छ । यस क्रममा पाठहरूमा प्रयुक्त र तत्सबन्धी उखान टुक्काहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गरिनेछ ।

२.२.७ अङ्कभार (कक्षागत अङ्कभार)

तहगत भाषिक मूल्याङ्कनका लागि निम्नानुसारको भाषिक क्षेत्र र अङ्कभार विवरण

क्षेत्र	विधा	अङ्क
पढाइ र लेखाइ (क) पाठगत प्रश्न	कथा, कविता, निबन्ध/प्रबन्ध, जीवनी, रूपक	३०
(ख) बोध	कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, जीवनी	५

दृष्टांश/अदृष्टांश		
(ग) सारांश	कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, जीवनी	५
(घ) भावविस्तार/व्याख्या	कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, जीवनी	१०
(ङ) रचना निर्देशित/स्वतन्त्र	(क) प्रबन्ध/निबन्ध (ख) चिठी, निवेदन, संवाद, विवादात्मक अभिव्यक्ति, कथात्मक अभिव्यक्ति	२०
शब्दभण्डार	शब्दको अर्थ र वाक्यमा प्रयोग	१०
व्याकरण	पहिचान र प्रयोग	२

नेपाली विषयको शिक्षण प्रतिहप्ता पाठ्यभार ५ र वार्षिक पाठ्यभार १५० घण्टी हुनेछ ।

२.२.८ भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारहरु

कुनै पनि तहको पाठ्यपुस्तक त्यस तहको लागि उपयुक्त हुनु आवश्यक छ । पाठ्यपुस्तक शिक्षणसामग्रीको उच्चतम नमुना मानिन्छ । पाठ्यपुस्तकले विद्यार्थीको स्तर, तह, उमेर, रुचि आदिलाई समेट्न सकेको छ, छैन भनेर लेखाजोखा गर्नका लागि बेलाबेलामा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्नुपर्छ । पाठ्यपुस्तकलाई अध्ययन गर्ने विभिन्न तरिकाहरू छन् । सामान्यतः आन्तरिक र बाह्य आधारमा पाठ्यपुस्तकको अध्ययन गर्न सकिन्छ । प्रस्तुत अध्ययन मूलतः सम्बद्ध सामग्रीको विषयवस्तुको विश्लेषणमा केन्द्रित भएकोले यस प्रयोजनका लागि पनि उल्लेखित दुई आधारलाई नै अवलम्बन गरिएको छ । यी दुवै पक्षहरूको सङ्क्षिप्त विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२.९. आन्तरिक वा शैक्षिक आधार :

भाषा पाठ्यपुस्तक अध्ययनको आन्तरिक आधारमा विषयवस्तु, विधागत प्रस्तुति, भाषिक संरचना, नमुना अध्यास, चित्र, भूमिका निर्देशन आदि पर्दछन् ।

(क) विषयवस्तु

भाषा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिने विषयवस्तु पाठ्यक्रमले निर्देशन गरेका विषय वा क्षेत्रबाट चयन गर्नुपर्दछ । यस्ता क्षेत्रहरूमा विषयवस्तुमा विविधता विद्यार्थीको बौद्धिक क्षमता,

नैतिकता अभिवृद्धि गर्ने, देशभक्तिको भावना जागृत गर्ने, रुचिपूर्ण र श्रमप्रति आस्था जगाउने खालको हुनुपर्छ, साथै यस्ता विषयवस्तुहरू सांस्कृतिक, भौगोलिक, सामाजिक र लैङ्गिक समानताका दृष्टिले सन्तुलित हुनु पनि त्यत्तिकै जरूरी हुन्छ ।

(ख) विधागत प्रस्तुति

भाषा पाठ्यपुस्तकमा विधागत विविधता हुनु अत्यावश्यक छ । भाषिक सीपका विधा लेख्य र कथ्य गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । त्यस्तै यी साहित्यिक र साहित्येतर गरी दुई प्रकारका विधा हुन्छन् । साहित्यिक विधा अन्तर्गत कथा, कविता, निबन्ध र एकाङ्की नाटक पर्दछन् भने चिठी, जीवनी, दैनिकी, रूपक (संवाद, विवाद, मनोवाद, छलफल) लेखरचना, अनुच्छेद आदि साहित्येतर विधा अन्तर्गत पर्दछन् । कथाको तहअनुसार पाठ्यपुस्तकका विधाको प्रस्तुति, लम्बाइ, संरचना र जटिलता एकनासको हुनु हुँदैन । त्यसैगरी विधाका पाठहरूको छनोट गर्दा विद्यार्थीहरूको रुचि, मनोविज्ञान, शिक्षकको अनुभव र बौद्धिक क्षमता आदि पक्षलाई समुचित रूपले ध्यान दिनुपर्छ ।

(ग) भाषिक संरचना :-

भाषा पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने भाषिक संरचना कक्षा सुहाउँदो र स्तरयुक्त हुनुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने भाषातत्व र वर्णविन्यास त्रुटिरहित हुनुक साथै प्रयोगमा नआउने शब्दभण्डार, तह र कक्षा नसुहाउने वाक्य तथा छपाइमा अशुद्धि हुनु हुँदैन । तल्ला तहका पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने शब्दभण्डार नियन्त्रित रूपमा प्रस्तुत हुनुपर्छ । पाठमा निस्क्रिय शब्दभण्डारको प्रयोग भएको हुनुहुँदैन । माथिल्लो कक्षाका अधिकांश शब्दहरू तल्ला कक्षासँग सम्बन्धित रहे पनि भाषापाठ्यपुस्तकमा नयाँ शब्दहरू पनि सबै पाठमा समानुपातिक ढङ्गले राखिनुपर्छ । प्राथमिक तहदेखि माध्यमिक तहसम्म नै व्याकरण शिक्षण छुट्टै नगरी विधाका पाठकै आधारमा गराउँदा उपयुक्त हुने देखिन्छ । जटिल सामग्रीको छनोट, अनुपयुक्त अभिव्यक्ति र शैली, वाक्यगत असङ्गति र असङ्गत प्रस्तुति पनि हुनुहुँदैन । विषयवस्तुको प्रकृतिअनुसार शब्दभण्डारमा विविधता हुनु पनि उत्तिकै आवश्यकता हुन्छ । यसरी भाषा पाठ्यपुस्तक विश्लेषण गर्दा यस्ता विविध पक्षलाई ध्यान दिनुपर्छ ।

(घ) नमुना अभ्यास

हरेक पाठका अन्त्यमा दिइएका नमुना अभ्यासले विद्यार्थीलाई भाषिक क्रियाकलाप गर्न र शिक्षकका लागि मार्गदर्शनमा सहयोगी भूमिका खेल्दछन् । यस्ता नमुना अभ्यासहरू पाठानुसार राखिनुपर्छ । अभ्यास गराउँदा पाठशीर्षकबाट प्राप्त हुनसक्ने सीपको प्रयोजनानुसार गराउनुपर्दछ । कथा, निबन्ध र जीवनी जस्ता विधामा लय र नाटकीकरण जस्ता अभ्यासहरू राखिनु हुँदैन भने गीत र कविताका अभ्यासमा मौन पठन र पठनबोध जस्ता क्रियाकलाप राखिनु हुँदैन । विधागत प्रयोजनानुसार भाषाका चार सीपलाई जोड दिने खालको अभ्यास हुनुपर्छ । उच्चारण, व्याकरण, शब्दभण्डार, सस्वरवाचन जस्ता अभ्यासहरू सबै पाठमा राख्न सकिन्छ । पाठमा अभ्यासहरू सन्तुलित रूपमा राखिनुपर्छ, कुनै पाठमा धेरै र कुनै पाठमा न्यून अभ्यास हुनु हुँदैन । माथिल्लो कक्षाका तुलनामा तल्ला कक्षाका भाषापाठ्यपुस्तकका अभ्यासमा पर्याप्त रूपमा चित्र भएमा उपयुक्त मानिन्छ ।

(ङ) चित्र

जुनसुकै तह र कक्षाका भाषापाठ्यवस्तुलाई आकर्षक, स्पष्ट तथा रुचिपूर्ण बनाउन चित्रको प्रयोग आवश्यक ठानिन्छ । माध्यमिक तहमा भन्दा प्राथमिक र निम्नमाध्यमिक कक्षाका पाठ्यपुस्तकमा बढी चित्रहरू हुनुपर्दछ । कक्षाको स्तरानुसार चित्रको आकार हुनुका साथै चित्रहरू आकर्षक र दुरूस्त हुनुपर्दछ । पाठ्यपुस्तकमा आवश्यकरूपमा बढी चित्रको प्रयोग गर्नुभन्दा भावलाई स्पष्ट गर्ने उद्देश्यका कम चित्रको प्रयोग हुनु नै उपयुक्त हुन्छ ।

(च) भूमिका निर्देशन

भूमिका तथा निर्देशनले पाठ्यपुस्तकको अध्ययनलाई राम्रो आधार प्रदान गर्न सक्दछ । यस्तो निर्देशन भूमिका, वक्तव्य, अभिभावक वा शिक्षकलाई अनुरोध र द्रष्टव्य आदि नामबाट समावेश गरेको पाइन्छ । यसैका आधारमा निर्दिष्ट पाठ्यपुस्तकको कुन पाठ कसरी वा कुन उद्देश्यले शिक्षण गर्नुपर्दछ भनेर थाहा पाउन सकिन्छ ।

२.२.१० पाठ्यपुस्तक अध्ययनको बाह्य वा भौतिक आधार

यस आधारअन्तर्गत पुस्तकको आकार, आवरणपृष्ठ, अक्षरको आकार, छपाइ, कागजको स्तर, बाँधाइ वा सिलाइ पर्दछन् ।

(क) पुस्तकको आकार

भाषा पाठ्यपुस्तकको आकार विद्यार्थीको स्तर सुहाउँदो, बालबालिकालाई बोक्न सजिलो हुने किसिमको छनोट गरिनुपर्दछ । मोटो भद्दाभन्दा भोलामा राख्न र भिक्न सजिलो हुने किसिमको आकार हुनुपर्दछ ।

(ख) आवरणपृष्ठ

आवरणपृष्ठले पाठ्यपुस्तकलाई सुरक्षा प्रदान गर्ने हुनाले यो बलियो, दरो, सफा चिल्लो वा बाक्लो हुनुपर्दछ । मुखावरण पृष्ठ र अन्त्यावरण पृष्ठ गरी आवरणपृष्ठ पुस्तकको दुइतर्फ हुन्छ । तहगत भिन्नताका आधारमा मुखावरणपृष्ठ विद्यार्थीलाई पढाइप्रति अभिप्रेरित गराउने साथै शैक्षिक उद्देश्यलाई प्रष्ट पार्ने खालको हुनुपर्दछ ।

(ग) अक्षरको आकार

तहगत भिन्नतासँगै अक्षरको आकार पनि भिन्नभिन्न हुनुपर्दछ । तल्ला कक्षाका पाठ्यपुस्तकको अक्षर माथिल्लो कक्षामा पाठ्यपुस्तकको अक्षरको आकारमा भिन्नता हुनुपर्दछ । तल्ला कक्षाको पुस्तकका अक्षरहरू ठूलो हुनुपर्दछ भने माथिल्ला कक्षाहरूमा अक्षरको आकार क्रमशः घटाउँदै लैजानुपर्दछ । आवरणपृष्ठदेखि पाठशीर्षक, उपशीर्षक, पाठ र अभ्यास आदिमा प्रयोग गरिने अक्षरहरूमा पनि विविधता हुनुपर्दछ । कक्षा एकको अक्षराकार ६० प्वाइन्ट, दुईको २४-३६ प्वाइन्ट, तीनको १६ प्वाइन्ट, कक्षा ४-५ को १४ प्वाइन्ट र त्यसभन्दा माथिका कक्षाहरूका लागि १२ प्वाइन्टको अक्षर हुनुपर्दछ ।

(घ) छपाइ

पाठ्यपुस्तकमा छपाइसम्बन्धी गल्तीहरू हुनुहुँदैन । छपाइअन्तर्गत शब्दपङ्क्ति तथा अनुच्छेदका बीचको अन्तर र शीर्षक, उपशीर्षक, अभ्यास तथा चित्रहरूमा रङ्ग वा मसी वितरणको मात्रा पर्दछन् । पाठ्यपुस्तकको छपाइ सफा र स्पष्ट हुनुका साथै मसीको वितरण पनि सन्तुलित हुनुपर्दछ भने शब्दपङ्क्ति तथा अनुच्छेदहरूका बीच पनि एकनासको दूरी हुनुपर्दछ ।

(ङ) कागजको स्तर

कक्षाको स्तरअनुसार कागजको स्तर पनि फरक हुनुपर्दछ । माथिल्ला कक्षाका पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने कागजभन्दा तल्ला कक्षाका पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग गरिने कागजको स्तर राम्रो हुनुपर्दछ । भाषा पाठ्यपुस्तकका लागि कागजको स्तर उच्चकोटिको हुनु उपयुक्त हुन्छ । बाह्य पृष्ठको स्तर सबैभन्दा बढी उत्कृष्ट हुनुपर्छ भने भित्री पृष्ठका कागजहरू पनि घामपानी र शीतले सजिलै असर गर्न नसक्ने हुनुपर्दछ ।

(च) बाँधाइ

पाठ्यपुस्तकको बाँधाइ बलियो हुनुपर्दछ । साना बालबालिकाका लागि तयार गरिने भाषा पाठ्यपुस्तकको बाँधाइ वा सिलाइ अझ बलियो हुनुपर्दछ । स-साना बालबालिकहरूले राम्रोसँग पुस्तकको जतन गर्न नसक्ने हुनाले यिनीहरूको पाठ्यपुस्तकका लागि स्टेपिनभन्दा धागोबाट नै बाँधाइ हुनु राम्रो मानिन्छ ।

(छ) मूल्य

पाठ्यपुस्तकको मूल्याङ्कन यसको मूल्यको आधारमा गरिन्छ । पाठ्यपुस्तकको मूल्य जति कम छ उति यसको क्रेताको सङ्ख्या बढी हुन्छ । महङ्गो पाठ्यपुस्तक धेरै मानिसले किनेर पढ्न सक्दैनन् । निम्न र निम्नमध्यम वर्गीय अभिभावकको शक्तिले समेत धान्ने किसिमको तथा उपयोगिताको दृष्टिले पनि कम खर्चिलो पाठ्यपुस्तक हुनुपर्दछ ।

(ज) सुलभता, विषयसूची र शब्दानुक्रमणिका

पाठ्यपुस्तक सर्वसुलभ हुनुपर्छ, यसको लागि वितरण व्यवस्थालाई चुस्त बनाउनु पर्दछ । देशका प्रत्येक भागमा पाठ्यपुस्तकलाई पुऱ्याउनु पर्छ । पाठ्यपुस्तकको प्रारम्भमा विषयसूची हुनुपर्दछ भने त्यस पुस्तकमा प्रयोग भएका नवीनतम शब्दहरू र उखान टुक्काको समेत अनुक्रमणिका अन्त्यमा दिनुपर्दछ ।

अध्याय - तीन

३. निर्धारित पाठ्यसामग्रीको अध्ययन, विश्लेषण

कक्षा ६ निम्नमाध्यमिक तहको पहिलो कक्षा हो । यस तहको पाठ्यक्रम, विद्यालय तहको शिक्षालाई बढी उद्देश्यमूलक, व्यावहारिक एवम् समसामयिक बनाउने क्रममा राष्ट्रिय उद्देश्यलाई मूल आधार बनाई तयार गरिएको छ । निर्दिष्ट गरिएका ६ वटा विधा अन्तर्गत कथा, कविता, प्रबन्ध/निबन्ध, संवाद/वादविवाद जीवनी र चिठी विधाहरू रहेका छन् । यसरी निम्नमाध्यमिक तहको कक्षा ६ को अन्तिममा नेपाली भाषा विषयका २४ वटा सिकाइ उपलब्धिहरू निर्दिष्ट गरिएको छ । यी सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल गराउन ६ वटा विधा अन्तर्गत आठवटा पाठ्यक्षेत्रहरू तोकिएको छ । ६ वटा विधा र पाठ्यक्षेत्रको आधारमा २१ देखि २४ वटासम्म पाठहरू राखिने गरी निर्देशन गरिएको छ ।

कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' को २२ वटा पाठहरूले यी विधाहरूलाई समेटेको पाइन्छ । त्यसैगरी उक्त पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको विधालाई समेट्न र सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन निजीस्तरमा सञ्चालित कक्षा ६ कै 'मेरो नेपाली माला (६)' मा २० वटा पाठहरू समावेश गरिएको छ ।

३.१ नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकको अध्ययन

३.१.१ 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६'

यो भाषापाठ्यपुस्तक हो र यस पुस्तकको विश्लेषण क्रममा आवरण पृष्ठदेखि अन्त्य पृष्ठसम्म तथा यस पुस्तकमा प्रयोग भएका विषयवस्तु, शैली, विधा, मसी, अक्षर, कागज, मूल्य आदि थुप्रै पक्षको वर्णन र विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन र विश्लेषणका लागि तयार पारिएका आन्तरिक र बाह्य पक्षका बुँदाका आधारमा सङ्क्षिप्त अध्ययन गरिएको छ ।

(क) आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

(अ) विषयवस्तु :-

यस कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' मा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूमा प्रबन्ध तथा निबन्धहरू सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, कलात्मक, वैज्ञानिक, व्यावसायिक खालका रहेका छन् । कथाहरू लोक विषयवस्तु, नैतिक, पौराणिक र ऐतिहासिक खालका रहेका छन् । जीवनीहरू राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रका साहित्यकार, कलाकार, विद्वान्, विचारक, आविष्कारक र प्रेरक व्यक्ति आदिबाट सम्पादन गरिएका छन् । रूपकहरू संवाद र वादविवादका विषयहरू रहेका छन् । कविताहरू लोकलय छन्द र छन्दबद्ध खालका विविध विषयका रहेका छन् । ती विविध विषयवस्तुका २२ वटा पाठहरू सम्पादन गरिएको छ ।

(आ) विधा र प्रस्तुति :-

विधागत प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा यस पाठ्यपुस्तकमा ६ किसिमका विधाहरू सम्पादन गरिएका छन् । ती विधाहरू र विधाअन्तर्गत सम्बद्ध पाठहरू तलको तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका नं. २

क्र.सं.	विधा	सि.नं.	विधागत पाठहरू	क्षेत्र
१	कविता	१	ईश्वरस्तुति	छन्दबद्ध (नैतिक)
		२	भानुभक्त श्रद्धाञ्जली	छन्दबद्ध (सामाजिक)
		३	राष्ट्रको अखण्डता	छन्दबद्ध (देशप्रेम)
		४	नेपाल आमाप्रति	छन्दबद्ध (देशप्रेम)
२	कथा	१	युक्तिसामु शक्ति टिक्दैन	लोक/नैतिक
		२	ठुले र साने	लोककथा
		३	डुहुरे मुसा र सेतो बिरालो	सामाजिक/लोक
		४	युधिष्ठिरको परीक्षा	पौराणिक
		५	सारौँ र कमिलो	लोककथा/सामाजिक
३	प्रबन्ध	१	सामाजिक मेलमिलाप	सामाजिक
		२	कृषिमल	व्यावसायिक

		३	वातावरणको रक्षा	वातावरणीय
		४	हिमाल	प्राकृतिक
		५	गुरूशिष्यको सम्बन्ध	सांस्कृतिक
४	रूपक	१	आफ्नै खुट्टामा उभिन सिक्नुपर्छ	संवाद
		२	सहरिया जीवनभन्दा गाउँले जीवन सुखी हुन्छ ।	वादविवाद
५	जीवनी	१	साहित्यकार भवानी भिक्षु	साहित्यकार
		२	लुइ पास्चर	आविष्कारक
		३	महामानव गौतम बुद्ध	विचारक
		४	समाजसेवी तुलसीमेहर	प्रेरक व्यक्तित्व
६	चिठी	१	पितासँग पुत्रको आग्रह	घरायसी
		२	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन	कार्यालयीय

यस 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६' मा ६ वटा विधाहरू छन्, जसमा कविता ४ वटा, कथा ५ वटा, प्रबन्ध ५ वटा, रूपक २ वटा, जीवनी ४ वटा र चिठी २ वटा गरी जम्मा २२ वटा पाठहरू समावेश गरिएको छ । गद्य र पद्य विधाका दृष्टिले भने पद्य विधा अन्तर्गत ४ वटा कविता र बाँकी सबै १८ वटा पाठहरू गद्य विधाअन्तर्गत पर्दछन् । भाषा तत्वलाई पाठका रूपमा प्रस्तुत नगरी अभ्यासका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

(इ) भाषिक संरचना र शैली

यस पाठ्यपुस्तकमा तत्सम, तद्भव, आगन्तुक र अनुकराणत्मक शब्द प्रयोग भएका छन् । यसमा उपसर्ग, प्रत्यय, समास र द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्दहरू निर्माण भएका छन् । यस पाठ्यपुस्तकको भाषिक संरचनालाई हेर्दा धन्यवाद, हाहाकार मच्चियो, गोबर सोहोर्थेदेखि लिएर ५५ शब्दसम्मको वाक्य रहेको छ । “पसिना काढेर खुइय गर्दै हिँड्नुपर्ने ठाउँमा सरर मोटरमा गुड्न पाइने, घरैभित्र धारा खोलेर पानीले नुहाउन पाइने, मन लागेको वस्तु किनेर खान लाउन पाइने, औषधी उपचार गर्नुपर्दा टेलिफोनबाट घरघरैमा डाक्टर भिकाउन पाइने अनि लेखपढका निमित्त टोलैपिच्छे विद्यालय पाइने के हामीले खोजेको सुख र सुविधा होइनन् ?” (पृष्ठ ६४, पाठ ११)

ॐयसरी राखिएका शब्दरूको वाक्यलाई हेर्दा पहिलो पाठमा २० पङ्क्ति, दोस्रो पाठमा ८३ वाक्य, तेस्रो पाठमा ४७ वाक्य, चौथो पाठमा ७० वाक्य, पाँचौँ पाठमा ५४ वाक्य, छैटौँ पाठमा २० पङ्क्ति, सातौँ पाठमा ८२ वाक्य, आठौँ पाठमा ६९ वाक्य, नवौँ पाठमा २४ वाक्य, दसौँ पाठमा ८० वाक्य, एघारौँ पाठमा ७१ वाक्य, बाह्रौँ पाठमा २४ पङ्क्ति, तेह्रौँ पाठमा ९१ वाक्य, चौधौँ पाठमा ४३ वाक्य, पन्ध्रौँ पाठमा ७४ वाक्य, सोह्रौँ पाठमा ८५ वाक्य, सत्रौँ पाठमा ३८ वाक्य, अठारौँ पाठमा १३ वाक्य, उन्नाइसौँ पाठमा ३३ वाक्य, बीसौँ पाठमा १६ पङ्क्ति, एक्काइसौँ पाठमा ४४ वाक्य र बाइसौँ पाठमा ११५ वाक्यहरू रहेका छन् । पाठको वाक्यहरूलाई हेर्दा सबैभन्दा थोरै १३ वाक्यको पाठ चिठी र धेरै वाक्यहरूको (११५) पाठ कथा रहेको छ । यसरी हेर्दा जम्मा वाक्य र पङ्क्तिमा जम्मा ११५६ रहेका छन् । विधागत रूपले छुट्याएर हेर्दा कविता विधामा २०, २०, २४, १६ जम्मा ७०, कथा विधामा ८३, ८२, ८०, ९१ र ११५ गरी जम्मा ४५१, प्रबन्ध विधामा ४७, ६९, ७४, ३८ र ३३ जम्मा गरी २६१, रूपक विधामा ७० र ७१ जम्मा गरी १४१, जीवनी विधामा ५४, ४३, ८५ र ४४ गरी जम्मा २२६, अनि चिठी विधामा २४ र १३ गरी ३७ वाक्यहरू रहेका छन् । यस पाठ्यपुस्तकमा जम्मा १४३ पृष्ठ रहेको छ ।

गद्य विधाका पाठहरूमा सरल, संयुक्त र मिश्र तीनै खाले वाक्यहरू प्रयोग भएका छन् । ‘हाहाकार मच्चियो’, ‘गोबर सोहोर्ये’ जस्ता सरल वाक्य छन् भने “पाँच पाण्डव पिता पाण्डु, माता कुन्ती र माद्रीका पुत्र थिए ।” (संयुक्त वाक्य), “यता कतै जलाशय छ कि गएर पानी ल्याऊ भनी युधिष्ठिरले सहदेवलाई अह्वाण ।” (मिश्रवाक्य) जस्ता वाक्यहरू छन् । यस पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका वाक्यहरू औसतरूपमा १०-११ शब्दहरू संरचित छन् । सबै कविताहरूको संरचना छन्द र लययुक्त छन् । भाषातत्वको प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा केही बाहेक पाठहरूमा भाषातत्व स्वाभाविक रूपले अन्तर्निहित छ । व्याकरणका लागि छुट्टै पाठहरू प्रयोग भएका छैनन् । पाठपछाडि दिइएका अभ्यासमा कार्यमूलक व्याकरणसम्बन्धी अभ्यासहरू राखिएका छन् ।

(ई) शब्द र अर्थ

यस पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठहरूमा शब्दार्थ दिइएको छ । पाठका पानाहरूलाई दुई भाग गरी पादटिप्पणीको रूपमा कठिन शब्दहरूलाई लिइएको छ । पहिलोमा १९, दोस्रोमा १७, तेस्रोमा १४, चौथोमा १४, पाँचौंमा ११, छैटौंमा १६, सातौंमा १२, आठौंमा १५, नवौंमा १९, दसौंमा १७, एघारौंमा ९, बाह्रौंमा २२, तेह्रौंमा १७, चौधौंमा १२, पन्ध्रौंमा १९, सोह्रौंमा १६, सत्रौंमा १५, अठारौंमा ६, उन्नाइसौंमा १६, बीसौंमा १९, एक्काइसौंमा १४ र बाइसौं पाठमा २० वटा शब्द तिनको अर्थ गरी जम्मा ३३९ वटा शब्द र तिनको अर्थ यसमा समेटिएको छ ।

(उ) नमुना अभ्यास

यस पाठ्यपुस्तकमा प्रत्येक पाठका अभ्यास दिई तिनमा भाषिक र भाषातत्व सम्बन्धी प्रश्नहरू दिइएको छ । यसमा भाषाको पूरकका रूपमा भाषातत्वलाई प्रश्न १ त्यसमा ६ वटा प्रश्नहरू, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्न १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ४ गरी जम्मा १२ वटा, ३ वटा व्याकरणका अभ्यास र सृजनात्मक अभ्यास १ रहेका छन् । दोस्रो पाठमा प्रश्नोत्तर १, त्यसमा ७ प्रश्न, ठीकबेठीक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, शुद्ध उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १ गरी जम्मा ८ वटा, व्याकरणका अभ्यास ५ र सृजनात्मक अभ्यास ३ रहेका छन् ।

तेस्रो पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ४ गरी जम्मा ९ वटा व्याकरणमा पदसङ्गति अभ्यास ६ र सृजनात्मक अभ्यास ४ रहेका छन् ।

चौथो पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १ र अन्य ३ गरी जम्मा १०, व्याकरणमा भावका ५ अभ्यास र सृजनात्मक अभ्यास २ रहेका छन् ।

पाँचौं पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १/६, ठीकबेठीक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य १ गरी जम्मा ९, व्याकरणमा पदसङ्गतिका अभ्यास ५ र सृजनात्मक अभ्यास ४ वटा रहेका छन् ।

छैटौँ पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १, ठीकबेठीक छुट्याउने २, खाली ठाउँ भर्ने २, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ५ गरी जम्मा १४ वटा, व्याकरणमा वर्णविन्यासका अभ्यास ४ र सृजनात्मक अभ्यास २ रहेका छन् ।

सातौँ पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्ने १, अन्य ३ गरी जम्मा ८ वटा र व्याकरणमा कालका ७ वटा अभ्यास र सृजनात्मक अभ्यास २ रहेका छन् ।

आठौँ पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १, ठीकबेठीक १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ४ गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा वर्तमानकालका ६ अभ्यासहरू र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

नवौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, उच्चारण गर्न १, चिठी लेख्ने १, अन्य २ गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा भविष्यत्कालका ४ वटा अभ्यास र सृजनात्मक अभ्यास ३ वटा रहेका छन् ।

दसौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक छुट्याउने १, कसले कसलाई भनेको हो भन्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, छोटो कथा लेख्ने १, अन्य २ गरी जम्मा ७ वटा, व्याकरणमा श्रुतिसमभिन्नार्थीका अभ्यास ५ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

एघारौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, वादविवादका नियमहरू लेख्ने १, कसले कसलाई भनेको १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने २, भावस्पष्ट पार्ने १, अन्य ३ जम्मा गरी ११ वटा, व्याकरणमा विराम चिन्ह ६ वटा र सृजनात्मक अभ्यास ३ वटा रहेका छन् ।

बाह्रौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, विपरीतार्थी र अर्थ लेख्ने २, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ६ गरी जम्मा १५, व्याकरणमा नामका ७ वटा अभ्यास र सृजनात्मक १ रहेका छन् ।

तेह्रौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक २, खाली ठाउँ भर्ने २, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने २, उच्चारण गर्ने १, आशय बताउने १, अन्य ३ गरी जम्मा १३ वटा, व्याकरणमा सर्वनाम ६, र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

चौधौँ पाठमा प्रश्नोत्तर १, खाली ठाउँ भर्ने १, वाक्य बनाउने १, उच्चारण गर्ने १, अन्य ३ गरी जम्मा ८ वटा, व्याकरणमा विशेषणका अभ्यास ५ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

पन्ध्रौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक २, खाली ठाउँ भर्ने २, सुनेर लेख्ने १, वाक्य बनाउने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य ३ गरी जम्मा १३ वटा, व्याकरणमा सकर्मक-अकर्मक क्रियाका अभ्यास ७ वटा र सृजनात्मक अभ्यास ३ वटा रहेका छन् ।

सोह्रौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, भनाइ वर्णन गर्ने १, शुद्ध गर्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य १ गरी जम्मा ७ वटा व्याकरणमा पर्यायवाची ३ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

सत्रौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, शुद्ध उच्चारण गर्ने २, भावस्पष्ट पार्ने १, अन्य ३ वटा गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा वाक्य परिवर्तनका अभ्यास ६ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

अठारौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, शुद्ध पार्ने १, वाक्य बनाउने १, अर्थ लेख्ने १, उच्चारण गर्ने १, भावस्पष्ट पार्ने १, अन्य ३ गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा विभक्तिका अभ्यास ६ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

उन्नाइसौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने र विपरीतार्थी शब्द २, उच्चारण गर्ने १, व्याख्या गर्ने १, अन्य १ गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा अपूर्ण पक्षका अभ्यास सातवटा र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् ।

बीसौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक १, अनुकरणात्मक शब्द १, शब्दमा फरक छुट्याउने २, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, स्पष्ट पार्ने १, उच्चारण गर्ने १, अन्य २ वटा गरी जम्मा ११ वटा, व्याकरणमा अनुकरणात्मक शब्द ४ र सृजनात्मक अभ्यास १ वटा रहेका छन् ।

एक्काइसौं पाठमा प्रश्नोत्तर १, ठीकबेठीक १, खाली ठाउँ भर्ने १, शुद्ध पार्ने १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, उच्चारण गर्ने १, भावस्पष्ट पार्ने १, अन्य २ वटा गरी जम्मा ९ वटा, व्याकरणमा पूर्णपक्षका ६ वटा अभ्यास र सृजनात्मक अभ्यास ३ वटा रहेका छन् ।

बाईसौं पाठमा प्रश्नोत्तरात्मक १, कसले कसलाई भन्यो १, वाक्यमा प्रयोग गर्ने १, अर्थ लेख्ने १, शुद्ध उच्चारण गर्ने १, भावस्पष्ट पार्ने १, अन्य २ गरी जम्मा ८ वटा, व्याकरणमा पुरुषको पदसङ्गति ५ र सृजनात्मक अभ्यास २ वटा रहेका छन् । यसरी हेर्दा प्रश्नोत्तरात्मकको सङ्ख्या सबैभन्दा बढी भने वाक्यमा प्रयोग गर्ने दोस्रो स्थानमा रहेको छ । त्यसैगरी व्याख्या गर्ने १९ वटा, शुद्ध उच्चारण गर्ने १८ वटा, शुद्ध पारेर लेख्ने १९, अर्थ लेख्ने १८ वटा, ठीकबेठीक छुट्याउने १७

वटा र खाली ठाउँ भने १८ वटा अभ्यासहरू रहेका छन् । सबै अभ्यासहरू जम्मा २१८ रहेका छन् ।

यी अभ्यासहरू हेर्दा आफैँमा पूर्ण नभएर शिक्षकका लागि सहयोगी नमुनाको रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ । पाठमा समावेश गरिएका अभ्यासहरूले सुनाइ र बोलाइ सीपहरूको सँगसँगै अरू अभ्यास हुने भएकाले यससँग सम्बन्धित अभ्यासहरू एकै ठाउँमा राखिएको छ ।

(ऊ) चित्र

यस पाठ्यपुस्तकका विभिन्न विधाका पाठहरूमा प्रशस्तै चित्रहरू प्रयोग भएका छन् । 'पितासँग पुत्रको आग्रह' र 'प्रधानाध्यापकलाई निवेदन' यी दुई पाठदेखि बाहेक अन्य बीसवटै पाठहरूमा चित्रको प्रयोग भएको पाइन्छ भने अभ्यासहरूमा चित्रको प्रयोग भएको छैन । एउटा पाठमा एउटा चित्रदेखि ३ वटासम्म चित्रको प्रयोग भएको छ । डुहुरे मुसा र सेतो विरालो र युधिष्ठिरको परीक्षा कथामा तीनवटा चित्र, दोस्रो, चौथो, सातौँ, आठौँ, पन्ध्रौँ, उन्नाइसौँ र बाइसौँ पाठहरूमा दुई-दुईवटा चित्र समावेश गरिएका छन् भने अन्य बाँकी पाठहरूमा एक-एकवटा चित्र प्रयोग भएका छन् । यसरी प्रस्तुत पाठ्यसामग्रीमा जम्मा ३१ वटा चित्रहरू प्रयोग भएका छन् ।

(ए) भूमिका निर्देशन

यस पाठ्यपुस्तकको भूमिकाअन्तर्गत दुई पाना र चार पृष्ठहरू रहेका छन् । प्रथम भित्री पृष्ठमा पुस्तकको नाम, कक्षा र पुस्तक प्रकाशकको नाम लेखिएको छ । जसमा नेपाल सरकार शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी, भक्तपुर रहेको छ । दोस्रो पृष्ठमा प्रकाशक, संस्करण, मुद्रक, मूल्य तथा जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेडको अनुरोध लेखकप्रति आभार प्रकट लेखिएको छ । तेस्रो पृष्ठमा 'हाम्रो बनाइ' शीर्षक राखेर प्राक्कथन, प्रकाशकीय वा भूमिका राखिएको छ । यसअन्तर्गत पाठ्यपुस्तकको प्रयोजन, पाठ्यपुस्तक निर्माण कार्यको उल्लेख, लेखक, सम्पादक, चित्र संयोजन, प्रस्तुत पाठ्यसामग्रीको निर्माण प्रयास बारे उल्लेख गर्दै अफ राम्रो बनाउन सल्लाह र सुझावको आशा पनि गरिएको छ । चारौँ तथा अन्तिम पृष्ठमा क्रमसङ्ख्या, पाठशीर्षक, विधाको नाम

(कविता, कथा, प्रबन्ध, संवाद, जीवनी र चिठी आदि), पृष्ठसङ्ख्या र विषयसूची आदि उल्लेख

गरिएको छ । यस पाठ्यसामग्रीमा अन्तिम पृष्ठहरू उपशीर्षक अन्तर्गत राख्न सकिने पृष्ठहरू राखिएका छैनन् ।

(ख) बाह्य तथा भौतिक पक्ष

(अ) आवरण पृष्ठ

आवरण पृष्ठमा प्रयोग गरिएको कागज केही मोटो नीलो र हरियो खालको रङ्गिन रहेको छ । बीचको भागमा सेतो भुइँ त्यसमा दुईवटा चित्र रहेका छन् । एउटा चित्रमा हिमाल, पहाड, बीच भागमा नदी र छेउछेउमा स-साना वृक्षहरू रहेका छन् भने अर्को चित्रमा जङ्गलको बीचमा हात्तीहरूको बगाल, खरायो, घाम आदि देखाइएको छ । आवरण पृष्ठको माथिल्लो भागमा नीलो भुइँमा सेतो मसीले किताबको नाम लेखिएको छ । त्यसैगरी पछाडिको भागमा पनि कागजको मोटोपन उस्तै खालको छ र हरियो रङ्गको छ जसमा कक्षा ६ को कक्षागत गीत समावेश गरिएको छ ।

(आ) आकार

आकारको दृष्टिबाट हाम्रो नेपाली किताबको लम्बाइ २४ सेन्टिमिटर, चौडाइ १७.६ सेन्टिमिटर र मोटाइ १ सेन्टिमिटर रहेको छ ।

(इ) छपाइ

छपाइअन्तर्गत आवरण पृष्ठमा भएको पाठ्यपुस्तकको नाम स्तरका लागि ६८ प्वाइन्टमा ठूला अक्षर र तलको भागमा कक्षा २८ प्वाइन्टमा छायाद्वारा ठूलो अक्षर बनाइएको छ । दोस्रो पानामा पुस्तकको शीर्षक २८ प्वाइन्टमा लेखिएको छ भने अन्यमा १६ प्वाइन्टका अक्षर छन् । हाम्रो भनाइ भनेर राखिएको भूमिकामा १२ प्वाइन्ट छ भने शब्दार्थ र अभ्यासहरूमा पनि १२ प्वाइन्टका अक्षर छन् । प्रत्येक पाठका शीर्षकहरू २२-२४ प्वाइन्टका र अन्य पाठका अक्षरहरू १४ प्वाइन्टका छन् । माथितिरको ठाउँ छोडाइ पाठ लेखेर शीर्षक दिएको ठाउँमा ०.५ इन्च र अन्यमा एक इन्च अनि तलतिरको भागको ठाउँ छोडाइ एक इन्चको छ । दायाँ र बायाँतिरको ठाउँ छोडाइ ०.५ इन्च रहेको छ । यी माथिका अक्षरका आधारहरू कान्तिपुर फोन्टमा लेखिएको छ र अनुच्छेदको ठाउँ छोडाइ ०.५ इन्च रहेको छ ।

(ई) कागज

यस पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएको कागज एकनासको र हल्का सेतो रङ्को छ । भित्री कागजभन्दा आवरण पृष्ठको कागज बाक्लो छ ।

(उ) बँधाइ

यस पाठ्यपुस्तकका पृष्ठहरूलाई स्टेपिनद्वारा दुई ठाउँमा बाँधिएको छ । आवरण पृष्ठद्वारा दुवै बन्धन छोपिएको छ ।

(ऊ) मूल्य

यो पाठ्यपुस्तक नेपाल सरकारद्वारा सार्वजनिक विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने छात्रछात्राहरूका लागि निःशुल्क वितरण गरिने भए तापनि यो पुस्तकको मूल्य रु. ३९।५० पैसा तोकिएको छ ।

३.२ मेरो नेपाली माला (६)

यस भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन तथा विश्लेषणका लागि तयार पारिएका अध्ययन बुँदाका आधारमा सङ्क्षिप्त रूपमा बुँदागत अध्ययन गरिएको छ ।

३.२.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

(अ) विषयवस्तु

‘मेरो नेपाली माला (६)’ मा सम्पादन गरिएका पाठहरू मुख्यतः कविताहरू नैतिक शिक्षाप्रद, सामाजिक, कल्पना, भावना र देशप्रेम झल्काउने खालका छन् । कथाहरू पौराणिक, सामाजिक, नैतिक, र लोक व्यवहारलाई झल्काउने खालका रहेका छन् । प्रबन्धहरू सामाजिक, सांस्कृतिक, व्यावसायिक, प्राकृतिक र वातावरणीय खालका रहेका छन् । जीवनी विधाहरू राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका कला आविष्कारसम्बन्धी रहेका छन् । रूपक विधामा संवाद, वादविवाद रहेका छन् र चिठीहरू घरायसी र कार्यालयीय सम्बन्धी रहेका छन् । यसरी २० वटा पाठहरूमा यस पाठ्यवस्तुका विषयहरू सम्पादन गरिएका छन् ।

(आ) विधा र प्रस्तुति

विधागत प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा यस पाठ्यपुस्तकमा ६ किसिमका विधाहरू प्रयोग भएका छन् । ती विधाहरू र विधाअन्तर्गतका पाठहरूलाई तालिकामा यस प्रकार देखाइएको छ :-

तालिका नं. ३

क्र.सं.	विधा	सि.नं.	विधागत पाठहरू	क्षेत्र
१	कविता	१	बन जीवन्त मानिस	नैतिक
		२	गौथलीको चिरिबिरी	नैतिक (आध्यात्मिक)
		३	गरिव	सामाजिक
		४	प्रभात	प्राकृतिक
		५	नेपाल	देशप्रेम
२	कथा	१	उत्तम शिष्य र उत्तम गुरु दक्षिणा	नीति उपदेशात्मक
		२	छिमेकी	सामाजिक
		३	ईर्ष्याको फल	नैतिक
		४	मूर्खताको परिणाम	पौराणिक
		५	चटक	सामाजिक
३	प्रबन्ध/निबन्ध	१	लोसार	सांस्कृतिक (वर्णनात्मक)
		२	सुख	सामाजिक (विचारात्मक)
		३	कम्प्युटर : मान्छेको असल सहयोगी यन्त्र	प्राविधिक (वर्णनात्मक)
		४	हरितगृह प्रभाव	वातावरणीय (विवरणात्मक)
४	रूपक	१	राम्रो लाउनुभन्दा मीठो खानु बेस	बेस (वादविवाद)
		२	गुरूआमा नेपालकी	(संवाद)
५	जीवनी	१	नेपाली सङ्गीतका शिखर नातिकाजी	कला
		२	माइकल फराडे	आविष्कारक
६	चिठी	१	प्रधानाध्यापकलाई निवेदन	कार्यालयीय
		२	भाइलाई चिठी	घरायसी

यस पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका ६ वटा विधा अन्तर्गत कविता ५ वटा, कथा ५ वटा, प्रबन्ध/निबन्ध ४ वटा, रूपक २ वटा, जीवनी २ वटा र चिठी २ वटा गरी जम्मा २० वटा पाठहरू रहेका छन् । पद्यअन्तर्गत ५ वटा कविता र अन्य सबै १५ वटा पाठहरू गद्य विधाअन्तर्गत रहेका छन् । पाठहरूका वाक्यको लम्बाइ धेरैथोरै वाक्यहरूदेखि लिएर धेरै वाक्यहरूसम्म रहेको छ । प्रधानाध्यापकलाई निवेदन भन्ने पाठ (चिठी) १० वाक्यमा संरचित छ भने गुरुआमा नेपालकी एकाइकी १२२ वाक्यमा संरचित छ ।

(इ) भाषिक संरचना र शैली

यस पाठ्यसामग्रीमा प्रत्येक पाठको अन्त्यमा कठिन शब्दको अर्थ राखिएको छ । यसरी राखिएका शब्दहरू क्रमशः पहिलो पाठदेखि (५, १५, १३, १३, ४, १३, १७, १३, १७, १४, १०, ११, ९, १०, ८, ७, ११, १०, ७ र ११) बीस पाठसम्मका २१८ शब्दहरू छन् । यस पाठ्यसामग्रीमा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक स्रोतका शब्दहरू प्रयोग गरिएका छन् ।

यस पाठ्यपुस्तकमा गोल्फु, भेदिचर, ताक, ठट जस्ता अलिक अप्रचलित शब्दहरू पनि प्रयोग भएका छन् ।

लम्बाइका दृष्टिले पाठ्यसामग्रीका पाठहरूलाई हेर्दा कवितामा प्रयोग भएका पङ्क्तिहरू क्रमशः ८, २४, २४, १० र २० गरी जम्मा ८६ पङ्क्ति, कथा विधामा प्रयोग भएका वाक्यहरू क्रमशः ५२, ९२, ८१, ५० र ९५ गरी ३७० वाक्य छन् । त्यसैगरी निबन्ध विधाका वाक्यहरू क्रमशः ४०, ३७, ६५ र ३४ गरी जम्मा १७६ वटा, जीवनी विधाका वाक्यहरू क्रमशः ४४, ६७ गरी १११ वटा, रूपक विधाका वाक्यहरू क्रमशः १२२ र ९८ गरी १२० वटार चिठी विधाका क्रमशः १० र २८ गरी ३८ वटा वाक्यहरू रहेका छन् । सबै विधाका वाक्यहरू र कविताका पङ्क्तिहरूलाई जोड्दा जम्मा ७५९ वटा पङ्क्ति र वाक्य रहेका छन् । कविताका पङ्क्तिलाई हटाउँदा जम्मा ६७३ वटा वाक्य रहेका छन् । पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका साना वाक्यहरूमा धन्यवाद एक शब्दको वाक्यदेखि गोर्खा जान्छौं ?, भुटेर पाहुना मान्छु । (पृष्ठ सङ्ख्या ४८) हुँदै सबैभन्दा धेरै (५९) शब्दसम्मको वाक्य - “त्यस अदृश्य अलौकिक लक्ष्मीको मौन सङ्केतमा नै हाम्रा सानाभन्दा साना क्रियाकलाहरू सञ्चालित भइरहेका छन् तर मायाको बन्धनमा बाँधिएको मानवहृदय सबलाई थाहा छ उसको अस्तित्व माटो हो तर ऊ त्यस माटोदेखि पन्छिन खोज्दछ, टाठिन खोज्दछ, तर अज्ञानताको अन्धकारमा दौडिरहेको मानवलाई थाहा हुँदैन कि माटोदेखि भयातुर भएर ऊ दौडिरहेको छ त्यही

माटोमा उसको हरेक पाइलाको छाप अङ्कित भइरहेछ, अदृश्य रूपमा ।” (पृष्ठसङ्ख्या १०५ मा) रहेको छ । पद्य विधामा हेर्दा -“ सौन्दर्य धारा बहने अशेष” पुर्खाहरूले भन के गरेनन् (पृ. ११६) जस्ता चार शब्ददेखि को भन्छ, र नराम्रो छु नजाती कुन बन्छ, र ? (पृष्ठ १) जस्ता नौ शब्दसम्मका वाक्यहरू संरचित रहेका छन् । विधागत शैलीका दृष्टिले हेर्दा कविता विधा छन्दोबद्ध र लयबद्ध छन् । भाषातत्त्वको प्रयोगका दृष्टिबाट हेर्दा विधाका पाठहरूमा भाषातत्त्व स्वाभाविक रूपले अन्तर्निहित छ । व्याकरणका लागि छुट्टै भाषातत्त्व स्वाभाविक रूपले अन्तर्निहित छ । व्याकरणका लागि छुट्टै पाठहरू प्रयोग भएका छैनन् ।

(ई) नमुना अभ्यास

यस 'मेरो नेपाली माला (६) पाठ्यपुस्तकमा शब्द र अर्थलाई अभ्यासभिन्न राखिएको छैन । हरेक पाठको अन्त्यमा शब्दार्थ र त्यसपछि अभ्यास दिइएको छ । प्रत्येक पाठका अभ्यासहरूलाई चार भागमा बाँडिएको छ । अभ्यासको सुरुमा शब्दभण्डार राखिएको छ । दोस्रोमा बोध र विचार, तेस्रोमा व्याकरण र चौथोमा सिर्जनाका अभ्यासहरू दिइएको छ ।

शब्दभण्डारअन्तर्गत शुद्ध उच्चारण गर्ने, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, मिल्दो शब्द छानेर लेख्ने, शब्दको अर्थ लेख्ने, पर्यायवाची शब्द लेख्ने, विपरीतार्थक शब्द लेख्ने, शुद्ध पारेर लेख्ने, शब्दहरूलाई क्रम मिलाएर राख्ने जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् । शब्द भण्डारका अभ्यास २० वटा रहेका छन् र शब्द भण्डारका उपअभ्यासअन्तर्गतका अभ्यासहरू ४ देखि ८ वटासम्म रहेका छन् । यी अभ्यासको जम्मा सङ्ख्या ११६ रहेको छ ।

अभ्यासको दोस्रो क्रममा बोध र विचार अभ्यास राखिएको छ । बोध र विचारअन्तर्गत प्रश्नको सङ्क्षिप्त उत्तरदिने, प्रश्नको उत्तर भन्ने, व्याख्या गर्ने, भावविस्तार गर्ने, पढेर लय मिलाउने, खाली ठाउँ भर्ने, बहुवैकल्पिक उत्तर छुट्याउने, अनुच्छेद तयार गर्ने जस्ता अभ्यासहरू रहेका छन् । बोध र विचार अन्तर्गत पनि ४ वटा अभ्यासदेखि ७ वटा अभ्यासम्म रहेका छन् । बोध र विचारका २० वटा अभ्यासभिन्न ११२ वटा उपअभ्यासहरू रहेका छन् । तेस्रो क्रममा व्याकरणका अभ्यास राखिएको छ । व्याकरणमा नाम, सर्वनाम, विशेषणहरू छुट्याउने, वाक्यमा प्रयोग गर्ने, काल, पक्ष, भावको परिचय दिने, काल, पक्ष, भाव आदिमा रहेका वाक्यहरूलाई परिवर्तन गर्ने, पदसङ्गति मिलाउने, लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदिका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर्ने, शब्दवर्ग छुट्याउने, अनुच्छेदमा दिइएका शब्दहरूलाई छानेर वाक्य बनाउने जस्ता अभ्यास रहेका छन् । व्याकरणमा

जम्मा २० वटा अभ्यास रहेका छन् । त्यसभित्रका उपअभ्यासहरू २ देखि ५ वटासम्म रहेका छन् । व्याकरणका उपअभ्यासहरू जम्मा ६७ वटा रहेका छन् । अभ्यासको चौथो क्रममा सिर्जनात्मक अभ्यास राखिएको छ । सिर्जनात्मक अभ्यासमा कुनै शीर्षक दिएर कविता लेख्ने, आफैँले शीर्षक छनोट गरेर लेख्ने, बुँदाका आधारमा जीवनी तयार गर्ने, बुँदाका आधारमा कथा तयार गर्ने, चिठी लेख्ने, प्रबन्ध लेख्ने, अनुच्छेद लेख्ने जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् । सिर्जनात्मक अभ्यास पनि प्रत्येक पाठहरूमा एकदेखि ३ अभ्याससम्म रहेका छन् । सिर्जनात्मक अभ्यासहरू जम्मा ३३ वटा रहेका छन् ।

माथि दिएका शब्दभण्डार, बोध र विचार, व्याकरण र सिर्जनात्मक अभ्यासहरूले सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सीपलाई समेटेका छन् । अभ्यासका व्याकरणहरूले कार्यमूलक व्याकरणलाई समेटेको देखिन्छ ।

यसरी अभ्यासमा समेटिएका अभ्यासहरूमध्ये एउटा अभ्यासबाट एकभन्दा बढी सीपको विकास हुने देखिन्छ र त्यस्ता अभ्यासलाई विशेषरूपले पाठ्यसामग्रीमा राखिएको छ ।

(उ) चित्र

यस पाठ्यपुस्तकको केही बाहेक प्रत्येक पाठहरूमा चित्र राखिएका छन् साथै अभ्यासको सुरुमा एउटा बालकले लेख्न थालेको चित्र र पाठको बीचको दुई ठाउँमा चित्र समावेश गरिएको छ । प्रधानाध्यापकलाई निवेदन, भाइलाई चिठी र नेपाल कविता पाठमा चित्र समावेश गरिएको छैन भने अन्य पाठहरूमा कम्तीमा एउटादेखि तीनवटासम्म चित्रहरू राखिएका छन् । पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, नवौँ, पन्ध्रौँ, सोह्रौँ, सत्रौँ, अठारौँ पाठहरूमा एक-एकवटा चित्र, सातौँ, आठौँ, दसौँ, एघारौँ, बाह्रौँ र चौधौँ पाठमा दुई-दुईवटा चित्र छन् भने छैटौँ र तेह्रौँ पाठमा ३/३ वटा चित्र रहेका छन् । पाठहरूमा प्रयोग भएका चित्रहरू जम्मा २७ वटा र अभ्यासको बीचमा रहेका दुईवटा चित्र छन् । पाठमा उतारिएका चित्रहरू सादा र आकृति मात्र रहेका छन् ।

(ऊ) भूमिका निर्देशन

यस पाठ्यसामग्रीको भूमिका निर्देशनमा दुई पाना अर्थात् चार पृष्ठहरू रहेका छन् । प्रथम भित्री पृष्ठमा पाठ्यपुस्तकको नाम, प्रमुख सम्पादकको नाम, पुस्तक लेखकहरूको नाम तथा प्रकाशक संस्थाको नाम रहेको छ । दोस्रो पृष्ठमा पनि पुस्तकको नाम, प्रकाशक संस्थाको नाम,

संस्करण, सर्वाधिकार, कम्प्युटर, चित्र अवधारणा र मुद्रणसम्बन्धी जानकारी राखिएको छ । तेस्रो पृष्ठमा 'हाम्रो भनाइ' शीर्षक दिएर लेखकीय वक्तव्य अर्थात् मन्तव्य राखिएको छ । यसअन्तर्गत निजी क्षेत्रमा रहेका विद्यालयमा पढाइ हुने पाठ्यपुस्तकका विषयका सन्दर्भपुस्तकहरूबारे धारणा, प्रस्तुत पाठ्यसामग्रीको निर्माण प्रयासबारे उल्लेख गर्दै अझ राम्रो गराउन सल्लाह र सुझावको आशा पनि राखिएको छ । चौथो तथा अन्तिम पृष्ठमा विषयसूची, पाठ नं., पाठ शीर्षक, विधा (कथा, कविता, निबन्ध/प्रबन्ध, जीवनी, रूपक र चिठी आदि) उल्लेख र पृष्ठसङ्ख्या उल्लेख गरिएको छ ।

(ए) अन्तिम पृष्ठहरू

यस पाठ्यसामग्रीमा अन्तिम पृष्ठहरू उपशीर्षकअन्तर्गत राख्न सकिने पृष्ठहरू राखिएका छैनन् ।

३.२.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष

(अ) आवरण पृष्ठ

यस पाठ्यसामग्रीको आवरण पृष्ठहरू रङ्गिन रहेका छन् । यसमा सफा, आकर्षक र मनमोहक रूपमा रहेका आवरण पृष्ठहरूको रङ्गहरू नीलो, पहेँलो र रातो रहेका छन् । रङ्गिन कार्पेटको आकारको अगाडिको आवरण पृष्ठको माथिल्लो भाग नीलो, बीचको भागमा पहेँलो र तल्लो भागमा रातो, पहेँलो र रातो रङ्गका कोठाहरूको चित्र दिइएको छ । बीच भागको पहेँलो भुइँमा कालो मसीले पुस्तकको नाम र कक्षा लेखिएको छ भने तल्लो भागमा लेखकहरूको नाम लेखिएको छ । आवरण पृष्ठको तल्लो भागमा हरियो-नीलो रङ्ग पोतिएको छ । माथिल्लो भागको बायाँतिर मेरो नेपाली माला पुस्तकको आकार र दायाँतिर मेरो नेपाली माला पुस्तकका प्रकाशनहरू भनेर मेरो नेपाली माला, क, ख, ग, १, २, ३, ४, ५, ६ र सातवटा देखिइएको छ । आवरण पृष्ठको तलतिरको बायाँपट्टि पुस्तक प्रकाशन संस्थाको नाम उल्लेख गरिएको छ । बाहिरी आवरण पृष्ठमा आकर्षक हुनुका साथै सुरक्षाको दृष्टिबाट पनि प्लाष्टिक लेमिनेशन गरिएको छ । अन्त्यमा पुस्तकको मूल्य तोकिएको छ ।

(आ) आकार

आकारको दृष्टिबाट 'मेरो नेपाली माला' को लम्बाइ २३.७ सेन्टिमिटर, चौडाइ १८ सेन्टिमिटर र मोटाइ ०.६ सेन्टिमिटर रहेको छ ।

(इ) छपाइ

यस पाठ्यपुस्तकको छपाइ काठमाडौं फोन्टमा छापिएको छ । आवरण पृष्ठमा भएको पाठ्यपुस्तकको नाम ५५ प्वाइन्टमा लेखेर त्यसलाई बोल्ड गरिएको छ । दोस्रो पानामा रहेको पाठ्यपुस्तकको नाम ३२ प्वाइन्ट लेखेर त्यसलाई बोल्ड गरिएको छ । पाठहरूको शीर्षक १८ प्वाइन्टमा लेखेर बोल्ड गरिएको छ भने प्रत्येक पाठका अक्षरहरू १४ प्वाइन्टका छन् । अभ्यासमा दिइएका शीर्षक बाहेकका अभ्यासहरू १४ र १६ प्वाइन्टमा लेखिएको छ । पाठहरूको दायाँ बायाँतिरको ठाउँ छोडाइ १/१ इन्च रहेको छ भने अन्य तल माथितिर एक इन्च रहेको छ । सेतो पृष्ठभूमिमा कालो मसीमात्र प्रयोग भएको छ । अनुच्छेदको पहिलो हरफ एक इन्च छोडिएको छ । हरेक नयाँ पाठको प्रारम्भका लागि नयाँ पृष्ठ प्रयोग गरिएको छ । अभ्यासको सुरुमा गाढा कालो मसी प्रयोग गरिएको छ । मसीको वितरण सबै ठाउँमा समान देखिन्छ ।

(ई) कागज

यस पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएको कागज सफा, सेतो र चिप्लो खालको स्तरीय रहेको छ । भित्री कागजभन्दा बाहिरी कागज बाक्लो, दरो र प्लास्टिक लेमिनेशन गरिएको छ, जसले गर्दा शीत र पानीमा हतपत्त भिजेर नबिग्रने खालको छ ।

(उ) बाँधाइ

यस पाठ्यसामग्रीका पृष्ठहरूलाई स्टेपिनद्वारा दुई ठाउँमा बाँधिएको छ । स्पटेपिनद्वारा बाँधिएको पाठ्यसामग्रीलाई गम प्रयोग गरी आवरण पृष्ठले छोपिएको छ ।

(ऊ) मूल्य

यो पाठ्यसामग्री निजी प्रयासबाट निर्मित भएको हो र यसको मूल्य रु. ९०।- तोकिएको छ ।

अध्याय-चार

४. निर्धारित पाठ्यपुस्तकहरूको पाठ्यक्रमअनुरूपताको अध्ययन

कुनै पनि सामग्री वा वस्तुको परिचय दिनु जति सजिलो हुन्छ, त्यसको तुलनात्मक विश्लेषणात्मक अध्ययन गर्नु कठिन हुन्छ । त्यसैगरी एकै आधारमा बनेका भिन्न सामग्रीहरूको तुलनात्मक अध्ययन यो भन्दा अझ कठिन कार्य हुन्छ । सिद्धान्त तथा निर्दिष्ट विषयवस्तुका बीचमा मेल नहुन सक्छ । शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा आफैँ भाषा शिक्षणका सिद्धान्तहरू, बालबालिकाको स्तरअनुरूपता, उद्देश्यअनुरूपता, पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइका फरक अवस्था आदिका आधारमा उपयुक्त छ, छैन, त्यो छुट्टै अनुसन्धानको विषय हो । यहाँ निर्दिष्ट पाठ्यक्रमलाई सार्वभौम सत्यकै रूपमा मानिएको छ । अर्थात् पाठ्यक्रममा राखिएका विधा तथा विषयवस्तुहरूको उपयुक्तताबारे मौन रही घुमाउरो ढङ्गबाट उपयुक्त छन् भन्ने मानिएको छ ।

यहाँ गरिएको तुलनात्मक अध्ययन पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य, उद्देश्य तथा विषयवस्तु अनुरूपताका आधारमा यी पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीका सम्पादन गरिएका पाठ्यवस्तुहरूको तुलना मात्र हो । यी दुई पाठ्यसामग्रीहरूमध्ये कुन चाहिँ पाठ्यसामग्री पाठ्यक्रमको नजिक रहेको देखिन्छ भन्ने तुलना मात्र हो । यसरी गरिएको अध्ययनमा भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणको आधारहरूलाई मुख्य आधार मानिएको छ । पाठ्य अध्ययन विश्लेषणका आधारमा अझ गहन र विस्तृत अध्ययन गर्ने हो भने एउटा पाठ्यपुस्तकको कुनै एक पक्ष मात्रको अध्ययन पनि बृहत् गहन हुन पुग्छ । तर यहाँ गरिएको अध्ययन एवम् तुलना सामान्य र सङ्क्षिप्त मात्र रहेको छ । पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तकका बीचमा रहेका हरेक बुँदा अलग-अलग गर्न सकिन्छ तर पनि सरल र सहजताको लागि निम्न दुई उपशीर्षकमा राखेर पाठ्यक्रम अनुरूपताको अध्ययन गरिएको छ ।

(क) उद्देश्य र पाठहरू

(ख) विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरू

४.१ कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम र हाम्रो नेपाली किताब

(क) उद्देश्य र पाठहरू

भाषापाठ्यक्रममा भाषिक सीप विकासको लक्ष्य राखिएको हुन्छ । सोही लक्ष्य अनुसारका सीप विकासका लागि भाषापाठ्यपुस्तकमा विभिन्न प्रकृतिका भाषिक अभ्यासहरू राखिएका हुन्छन् । तिनै भाषिक अभ्यासहरूबाट नै आवश्यक शब्दभण्डार, वाक्य रचना, मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति कौशल, शुद्ध उच्चारण, व्याकरणको सही उपयोग शब्दकोशको उपयोग, सुनेर, पढेर बुझ्ने जस्ता क्षमताको विकास गर्ने उद्देश्य राखिन्छ । त्यसैले यहाँ कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम अनुरूपका उद्देश्य पूर्ति गर्ने खालका अभ्यास र पाठहरू यस पाठ्यपुस्तकमा राखिएका छन् कि छैनन् भनी हेर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यस पाठ्यपुस्तकमा हरेक विधाका पाठहरूपछि राखिएका शब्द र अर्थसम्बन्धी अभ्यासहरूले शब्दभण्डारसम्बन्धी उद्देश्यको आंशिक पत्र परिपूर्ति गरेका छन् । त्यस्तै पाठसँग सम्बन्धित प्रश्नहरूका उद्देश्यलाई प्रतिनिधित्व गरेका छन् । अनुच्छेद लेख्ने खालका सृजनात्मक २२ वटा अभ्यासहरू लेखाइ सीप तथा कार्यमूलक व्याकरणको लेख्य प्रयोग सम्बन्धी उद्देश्यतर्फ समर्पित देखिन्छ । २२ वटा वाक्य बनाउने अभ्यासहरूले सही शब्दको प्रयोग गरी वाक्य बनाउने, वाक्य बनाउँदा कार्यमूलक व्याकरणका नियमहरूको पालना गर्ने जस्ता उद्देश्यहरू पूरा गर्न सक्ने देखिन्छन् । वाक्य पूरा गर्ने अभ्यासहरूले खाली ठाउँ भर्ने, ठीकबेठीक छुट्याउने, शुद्ध पारेर लेख्ने, अर्थ लेख्ने, व्याख्या गर्ने, वचन, लिङ्ग पुरुष, काल आदिको सङ्गति मिलाउने जस्ता उद्देश्यहरूलाई पूर्ति गर्न सक्छन् । पढ र बुझ अभ्यासले भाषिक शुद्धताको उद्देश्यलाई मिलाउने देखिन्छ । शब्दकोश हेरी शब्दहरूको वर्णक्रम मिलाई लेख्ने अभ्यासहरूले शब्दकोशको उपयोगसम्बन्धी उद्देश्यमा अभ्यास गराउँछन् । पाठ्यक्रमले अङ्गीकार गरेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई क्षेत्रगत रूपबाट हेर्ने प्रयास गरिएको छ, जुन निम्न छन् :-

४.१.१ भाषिक सीप

(अ) सुनाइ/बोलाइ

कक्षा ६ को सुनाइ र बोलाइ सीपअन्तर्गत विभिन्न कार्यक्रमहरू नाटक र वादविवाद सुनेर व्यक्त गर्न, सामान्य र आशयगत अर्थको भिन्नता सुनेर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न, अरूले भनेका कुरा ध्यानपूर्वक सुन्ने र भन्ने तथा सामान्य मौखिक वर्णहरू सुनेर मुख्य कुरा बताउने उद्देश्य राखिएको छ । कविता, गीत, कथा आदि आनन्दका साथ सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन, स-साना कुराकानी, संवाद, प्रश्नोत्तर आदि सुनी मौखिक अभिव्यक्तिमा भाग लिन र आफूले देखे सुनेका अनि बुझेका वस्तु,

वातावरण र घटनाका विषयमा सिलसिलामा र हाउभाउ सहित बोल्ने उद्देश्य लिइएको छ । कक्षामा हुने शिक्षण क्रियाकलाप मुख्यतः सुनाइ, बोलाइ सीपको अभ्याससँगै सम्बन्धित हुन्छन् ।

यस पाठ्यपुस्तकमा सुनाइ बोलाइ सीपका लागि मुख्य विधाका रूपमा रूपक विधा रहेका छन् जसमा दुईवटा पाठहरू छन् । अन्य विधाहरूमा कथा, कविता, प्रबन्ध, जीवनी आदि विधाबाट पनि सुनाइ र बोलाइ सीपको विकास हुने देखिन्छ । विधागत विभिन्न पाठहरूमा अभ्यासहरू रहेका छन् । सुनाइ र बोलाइ सीपको विकासका लागि शुद्धसँग उच्चारण गर्न १८ वटा अभ्यासहरू छन् । संवादात्मक अभिव्यक्तिका लागि पृष्ठ २६ मा संवादात्मक अभिनय र घुम्न जाँदा भएको कुराकानी तथा पृष्ठ ७२ मा वादविवाद प्रतियोगितामा भाग लिन र महत्वपूर्ण तर्कहरू प्रस्तुत गर्ने खालका अभ्यासहरू राखिएका छन् । सुनाइ र बोलाइ सीपका लागि ३३.३३ प्रतिशत (सुनाइ बोलाइ सीप सङ्ख्याको आधारमा) समय छुट्याएको पाइन्छ । समयका आधारमा पाठहरू र अभ्यासहरू पर्याप्त भएको देखिँदैन ।

(आ) पढाइ

पढाइ सीपअन्तर्गत लिखित सामग्रीहरूलाई गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्टसँग वाचन गर्न, मुख्यमुख्य कुरा बताउन सक्ने गरी विभिन्न पाठ पढ्न, लिखित सामग्रीको मौनवाचन गर्न, विभिन्न पाठमा प्रयुक्त शब्दहरूको आशय बुझी प्रयोग गर्ने, विभिन्न विधाका पाठहरू भाव ठम्याई पढ्न र ती पाठहरूबाट शब्दभण्डारको वृद्धि गर्ने उद्देश्य राखेको पाइन्छ ।

यस कक्षामा पढाइ सीपका लागि पाठ्यक्रमले २९.१७ प्रतिशत समय निर्धारण गरेको देखिन्छ र उक्त समयअनुसार नै पढाइ सीपका अभ्यासहरू पनि राखेको देखिन्छ । यस पाठ्यपुस्तकमा सबै पाठहरूलाई पठनबोधसम्बन्धी पाठहरू मान्न सकिन्छ । पढाइ सीपको विकासका लागि पाठका अभ्यासहरू पनि उपयुक्त किसिमले राखेको पाइन्छ र पढाइ सीपको उद्देश्य पनि पूरा हुने देखिन्छ तर यस पाठ्यपुस्तकको कमजोरी पक्षको रूपमा पाठ्यक्रमले मौन पठन गर्ने उद्देश्य राखेको छ तापनि पाठ्यपुस्तकमा यस किसिमको उद्देश्य राखेको पाइँदैन ।

(इ) लेखाइ

लेखाइ सीपअन्तर्गत ठीक दूरीमा सफासँग हिज्जे र लेख्य चिन्हहरूको उपयुक्त प्रयोग गरी श्रुतिलेखन गर्न, आफूले देखेका, बुझेका वस्तु तथा घटनाहरूको लिखित वर्णन गर्न, स-साना

रचनाहरू सिलसिलामा मिलाई लेख्न, आफ्ना रुचिअनुसारका मौलिक रचना गरी विशिष्ट पङ्क्तिको व्याख्या र भावविस्तार गर्न, पदसङ्गति बुझ्न र प्रयोग गर्न तथा सुनेका, पढेका विषयवस्तुको सार लेख्ने जस्ता उद्देश्यहरू पाठ्यक्रममा उल्लेख गरिएको छ ।

पाठ्यपुस्तकमा लेखाइ सीपसम्बन्धी अभ्यासहरू राखिएका छन् । यसअन्तर्गत २२ वटा अनुच्छेद लेख्ने अभ्यासहरू, प्रश्नोत्तर लेखनका अभ्यासहरू प्रत्येक पाठमा २२ वटा रहेको पाइन्छन् । अनुच्छेद लेखनअन्तर्गत व्याख्या गर्ने, भावविस्तार गर्ने, संवाद लेख्ने, तर्क प्रस्तुत गर्ने, चिठी लेख्ने, निबन्ध लेख्ने, तुलना गर्ने, फरक छुट्याउने जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् । शुद्ध लेख्नेअन्तर्गत शुद्ध पारेर सार्ने, लेख्य चिन्ह प्रयोग गरी लेख्ने, दिएका शब्दहरूको अर्थ लेख्ने जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । सुनेका, पढेका, विषयवस्तुको सार लेख्ने जस्ता अभ्यासहरू चाहिँ पाठ्यपुस्तकमा राखिएका छैनन् । स्वतन्त्र रूपमा छोटो रचनाहरू अभ्यासका लागि घरायसी चिठी एउटा र विद्यालयीय प्रधानाध्यापकलाई निवेदन एउटा गरी दुईवटा अभ्यास रहेका छन् । पाठ्यपुस्तकमा जीवनी, निबन्ध र कथा लेखनका अभ्यासहरू राखिएका छन् । यसरी हेर्दा पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेअनुरूपका अभ्यासहरू पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएकाले पाठ्यक्रमा निर्धारित उद्देश्य अनुसार पाठ्यपुस्तकमा उल्लेख (समावेश) गरिएका अभ्यासहरू उद्देश्य पूर्ति हुने खालका देखिन्छन् । यसका लागि ३७.५ प्रतिशत समय छुट्याएको पाइन्छ ।

४.१.२ भाषिक सीप विकासका क्षेत्र

(अ) उच्चारण

सवै शब्दहरूको शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गर्न सक्ने उद्देश्य उच्चारण भाषिक सीप विकासको क्षेत्रअन्तर्गत राखिएको छ । पाठ्यपुस्तकमा उच्चारणसम्बन्धी अभ्यासहरू तथा पाठहरू राखिएका छन् । उच्चारण पाठ्यवस्तु जुनसुकै विधासँग पनि सम्बन्धित हुन्छ । रूपक विधाका दुईवटा पाठहरू उच्चारण अर्थात् बोलाइसँग सम्बन्धित रहेका छन् भने शब्दहरूको शुद्धसँग उच्चारण गर्ने १८ वटा अभ्यासहरू रहेका छन् । यतिमात्र अभ्यासले उच्चारणका लागि पर्याप्त हुने देखिँदैन ।

(आ) बोध (श्रुति र पठन)

बोध भाषिक सीप विकासको उपक्षेत्र अन्तर्गत सुनेका र पढेका विषयवस्तुमा दिइएका सूचना र जानकारीबाट निष्कर्ष निकाली व्यक्त गर्न र कुनै पाठ्यवस्तु सुनिसकेपछि वा पढिसकेपछि सोधिएका प्रश्नहरूको सम्बन्धमा आफ्नो तर्कसहित जवाफ दिन सक्ने उद्देश्य राखिएको छ ।

पाठ्यपुस्तकमा बोध (श्रुति र पठन) अभ्यासहरू तथा पाठहरू राखिएका छन् । २२ वटै पाठहरू पठनबोध हुने खालका छन् । पठनबोधसँग सम्बन्धित अभ्यासहरूमा प्रश्नोत्तर, सारांश, कसले कसलाई भनेको हो, खाली ठाउँ भर्ने, वाक्यमा प्रयोग गर्ने, ठीकबेठीक छुट्याउने आदि अभ्यासहरू रहेका देखिन्छन् भने श्रुतिबोधसम्बन्धी खास अभ्यासहरू राखिएका देखिँदैनन् । बोधका अभ्यासहरूमा मौखिक अभिव्यक्तिको अवसर लिखित अभिव्यक्तिको तुलनामा ज्यादै न्यून देखिन्छ । भाषाको प्रयोग लेखाइभन्दा बोलाइमा नै बढी हुन्छ तर यस कुरालाई यहाँ खासै मनन भने गरेको देखिँदैन ।

(इ) कार्यमूलक व्याकरण

कार्यमूलक व्याकरण भनेको लेखाइ र बोलाइसँग सम्बन्धित व्याकरण हो । यस कार्यमूलक व्याकरणअन्तर्गत पदसङ्गति, लिङ्ग, वचन, पुरुष आदि आधारमा मिलाउने, नाम र नामको प्रकार छुट्याउने, सर्वनाम र सर्वनामका प्रकार चिन्ने, विशेषण र विशेषणका प्रकार छुट्याउने, क्रियालाई सकर्मक र अकर्मक आदिका आधारमा छुट्याउने, कालको परिभाषा दिने र कालका प्रकारलाई छुट्याउने (वर्तमान, भूत र भविष्यत् काल) सबै कालका सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्षलाई चिन्ने र छुट्याउने, पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थक शब्दहरू छुट्याउने, लिङ्ग, पुरुष, वचन, आदर आदिका आधारमा वाक्य परिवर्तन, विभक्तिमा ले, लाई, बाट, देखि, को, का, की, रो, रा, री, नो, ना, नी, मा जस्ता विभक्तिहरूलाई वाक्यमा प्रयोग गर्ने, अनुकरणात्मक शब्दलाई चिन्ने र वाक्यमा प्रयोग गर्ने, लेख्य चिन्ह पूर्णविराम, उद्गार चिन्ह जस्ता चिन्हको प्रयोग गर्ने, ष, स, श, व, व, ह्रस्व, दीर्घ आदि जस्ता वर्णविन्यासलाई प्रयोग गर्ने जस्ता उद्देश्यहरू राखिएका छन् । त्यसैगरी करण-अकरण, पूर्वकालिक क्रिया, उत्तरकालिक क्रिया, प्रेरणार्थक क्रिया, लिङ्ग, वचन र पुरुषको मेल गरी अभिव्यक्ति गर्ने संयोजक, क्रियायोगी, नामयोगी, विस्मयादिबोधक र संयोजक त, नि, र, पो, ल, न, पो, रे., क्यारे, ब्यारे, नाइँ, खै, लौ निपातको मौखिक र लिखित रूपमा प्रसङ्ग मिल्ने गरी प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य राखिएको छ ।

यस पाठ्यपुस्तकमा कार्यमूलक व्याकरणका तत्वहरूलाई मूल पाठका रूपमा नराखी विधागत पाठमा राखिएका अभ्याससँग व्याकरणका अभ्यासहरू समावेश गरिएको पाइन्छ । पदसङ्गतिका अभ्यासमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदिको पदसङ्गतिलाई पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ । वर्णविन्यासअन्तर्गत ह्रस्व-दीर्घ, श-ष-स को प्रयोग, य, एको प्रयोग व र व को प्रयोग, पदयोग र पदवियोग जस्ता वर्णविन्यास सम्बन्धी अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ । कालसम्बन्धी अभ्यासमा वर्तमान, भूत र भविष्यत्कालका प्रयोगहरू समावेश गरेको पाइन्छ । वर्तमान, भूत र भविष्यत्कालका सामान्य पक्ष, अपूर्ण पक्ष र पूर्ण पक्षका अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । श्रुतिसमभिन्नार्थीको अभ्यासमा दुईवटा शब्दहरूका बीचमा रहेको अर्थ भिन्नतालाई चिनाउने खालका शब्दहरू राखिएका छन् । यसमा तिर-तीर, फेरी, फेरि, शुर, सुर जस्ता शब्दहरू समावेश गरिएका छन् । चिन्ह प्रयोगसम्बन्धी अभ्यास पूर्णविराम (।) अल्पविराम, उद्गार, विस्मयादिबोधक जस्ता चिन्हका अभ्यास समावेश गरिएका छन् । नाम र यसका प्रकारका अभ्यासमा व्यक्तिवाचक, जातिवाचक, समूहवाचक, द्रव्यवाचक र भाववाचक नामका अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । त्यसैगरी सर्वनाम र सर्वनामका प्रकारका अभ्यासहरू, विशेषण र यसका प्रकारहरूका अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । क्रियापदका अभ्यासमा सकर्मक, अकर्मक अभ्यासहरू छन् भने विभक्तिका प्रयोगसम्बन्धी अभ्यासमा सबै विभक्ति ले, लाई, बाट, द्वारा, लाई, देखि, को, का, कि रो, रा, री, नो, ना, नी, मा जस्ता विभक्तिका अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । अनुकरणात्मकसम्बन्धी अभ्यासमा अनुकरणात्मक शब्दको परिचय र यी शब्दको प्रयोगसम्बन्धी अभ्यासलाई समावेश गरेको पाइन्छ । यसबाट के भन्न सकिन्छ भने पाठ्यपुस्तकमा कार्यमूलक व्याकरणका अभ्यासहरू अप्रत्यक्ष रूपमा राखिएका छन् तर पाठ्यक्रमले राखेका सबै उद्देश्यहरू परिपूर्ति गर्ने खालका भने छैनन् ।

(ई) शब्दकोश

पाठ्यक्रमले शब्दकोशको प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य राखेको छ । पाठ्यपुस्तकमा शब्दकोश प्रयोग गरी शब्द मिलाउने (पृष्ठ ७६) एउटा अभ्यास बाहेक अन्य अभ्यासहरू राखिएका छैनन् । शब्दकोश हेर्ने सैद्धान्तिक अवधारणा भने राखिएको देखिँदैन ।

(उ) शब्दभण्डार

पाठ्यक्रमले पाठ्यसामग्रीमा विभिन्न खाले पर्यायवाची, विपरीतार्थी, श्रुतिसमभिन्नार्थी, अनेकार्थी, पारिभाषिक/प्राविधिक अनुकरणात्मक आदि शब्दहरू र उखान टुक्काहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगको अभ्यास गराउने लक्ष्य राखेको पाइन्छ। पाठ्यक्रमले ३५०० भन्दा बढी नयाँ शब्दहरू र पुराना शब्दहरू प्रयोग गर्न सक्ने उद्देश्य राखेको छ।

पाठ्यसामग्रीमा कठिन शब्दको (नयाँ शब्दको) अर्थ ३३९ वटा, पर्यायवाची, विपरीतार्थी, अनुकरणात्मक जस्ता क्षेत्रका जम्मा १४० शब्दहरू रहेका छन्। अन्य शब्दहरूको तुलनामा प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दहरू कम प्रयोग भएका छन्। यसरी हेर्दा पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्यभन्दा कम शब्दहरू पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएको पाइन्छ, जसले गर्दा पाठ्यक्रमको उद्देश्यलाई पूरा गर्न नसक्ने हो कि जस्तो देखिन जान्छ।

(ऊ) वाक्यमा शब्द सङ्ख्या :-

पाठ्यक्रमले बढीमा १२-१५ वटा शब्दसम्मका शब्द गठन गरी प्रयोग गर्नसक्ने उद्देश्य राखेको छ। पाठ्यपुस्तकमा अत्यन्तै छोटो दुई शब्दद्वारा निर्मित वाक्यहरू गोबर सोहोरथे, हाहाकार मच्चियो (पृष्ठ सङ्ख्या ३९ र ६) (एक शब्दको वाक्य धन्यवाद) जस्ता वाक्यदेखि लिएर ५५ शब्दसम्मको एक वाक्य (पृष्ठ सङ्ख्या ६७) पसिना काडेर खुइँय गर्दै हिडनुपर्ने ठाउँमा सरर मोटरमा गुड्न पाइने, घरैभित्र धारा खोलेर पानीले नुहाउन पाइने, मन लागेका वस्तु किनेर खानलाउन पाइने, औषधी उपचार गर्नुपर्दा टेलिफोनबाट घरघरैमा डाक्टर भिकाउन सकिने, रातको अन्धकारमा भलमल्ल घामभैँ बिजुली बत्ती बल्ने, सुतीसुती टेलिभिजनबाट संसार हेर्न पाइने अनि लेखपढका निमित्त टोलैपिच्छे विद्यालय पाइने के हामीले खोजेका सुख र सुविधा होइनन् ?) प्रयोग भएका छन्। यसरी हेर्दा वाक्य संरचनाको यो क्रम पाठ्यक्रमअनुरूप भएको पाइँदैन।

४.१.३ विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरू

भाषाको चारवटा सीप प्राप्तिको लागि भाषापाठ्यक्रमले समग्रमा निर्दिष्ट गरेका आठवटा पाठ्यक्षेत्रका उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न ६ विधाका २१ देखि २४ वटा पाठहरू निर्धारण गरेको छ। पाठ्यक्रममा विधाको क्रमअनुसार नं. १ मा प्रबन्ध राखिएको छ भने पाठ्यपुस्तकमा कविता राखिएको छ। पाठ्यक्रमले विधागत पाठसङ्ख्या र क्षेत्रका दृष्टिबाट हेर्दा प्रबन्ध विधामा

विभिन्न क्षेत्रका ५ वटा प्रबन्ध निर्दिष्ट गरेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा ५ वटा प्रबन्ध नै राखिएको छ ।

पाठ्यपुस्तकमा कथा विधा ५ वटा राखिएको छ भने पाठ्यक्रमले ६ वटासम्म निर्दिष्ट गरेको छ । कविता विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसार नै पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ । रूपक विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसार नै पाठ्यक्षेत्र क्रम मिलेको पाइन्छ । जीवनी विधामा राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय व्यक्तित्वका जीवनीलाई पाठ्यक्रमले ४ वटा तोकेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा पनि ४ वटा नै छन् तर ३ वटा राष्ट्रिय र एउटा मात्र अन्तर्राष्ट्रिय जीवनीबाट लिएको पाइन्छ, अन्य क्षेत्र र क्रम चाहिँ मिलेको पाइन्छ । चिठी विधाअन्तर्गत पाठ्यक्रममा निर्दिष्ट गरिएअनुसार पाठ्यपुस्तकमा औपचारिक र अनौपचारिक गरी दुईवटा चिठी समावेश गरिएको छ । यो पाठ्यक्रमको क्षेत्र र क्रमअनुसार नै रहेको छ ।

पाठ्यक्रमले तोकेको समग्र पाठ्यक्षेत्र हेर्दा प्रबन्ध विधाको कलात्मक निबन्धलाई छुटाएको छ भने कथा विधाको ऐतिहासिक कथा र जीवनी विधाको प्रेरक व्यक्तिको जीवनी समावेश गरिएको छैन । यसरी पाठ्यक्रमले २४ वटा पाठहरू निर्दिष्ट गरेको छ तापनि पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने निकायबाटै अनिवार्य पाठ्यपुस्तकमा रूपमा समावेश गरिएको पाठ्यपुस्तक “हाम्रो नेपाली किताब” मा २२ वटा पाठहरू मात्र राखिएका छन् । यी केही प्राविधिक कमजोरी बाहेक विधागत दृष्टिले अन्य पाठहरूको चयन उपयुक्त नै देखिन्छ ।

विधागत पाठहरू पाठ्यपुस्तकमा राखिने क्रमको आधारमा पनि हेर्न सकिन्छ । पाठ्यक्रमले पहिलो क्रममा प्रबन्ध राखेको छ तर पाठ्यपुस्तकमा राखिने क्रमको आधारमा पनि हेर्न सकिन्छ । पाठ्यक्रमले पहिलो क्रममा प्रबन्ध राखेको छ तर पाठ्यपुस्तकमा कविता राखिएको छ । यो क्रम बोधका दृष्टिले उपयुक्त नदेखिए पनि रुचि पक्षबाट हेर्दा उपयुक्त नै देखिन्छ ।

पाठ्यपुस्तकमा पाठहरूको क्रमलाई हेर्दा कविता, कथा, प्रबन्ध, संवाद, जीवनी, कविता, कथा, प्रबन्ध, चिठी, कथा, वादविवाद, कविता, कथा, जीवनी, प्रबन्ध, जीवनी, प्रबन्ध, निवेदन, प्रबन्ध, कविता, कथा यो क्रममा राखेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा पहिलो क्रमचाहिँ उपयुक्त देखिन्छ भने पछिको क्रममा प्रबन्ध र जीवनी अलिछिटो आएको जस्तो देखिन्छ । पाठ्यपुस्तकमा पाठहरू दोहोरिनु स्वाभाविक हो तथापि एकै विधाका पाठहरू एकपछि अर्को तुरुन्तै दोहोरिनु भनेको चाहिँ उपयुक्त मानिँदैन ।

पाठहरूको आन्तरिक लम्बाइका दृष्टिबाट पनि विश्लेषण गर्न सकिन्छ । यद्यपि यसबारे पाठ्यक्रम मौन छ तथापि भाषा पाठ्यपुस्तक संरचनाको सिद्धान्तअनुसार पनि पाठहरूको लम्बाइ बारे विचार गर्न सकिन्थ्यो ।

४.२ कक्षा ६ को भाषा पाठ्यक्रम र मेरो नेपाली माला (६)

पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्रीका बीचमा हुने अन्तर संस्थागत आधिकारिकता तथा पाठ्यवस्तुहरूको सम्पादन एवम् लेखनमा हुने अनुभव नियन्त्रणको कारणबाट मात्र हुन्छ भन्न सकिन्छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रमअनुसार सरकारी स्तरबाट तयार भई अनिवार्य रूपमा लागू गरिएको पाठ्यसामग्रीहरू पाठ्यपुस्तक हुन्छन् । सोही पाठ्यक्रमअनुसार तयार भए पनि अनिवार्य रूपमा स्वीकृति नपाएका सामग्रीहरू, पाठ्यसामग्री वा सन्दर्भसामग्री मात्र मानिन्छन् । वास्तवमा 'हाम्रो नेपाली किताब'लाई पाठ्यपुस्तक भन्नु र मेरो नेपाली माला (६) पाठ्यसामग्री भन्नुमा यही प्राविधिक अन्तर मात्र मान्न सकिन्छ । किनभने दुवै सामग्रीहरू एउटै पाठ्यक्रमअनुसार तयार पारिएका छन् । मेरो नेपाली माला कतिपय निजीस्तरका विद्यालयहरूमा पाठ्यपुस्तकको स्थानमा राखेर प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ । सरकारी पाठ्यपुस्तक अनिवार्यरूपमा प्रयोग हुनुपर्ने प्राविधिक पक्ष आफ्नै ठाउँमा छ । त्यसैले 'मेरो नेपाली माला (६)' लाई कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रमअनुरूप तयार गरिएको छ कि छैन भन्ने कुरा यहाँ अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनका आधारहरू हाम्रो नेपाली किताब (६) को तुलना गर्दाको प्रविधिलाई अपनाइएको छ ।

(क) उद्देश्य र पाठहरू

पाठ्यक्रमका उद्देश्यहरू 'हाम्रो नेपाली किताब' को अध्ययन क्रममा नै उल्लेख भइसकेकोले यहाँ केवल उद्देश्यअनुरूपताको मात्र उल्लेख गरिन्छ । अर्थात् यहाँ यस सामग्रीमा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको उद्देश्यअनुरूपका पाठहरू राखिएका छन्, छैनन् भनेर हेर्ने प्रयास गरिन्छ ।

यस पाठ्यसामग्रीमा हरेक विधाका पाठहरूपछि राखिएका शब्द र अर्थले शब्दभण्डार सम्बन्धी उद्देश्य आंशिक रूपमा परिपूर्ति गरेका छन् । त्यसैगरी केही पाठहरूमा राखिएका समास र शुद्ध रूपका शब्दले क्रमशः शब्दभण्डार र भाषिक शुद्धता सम्बन्धी उद्देश्य पूरा गर्ने देखिन्छ । पाठ्यपुस्तकमा हरेक गद्य विधाका पाठहरूमा राखिएका अभ्यासहरू विशेष गरी बोध र विचार र लेखनसम्बन्धी अभ्यासहरूले लेखनसम्बन्धी उद्देश्य पूर्तिमा सहयोगी देखिन्छन् भने कविताका

पाठहरूपछि राखिएका ‘लय मिलाएर पढ’ जस्ता अभ्यासले बोलाइ तथा पढाइ सीपको विकासमा जोड दिएका देखिन्छन् । प्रश्नोत्तरसम्बन्धी अभ्यासहरूमा ‘प्रश्नको उत्तर भन’ ले बोलाइ सीप र प्रश्नको छोटकरीमा उत्तर लेख र भावार्थ लेख जस्ता अभ्यासले लेखाइ सीप तथा बोधसम्बन्धी उद्देश्य पूर्ति गर्न सहयोग गर्ने देखिन्छ । दुई समूह बीच जोडा मिलाऊ, खाली ठाउँ भर, लिङ्ग, वचन, पुरूष आदिका आधारमा वाक्य परिवर्तन गर, गल्ती वाक्यहरू सच्याऊ, कालको परिचय र विभिन्न कालका वाक्यहरू चिन्ने जस्ता अभ्यासहरूले कार्यमूलक व्याकरणका आंशिक उद्देश्य पूर्ति गर्ने देखिन्छ भने जोडा मिलाउने अभ्यासहरू उपयुक्त शब्द/वाक्य चयन गर्न सहयोगी देखिन्छन् । त्यस्तै शुद्ध गरी लेख्ने, उच्चारणसम्बन्धी अभ्यासहरूले भाषिक शुद्धता तथा बोलाइ सीपसम्बन्धी उद्देश्यलाई पूरा गर्न सक्ने देखिन्छ । पाठ्यक्रमले अङ्गीकार गरेका सिकाइ उद्देश्यहरूलाई क्षेत्रगत रूपमा निम्नरूपमा हेर्न सकिन्छ :-

४.२.१ भाषिक सीप

(अ) सुनाइ / बोलाइ

यस मेरो नेपाली माला (६) पाठ्यसामग्रीमा सुनाइ र बोलाइसम्बन्धी पाठहरू मुख्यतः दुईवटा रूपक विधा रहेका छन् । यी पाठहरूमा सुनाइ-बोलाइसम्बन्धी प्रत्यक्ष अभ्यास हुने देखिन्छ । विधाका विभिन्न पाठहरूअन्तर्गतका अभ्यासमा लय हालेर पढ्ने, संवाद गर्ने, शुद्ध उच्चारण गर्ने अभ्यासहरू छन् । पाठ ९ र पाठ १५ मा संवादका पाठहरू रहेका छन् र तिनीहरू अन्तर्गतकै अभ्यासहरूमा संवादसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू देखिन्छन् । पहिलो र अन्तिम कवितामा लय हालेर वाचन गर्ने र अन्य दुईवटा कवितामा कण्ठस्थ गरेर सुनाउ जस्ता अभ्यासले बोलाइ सीपको अभ्यासको विकास हुने देखिन्छ । लेख्य अभ्यासका रूपमा कतिपय उद्देश्यहरू समेटिए पनि सुनाइ र बोलाइ सीपको अभ्यास हुने गरी पाठहरू तथा अभ्यासहरू राखिएका छैनन् । प्रश्नको उत्तर भन, कविताको अर्थ बताउने र सुनेको आधारमा कथा सुनाउने जस्ता अभ्यासहरू पनि राखिएका छन् । यसरी सुनाइ र बोलाइ सीपको विकासलाई विशेष रूपले सहयोग पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको पाइन्छ । सुनाइ बोलाइ सीपका लागि १७/१७ प्रतिशत समय निर्धारण गरिएको सन्दर्भमा सुनाइ र बोलाइसम्बन्धी पाठहरू र अभ्यासहरू अपर्याप्त देखिन्छन् । पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका पाठ र अभ्यासहरू भने रचनात्मक खालका छन् ।

(आ) पढाइ

पाठ्यसामग्रीमा सम्पादित सबै पाठहरू बोधसँग सम्बन्धित छन् । विधागत पाठहरू बाहेक पठनबोधसँग सम्बन्धित छुट्टै पाठयांशहरू राखिएका छैनन् । पठनबोधलाई अझ प्रभावकारी ठीकवेठीक छुट्ट्याउने ५ वटा अभ्यास, तलका प्रश्नको उत्तर भन र प्रश्नको छोटकरीमा उत्तर देऊ जस्ता प्रश्नहरू २०/२० वटा गरी जम्मा ४० वटा अभ्यासहरू रहेका छन् । पाठ्यक्रमले तोकेका उद्देश्य पूर्तिको लागि चिठी विधाका पाठहरू २ वटा रहेका छन् । मौन पढाइका पाठ १० मा (पृष्ठ सङ्ख्या ६१) लागि एउटा मात्र अभ्यास दिइएको छ जुन पाठ्यक्रममा राखिएको उद्देश्य पूर्तिको लागि अपर्याप्त देखिन्छ । त्यस्तै पढाइ सीपको विकासका लागि पाठ्यसामग्रीका कतिपय पाठका अनुच्छेदहरू पढेर सुनाउने अभ्यास पनि राखेको देखिन्छ । पढाइ सीपका लागि अभ्यास तथा निर्देशनहरू राखेका देखिन्छन् तर पाठ्यक्रमले तोकेका केही विषयवस्तु समेटिएको पाइँदैन । यस आधारमा पढाइ सीपको विकासका लागि ३० प्रतिशत समय केही अनुपयुक्त देखा पर्न सक्छ ।

(इ) लेखाइ

यस पाठ्यपुस्तकमा राखिएका लेखाइ सीपसम्बन्धी अभ्यासमा छोटकरीमा प्रश्नको उत्तर लेख २० वटा अभ्यासहरू, पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थी शब्द, अनेकार्थी, खाली ठाउँ भर, व्याख्या गर्ने, सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने, भावार्थ लेख्ने, तात्पर्य लेखाउने, कविता लेख्ने, कथा लेख्ने, प्रबन्ध लेख्ने, चिठी लेख्ने, संवाद लेख्ने, बुँदाको आधारमा जीवनी तयार गर्ने जस्ता अभ्यासहरू रहेका छन् । निवेदन, घरायसी चिठी लेख्ने अभ्यासहरू राखिएका छन् । अन्य सीपको विकासको तुलनामा लेखनसीप विकासका लागि प्रश्नहरूको विविधता सन्तोषयुक्त रहेको छ ।

४.२.२ भाषिक सीप विकासका क्षेत्र

(अ) उच्चारण

पाठ्यसामग्रीमा उच्चारणसम्बन्धी पाठहरू र अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । रूपक विधाका दुईवटा पाठहरू उच्चारणसँग सम्बन्धित छन् । शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्ने अभ्यासहरू २० वटा राखिएका छन् । त्यस्तै गाउँघरमा प्रचलित कथा र पाठको कथालाई छोटकरीमा भन्ने, कवितालाई लय हालेर पढ्ने, प्रश्नको उत्तर भन्ने, अनुच्छेद पढ्ने जस्ता अभ्यासहरू राखिएका छन् । मौखिक वर्णन गर्ने जस्ता अभ्यासले पनि उच्चारण सीपलाई सहयोग पुऱ्याउने देखिन्छ ।

शब्दभण्डारको विकाससँगै सही उच्चारण आवश्यक पर्दछ । यसरी यस पाठ्यसामग्रीमा उच्चारण सीपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरूको संयोजन प्रभावकारी ढङ्गबाट गरिएको देखिन्छ ।

(आ) बोध (श्रुति र पठन)

पाठ्यसामग्रीमा बोध (श्रुति र पठन) सीप विकास क्षेत्रअन्तर्गतका अभ्यास तथा पाठहरू राखिएका छन् । पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका २० वटै पाठका अभ्यासहरू बोधसँग सम्बन्धित छन् । बोध विकास क्षेत्रका लागि तलका प्रश्नको उत्तर भन (२०) वटा, तलका प्रश्नको छोटकरीमा उत्तर लेख । (२०) सप्रसङ्ग व्याख्या गर, व्याख्या गर, मौन वाचन गरी प्रश्नको उत्तर देऊ, जस्ता प्रश्नहरू पठनबोधसँग सम्बन्धित छन् । त्यसैगरी कवितालाई गद्यमा लेख्ने, ठीक र बेठीक छुट्याउने, सिलसिलाबद्ध रूपमा कथा बनाउने, श्रुतिसमभिन्नार्थी शब्दहरू कसले कसलाई भनेको हो जस्ता अभ्यासहरू बोधसँग सम्बन्धित छन् । बोधसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू लेखाइ सीप विकासले बढी प्रश्रय पाएको देखिन्छ ।

(इ) कार्यमूलक व्याकरण

यस 'मेरो नेपाली माला (६)' पाठ्यपुस्तकमा कार्यमूलक व्याकरणका तत्वहरूलाई पाठहरूसँग समायोजन गरी राखिनुका साथै यसका लागि अभ्यासहरूमा यससम्बन्धी विषयवस्तुहरू समेटिएको देखिन्छ । विभक्तिहरू ले, लाई, बाट, देखि, मा, केही रो, रा, री प्रयोग हुने अभ्यासहरू छन् । पाठ्यक्रमले तोकेको नो, ना, नी, जस्ता विभक्तिको खास अभ्यासहरू देखिँदैन । पदसङ्गतिमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदिका आधारमा वाक्य परिवर्तन हुने अभ्यासहरू रहेका छन् । कालका अभ्यासहरूमा वर्तमान, भूत र भविष्यत् कालहरू रहेका छन् साथै तीनवटै कालका सामान्य, अपूर्ण र पूर्ण पक्षका अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको क्रियाको भाव वा अर्थलाई पाठ्यपुस्तकको अभ्यासमा समावेश गरिएको छैन । वाक्य परिवर्तनसम्बन्धी अभ्यासहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, करण र अकरण आदिका आधारमा हुने गरी राखिएका छन् र नाम र नामका प्रकार, त्यसका उदाहरणहरू अभ्यासमा समावेश गरिएको छ भने नामको परिभाषाहरू समावेश गरिएको पाइँदैन । त्यसैगरी सर्वनाम र यसका प्रकारहरू अभ्यासमा राखिएका छन् तर परिभाषाहरू समावेश गरिएका छैनन् । विशेषणमा पनि विशेषण र यसका प्रकारहरू र उदाहरण प्रस्तुत गरिएका छन् तर परिभाषा प्रस्तुत गरेको पाइँदैन । चिन्हको प्रयोगमा पूर्णविराम, अल्पविराम, प्रश्नवाचक, उद्गार र उद्धरण चिन्हको चिन्ह र परिभाषा दिइएको छ ।

वर्णविन्याससम्बन्धी अभ्यासमा ह्रस्व र दीर्घ सम्बन्धी नियम र उदाहरणहरू 'य' र 'ए' को प्रयोग, 'ब' र 'व' को प्रयोग र उदाहरण, स, ष, श को प्रयोग 'ज्ञ' र 'ग्यँ' को प्रयोग, 'ज्र' र 'ण' को

प्रयोगसम्बन्धी अभ्यासहरू समावेश गरिएका छन् । शब्दभण्डारअन्तर्गतका पर्यायवाची, विपरीतार्थी, श्रुतिसमभिन्नार्थी, केही प्राविधिक/पारिभाषिक शब्द र अनुकरणात्मक शब्दका अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ । केही अभ्यासको प्रयोग हुन छुटेको बाहेक अन्य कार्यमूलक व्याकरणको अभ्यासहरू र यसका क्रम पनि पाठ्यक्रम अनुरूप नै पाठ्यपुस्तकमा समावेश भएको पाइन्छ । यो पाठ्यपुस्तकको सकारात्मक पक्ष हो ।

(ई) शब्दकोश

यस पाठ्यपुस्तकमा शब्दकोशसम्बन्धी एउटा अभ्यास राखिएको छ, जसमा शब्दलाई वर्णानुक्रम मिलाएर लेख्ने (पृष्ठसङ्ख्या ४४) अभ्यास रहेको छ ।

४.२.३ शब्दभण्डार

यस पाठ्यसामग्रीमा जम्मा कति शब्द प्रयोग गर्ने भन्ने पाठ्यक्रममा छुट्टै त अध्ययन भएको पाइँदैन तर कक्षा ५ को भाषा पाठ्यक्रमले तोकेको ३००० शब्दभन्दा बढी ३५०० शब्दसम्मको शब्दहरू बुझ्न र वाक्यमा प्रयोग गर्न सक्नेसम्मको लक्ष्य लिएको पाइन्छ । पाठपछि लगत्तै शब्दार्थ भनेर राखिएको अभ्यासमा बीसवटा पाठका जम्मा २१८ वटा नयाँ शब्दहरू राखिएका छन् । पाठ्यपुस्तकको प्रत्येक पाठदेखि पछिका अभ्यासहरूलाई शब्दभण्डार, बोध र विचार, व्याकरण र सृजनाका अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ । शब्दभण्डार अन्तर्गतका अभ्यासहरूमा उच्चारण गर्ने २० वटा, खाली ठाउँ भर्ने, जोडा मिलाउने, ह्रस्व र दीर्घ भएका शब्दहरू खोजेर लेख्ने, उल्टो अर्थ दिने, अनेकार्थी शब्द पत्ता लगाउने, शब्दहरू प्रयोग गरी वाक्य बनाउने, पारिभाषिक शब्द, अनुकरणात्मक शब्द आदिका अभ्यासहरू समावेश गरिएको छ । यो अत्यन्त प्रभावकारी देखिन्छ । पाठहरूमा क्लान्त, गोलफु, डाम्ना, ठट जस्ता अप्रचलित शब्दहरूको प्रयोग भने पाठ्यक्रमअनुरूप मान्न सकिन्न ।

४.२.४ वाक्यमा शब्दसङ्ख्या

पाठ्यक्रमले बढीमा १२-१५ शब्द भएका वाक्यगठन तथा प्रयोग गराउने उद्देश्य राखेको छ । यस पाठ्यसामग्रीमा एक शब्दको वाक्य 'धन्यवाद' (पृ. ८८) दुई शब्दका 'गोर्खा जान्छौ ?' (पृ.

४८) भुटेर पाहुना मान्छु (पृ. ४८) देखि ५९ शब्दसम्का (पृष्ठसङ्ख्या १०५) वाक्यहरू रहेका छन् । वाक्य संरचनाको यो क्रम पाठ्यक्रम सङ्गत देखिँदैन ।

(ख) विधाको क्षेत्र, क्रम र पाठहरू

पाठ्यक्रमले समग्रमा निर्दिष्ट गरेका आठवटा पाठ्यक्षेत्रका उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि विभिन्न ६ वटा विधाका २१ देखि २४ वटा पाठहरू निर्धारण गरेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा विभिन्न विधाका २० वटा पाठहरू समावेश गरेको छ । पाठ्यक्रममा विधाको क्रमअनुसार पहिलो क्रममा प्रबन्ध राखेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा कविता राखिएको छ । पाठ्यक्रमले विधागत पाठसङ्ख्या र क्षेत्रका दृष्टिबाट हेर्दा प्रबन्ध/निबन्ध विधामा विभिन्न क्षेत्रका (५-६) वटा प्रबन्ध निर्दिष्ट गरेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा ४ वटा नै समावेश गरिएको छ । पाठ्यक्रमले कविता विधा छन्दलय र लोकलयका विभिन्न क्षेत्रका ४ वटा तोकेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा ५ वटा कविता समावेश गरेको छ । त्यसैगरी कथाविधा विभिन्न क्षेत्रका ५-६ वटा निर्दिष्ट गरेको छ भने पाठ्यपुस्तकमा ५ वटा समावेश गरिएको छ । रूपक विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसारकै पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ । जीवनी विधा पाठ्यक्रमले ३-४ वटा निर्दिष्ट गरेकोमा पाठ्यपुस्तकमा २ वटा मात्र समावेश भएको छ । चिठी विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरे अनुसार घरायसी र कार्यालयीय गरी दुईवटा पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ ।

यसरी पाठ्यक्रमले विभिन्न विधा क्षेत्रका २४ वटा पाठहरू निर्दिष्ट गरेको छ ।

पाठ्यक्रमअनुसार तयार पारिएको भनिएको यस पाठ्यसामग्रीमा २० वटा पाठहरू राखिएका छन् र विधागत वितरणअनुसार पनि केही तलमाथि परेको देखिन्छ । प्रबन्ध विधामा २ वटा कमी राखिएका छन् । कथा विधा पाठ्यक्रमअनुसार नै समावेश गरिएको छ । कविता विधा पाठ्यक्रमले तोकेकोभन्दा एउटा बढी समावेश गरिएको छ । रूपक विधा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार समावेश गरिएको छ । जीवनी विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसारको ४ वटामा दुईवटा घटाएर दुईवटा मात्र समावेश गरिएको छ । चिठी विधा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसार दुईवटा समावेश गरिएको छ । यी बाहेक चयन गरिएका विधागत अन्त्यन्त उपयुक्त देखिन्छन् । विधागत पाठहरू पाठ्यपुस्तकमा राखिनुपर्ने क्रमको आधारबाट पनि अध्ययन गर्न सकिन्छ । पाठ्यक्रमले पहिलो क्रममा प्रबन्ध राखेको छ । पाठ्यसामग्रीमा कविता राखिएको छ । यो बोधका दृष्टिले उपयुक्त नदेखिए पनि रुचिका दृष्टिले उपयुक्त नै देखिन्छ । पाठ्यपुस्तकमा पाठहरूको क्रम क्रमशः कविता, कथा, प्रबन्ध, जीवनी, चिठी, कथा, कविता, निबन्ध, एकाङ्की, कथा, प्रबन्ध, कविता, जीवनी, कथा, वादविवाद, कविता,

प्रबन्ध, कथा, चिठी, कविता रहेको छ । पाठ्यपुस्तकका पाठहरू दोहोरिनु स्वाभाविक हो तर केही पाठहरू छिटो दोहोरिए जस्तो छ । केही विधाका पाठहरू धेरै भएकाले यस्तो देखिएको हो, अरू पक्षहरू सकारात्मक छन् ।

अध्याय : पाँच

तुलनात्मक अध्ययन

५.१ “हाम्रो नेपाली किताब” कक्षा ६ र “मेरो नेपाली माला ६” पाठ्यपुस्तकको तुलनात्मक अध्ययन

कुनै पनि पाठ्यपुस्तक वा भाषा पाठ्यपुस्तक लेख्दा भाषाका मूल्य, मान्यता र सीमाभित्र रहेर लेख्नुपर्ने हुन्छ। सामान्यतः भाषापाठ्यक्रमअनुसार तयार भएका सामग्रीहरू दुई दृष्टिकोणबाट हेर्ने गरिन्छ : पाठ्यक्रमका आधारमा र पाठ्यपुस्तक अध्ययन तथा विश्लेषणका आधारमा। पाठ्यक्रमअनुसार यी दुई पाठ्यपुस्तक र पाठ्यसामग्री कस्ता रहेका छन् ? पाठ्यक्रमअनुसार तयार भएका छन् कि छैनन् ? कुन-कुन पक्षहरू पाठ्यक्रमसँग मेल खान्छन् ? कुन-कुन पक्षसँग मेल खाँदैनन् ? के कुरा अपुग वा बढी भएका छन् ? भन्ने कुरा अधिल्लो अध्यायमा चर्चा गरियो। अधिल्लो अध्यायको अध्ययनबाट दुवै सामग्रीहरूमा केही सबल अर्थात् पाठ्यक्रमको उद्देश्यअनुरूपका पक्षहरू र केही दुर्बल अर्थात् पाठ्यक्रमअनुरूपताका आधारमा केही कमी कमजोरी वा त्रुटिहरू पाइयो। यस अध्यायमा चाहिँ भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन तथा विश्लेषणका आधारमा यी दुई पाठ्यसामग्रीहरू एकै ठाउँमा तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ। तुलनात्मक अध्ययन बाह्य र आन्तरिक पक्षका आधारमा बुँदागत रूपमा सङ्क्षिप्त अध्ययन गरिएको छ।

५.१.१ आन्तरिक वा शैक्षिक पक्ष

(क) विषयवस्तु

‘हाम्रो नेपाली किताब’ कक्षा ६ र ‘मेरो नेपाली माला (६)’ दुवै कक्षा ६ को नेपाली भाषा पाठ्यक्रमअनुसार तयार गरिएका हुन् भनिएको छ। दुवै पाठ्यसामग्रीमा सम्पादन गरिएको पाठहरू मुख्यतः नैतिक मूल्यमान्यता झल्काउने उपदेशात्मक शिक्षाप्रद, सामाजिकता, पौराणिक, वस्तुपरिचय, देशप्रेम, कलात्मक, वातावरणीय, ऐतिहासिक विषयवस्तुहरू चयन गरिएका देखिन्छन्। पाठ्यक्रममा सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, वातावरणीय, कलात्मक, वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक, लोककथा, नीति, पौराणिक, ऐतिहासिक विचारक, आविष्कारक, प्रेरक व्यक्तित्व, संवाद, घरपरिवार, छिमेक समुदाय, हाम्रो नैतिक मूल्य-मान्यता, खेलकुद, संस्कृति, चाडपर्व जस्ता सामग्री पाठ्यक्षेत्र

तोकिएको छ । सामाजिक मेलमिलाप प्रबन्धले समाजमा कसरी मिलेर बस्नुपर्छ भन्ने शिक्षा दिएको छ । त्यसैगरी आफ्नो खुट्टामा आफैँ उभिन सिकनुपर्छ भन्ने संवादले विद्यार्थीहरूमा आत्मनिर्भर बन्न सक्नुपर्ने शिक्षा दिन्छ । लोसार प्रबन्धले संस्कृति परम्परालाई अँगालेको पाइन्छ । अन्य पाठहरू पनि पाठ्यक्रमअनुसारका विषय क्षेत्रलाई लिएर लेखिएका छन् ।

यस आधारमा हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' कक्षा ६ मा सम्पादित पाठहरू धेरैथोर सबै पाठ्यक्रमले तोकेका पाठ्यक्षेत्रबाट परेका छन् । तापनि कलात्मक, वैज्ञानिक, प्राविधिक, ऐतिहासिक, कला, चाडपर्व आदि विविध पक्षको चित्त बुझ्दो प्रतिनिधित्व हुन सकेको देखिँदैन ।

'मेरो नेपाली माला' कक्षा ६ मा सम्पादित पाठहरू सबै पाठ्यक्षेत्रबाट समेटिएका देखिन्छन् । तथापि ऐतिहासिक, कला, व्यावसायिक, साहित्यिक, विचारक, प्रेरक व्यक्तित्व आदिको प्रयोग भएको देखिँदैन । सबै क्षेत्रको प्रयोगको दृष्टिभन्दा प्रयोग भएका पाठको स्तरीयताको रूपमा हेर्ने हो भने हाम्रो नेपाली किताबको विषयवस्तुभन्दा मेरो नेपाली माला पाठ्यसामग्रीको विषयवस्तु स्तरीय रहेको छ । पाठ्यक्रमले तोकेका क्षेत्र, पाठ्यसामग्रीमा प्रयोग भएका पाठहरूको सङ्ख्या आदिलाई आधार मान्ने हो भने हाम्रो नेपाली किताब पाठ्यक्रमको नजिक रहेको देखिन्छ । हाम्रो नेपाली किताबका समावेश गरिएका कविता विधा पाठ्यक्रमअनुरूप छ भने मेरो नेपाली मालामा एउटा बढी कविता समावेश गरिएको छ । प्रबन्ध विधा हाम्रो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार समावेश गरिएको छ भने मेरो नेपाली मालामा कमी रहेको छ । जीवनी विधा पनि हाम्रो नेपाली किताबमा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेअनुसार र क्षेत्रका पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ भने मेरो नेपाली माला किताबमा पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा २ वटा कमी समावेश गरिएको छ । अन्य विधाका पाठहरू पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार नै दुवै पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका छन् । लोसार, कम्प्युटर : मान्छेको असल सहयोगी यन्त्र, हरित गृह, प्रभाव, नेपाल जस्ता पाठहरूमा सांस्कृतिक, विज्ञान प्रविधि, वातावरणीय र देशप्रेम जस्ता विषयगत विविधता देखिन्छ ।

अभ्यासमा राखिएका विषयवस्तु हाम्रो नेपाली किताबमा आगमनात्मक विधिलाई राम्ररी अपनाइएको पाइन्छ । यस किताबमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका उदाहरण प्रकार दिएर पछि परिभाषा समावेश गरिएको छ । अभ्यासका अन्य प्रश्नोत्तर, ठीकबेठीक छुट्याउने, खाली ठाउँ भर्ने, शुद्ध पारेर लेख्ने, वाक्यमा प्रयोग गर्ने, अर्थ लेख्ने, उच्चारण गर्ने, व्याख्या गर्ने जस्ता शीर्षकहरू पाठ्यक्रमअनुरूप र बाल उपयोगी रहेका छन् र प्रत्यक्ष छन् ।

‘मेरो नेपाली माला’ मा समावेश गरिएका नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदका अभ्यासहरूमा पहिला नाम, सर्वनाम, विशेषण जस्ता विषयवस्तुहरूको शीर्षक, प्रकार र उदाहरणहरू दिइएका छन् तर परिभाषाहरू दिइएका छैनन् । आगमनात्मक विधिका आधारमा उपयुक्त मानिए तापनि परिभाषा अन्त्यमा दिइएको छैन । जसले विद्यार्थीहरूमा खोज्ने र चिन्ने बानीको विकास हुने भए तापनि विद्यार्थीहरू आफैँमा विश्वस्त हुने अवस्था चाहिँ रहेको देखिँदैन । पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका अन्य उच्चारण गर, खाली ठाउँ भर, शब्दहरू प्रयोग गरी वाक्य बनाऊ, ठीकवेठीक छुट्याउने, प्रश्नको उत्तर भन्, प्रश्नको छोटकरीमा उत्तर लेख, भावार्थ लेख र सृजनात्मक जस्ता अभ्यासहरू पाठ्यक्रमअनुसार उपयुक्त रहेका छन् । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा परिभाषा दिन केही अभ्यासहरू समावेशमा कमी मेरो नेपाली मालामा देखिए तापनि दुवै पाठ्यपुस्तकका अभ्यास र व्याकरणहरू बालोपयोगी र पाठ्यक्रमअनुरूप देखिन्छन् । व्याकरण निम्नमाध्यमिक तहमा आगमनात्मक विधिद्वारा शिक्षण गराउनु उपयुक्त मानिन्छ । यस आधारमा दुवै पाठ्यपुस्तकका अभ्यास र व्याकरणहरू सैद्धान्तिक रूपले उपयुक्त मानिए तापनि व्यावहारिक रूपले हाम्रो नेपाली किताबको अभ्यासहरू उपयुक्त छन् भने मेरो नेपाली मालाका अभ्यास व्याकरण र पाठहरू स्तरीय रहेका छन् । पाठहरू हाम्रो नेपाली किताबमा भन्दा मेरो नेपाली मालामा कमी भएकाले पाठहरूको रखाइक्रम हेर्दा मेरो नेपाली मालाको छिटो दोहोरिए जस्तो देखिन गएको हो । त्यसैले हाम्रो नेपाली किताबको पाठहरूको सङ्ख्या र रखाइक्रम मेरो नेपाली मालाको तुलनामा हाम्रो नेपाली मालाको रखाइक्रम कुशल देखिन्छ ।

(ख) विधा तथा प्रस्तुति

कुनै तह वा कक्षाका पाठ्यसामग्रीमा विधाका पाठहरू छनौट तथा स्तरण गर्दा विद्यार्थीहरूको बालसुलभ अभिरुचिका पाठ्यसामग्री, भाषिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, बौद्धिक तथा संवेगात्मक पृष्ठभूमिअनुरूपका हुनुपर्दछ । नैतिक, लोककथाहरू, कविता, जीवनी, प्रबन्ध, रूपक जस्ता विधाहरू विद्यार्थीहरूको कल्पनाशक्ति तथा अनुभवको परिधि बढाउने किसिमका हुनु आवश्यक हुन्छ । निम्नमाध्यमिक कक्षाका पाठ्यपुस्तकका लागि विधाहरूको छनौट गर्दा विद्यार्थीका बालसुलभ अभिरुचिका सामग्रीहरूलाई बढी प्राथमिकता दिनुपर्दछ ।

त्यस्तै छनौट गरिएका विधा तथा सामग्रीहरू उक्त विषयको पाठ्यक्रम (कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम) सँग तुलना गरी तालिकाको माध्यमद्वारा यसरी देखाउन सकिन्छ :-

तालिका नं. ४

क्र.सं.	विधा तथा उपविधा	कक्षा ६ को नेपाली भाषा- पाठ्यक्रम	हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६	मेरो नेपाली माला कक्षा ६	फरक
१	कथा	५-६	५	५	
	लोक/नैतिक कथा	२	२	२	
	पौराणिक/ऐतिहासिक	१	१	१	
	सामाजिक	२	२	२	
२	कविता	४	४	५	१
	छन्दबद्ध, लोकछन्द (नैतिक)	२	१	२	१
	सामाजिक	१	१	१	
	देशप्रेम	१	२	१	१
	प्राकृतिक	-	-	१	१
३	प्रबन्ध	५-६	५	४	१
	सांस्कृतिक	१	१	१	
	सामाजिक	१	१	१	
	व्यावसायिक	१	१	-	१
	प्राकृतिक/वातावरणीय	१	२	१	१
	प्राविधिक	१	-	१	१
४	जीवनी	३-४	४	२	२
	राष्ट्रिय	२	३	१	१
	अन्तर्राष्ट्रिय	२	१	१	१
५	रूपक	२	२	२	
	संवाद	१	१	१	
	वादविवाद	१	१	१	
६	चिठी	२	२	२	

	घरायसी	1	1	1	
	कार्यालयीय	1	1	1	
	जम्मा	21-24	22	20	

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब' र 'मेरो नेपाली माला' दुवै पाठ्यसामग्रीमा सम्पादित पाठहरू पाठ्यक्रमद्वारा निर्दिष्ट विधाभन्दा बाहिर गएका छन् । दुवै सामग्रीमा पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेअनुरूप विधा अन्तर्गतका पाठहरू कमवेशी देखिन्छन् । पाठहरूको सङ्ख्या हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' मा पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा अधिकतम रूपमा २ वटा पाठहरू कम राखिएका छन् भने 'मेरो नेपाली माला' कक्षा ६ मा ४ वटा पाठहरू कम देखिन्छन् । विधागत पाठसङ्ख्यालाई हेर्दा हाम्रो नेपाली किताबमा एउटा कलात्मक निबन्ध र एउटा ऐतिहासिक कथा कम देखिन्छ । मेरो नेपाली माला पाठ्यपुस्तकमा एउटा आध्यात्मिक नैतिक कविता बढी देखिन्छ भने पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा एउटा ऐतिहासिक कथा, एउटा कलात्मक प्रबन्ध, एउटा राष्ट्रिय र एउटा अन्तर्राष्ट्रिय जीवनी कम देखिन्छ । यस आधारमा हेर्दा दुवै पाठ्यसामग्रीमा पाठ्यक्रमअनुसार विधागत पाठहरूको सङ्ख्या त्यति मिलेको देखिँदैन ।

पाठ्यक्रमले निर्देशन गरेभन्दा २ वटा पाठ कम भएर पनि हाम्रो नेपाली किताब पाठ्यक्रमको नजिक देखिन्छ भने 'मेरो नेपाली माला' ४ वटा कम भएर पाठ्यक्रमदेखि अलिक टाढा रहेको देखिन्छ ।

पाठ्यपुस्तकमा विधागत पाठहरूको रखाइक्रम हेर्दा पहिलो पाठ नैतिक कविता रहेको छ । दोस्रो पाठमा दुबैमा कथा र तेस्रोमा दुबैमा प्रबन्ध रहेका छन् । तेस्रो पाठदेखि पछिका पाठहरू दुबैमा विधागत क्रम फरक-फरक रहेका छन् । यसरी एउटै विधा लगातार दोहोर्‍याएर राखिनु उपयुक्त मानिँदैन र लगाताररूपमा राखिएको पनि पाइँदैन । यसअर्थमा 'मेरो नेपाली माला' (६) भन्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' विधागत पाठ रखाइक्रमका दृष्टिले उपयुक्त देखिन्छ ।

(ग) भाषिक संरचना र शैली

भाषापाठ्यपुस्तकमा उपयुक्त भाषाको भाषिक संरचना र शैली विद्यार्थीको क्षमताअनुकूल शुद्ध र सन्दर्भमूलक हुनुपर्छ । निम्नमाध्यमिक तहमा प्रयोग हुने भाषापाठ्यपुस्तकको भाषिक संरचना र शैली निम्नमाध्यमिक तहअनुसार नै हुनुपर्दछ ।

यी दुई पाठ्यसामग्रीहरूमा प्रत्येक विधागत पाठहरूको अन्त्यमा राखिएका कठिन शब्द र अर्थलाई नयाँ शब्दभण्डार मान्न सकिन्छ । यस्ता शब्दहरू 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ३३९ वटा छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा २१८ वटा छन् । कक्षा ५ को पाठ्यपुस्तकमा भएको भन्दा कक्षा ६ मा ५०० वटा नयाँ शब्दहरू सिकाउने उद्देश्य पाठ्यक्रमले निर्देश गरेको छ । यस आधारमा यद्यपि दुवै सामग्रीमा ५०० वटा नै कठिन र नयाँ शब्दहरू छैनन् तथापि पछिल्लो 'मेरो नेपाली माला' को तुलनामा अघिल्लो 'हाम्रो नेपाली किताब' मा १२१ वटा शब्दहरू बढी देखिन्छन् । त्यसैले 'हाम्रो नेपाली किताब' पाठ्यक्रमको नजिक देखिन्छ । दुवै पाठ्यसामग्रीमा केही अप्रचलित र स्तरअनुकूल नदेखिने शब्दहरू प्रयोग गरिएका छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा प्रयोग भएका रद्द, औताउनु, वाग्विभवादी, जाफत, उदासीनता, स्वावलम्बीपन जस्ता शब्दहरू कठिन र स्तरअनुकूल नदेखिएका शब्दहरू हुन् । 'मेरो नेपाली माला' मा प्रयोग भएका गोल्फु, भेदिचर, ताक, ठट, तास, आदि अप्रचलित र कठिन शब्द हुन् ।

वाक्य गठन शब्दचयनको दृष्टिबाट दुवै पाठ्यपुस्तकको १/१ वटा अनुच्छेद हेरौं- “धेरै पहिलेको कुरा हो । सिमलको रुखमा सारौंका गुँड थियो । त्यस रुखमा सारौंका भालेपोथी बस्थे । उनीहरूका भर्खरका स-साना बच्चा थिए । उनीहरूका पखेटा लागि सकेका थिएनन् । उनीहरू चिरबिर गरेर कराउन सक्नेसम्म भएका थिए । सारौंले बच्चाको लालनपालनमा कमी आउन दिएको थिएन ।” (हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६, पृष्ठसङ्ख्या १३६, सारौं र कमिलो)

“द्वापर युगको कुरा हो । त्यस युगमा यदु नाम गरेका एक अत्यन्त प्रसिद्ध राजा थिए । तिनै यदुका सन्तानहरू पछि गएर यदुकुल नामले चिनिन थाले । एकदिन यदुकुलका केही उदण्ड केटाहरू घुम्दैफिदै ऋषिमुनिहरूले तपस्या गर्दै गरेका ठाउँमा पुगे ।” (मेरो नेपाली माला (६) मूर्खताको परिणाम, पृष्ठसङ्ख्या ८१) । यी अनुच्छेदहरूबाट दुवै पाठ्यसामग्रीका वाक्य गठनलाई हेर्दा दुवै पाठ्यसामग्रीहरूमा प्रयुक्त भाषाशैली र शब्दचयन सरल र स्तरानुरूप नै देखिन्छन् ।

यी दुवै पाठ्यसामग्रीमा सम्पादित पाठहरूको लम्बाइ हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' मा कविताहरू क्रमशः २०, २०, २४ र १६ पङ्क्तिमा संरचित छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा क्रमशः

८, २४, २५, १० र २० हरफका संरचित छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा कथाहरू क्रमशः ८३, ८२, ८०, ९१ र ११५ वाक्यमा, प्रबन्धहरू ४७, ६९, ७४, ३८ र ३३ वाक्यमा, रूपक ७० र ७१ वाक्यमा, जीवनी ५४, ४३, ८५ र ४४ वाक्यमा र चिठी २४ र १३ वाक्यमा संरचित छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा कथाहरू ५२, ९२, ८१, ५० र ९५ वाक्यमा, प्रबन्ध क्रमशः ४०, ३७, ६५ र ३४ वाक्यमा, रूपक क्रमशः १२२ र ९८ वाक्यमा, जीवनी ४४ र ६७ वाक्यमा र चिठी क्रमशः १० र २८ वाक्यमा संरचित रहेका छन् । निम्नमाध्यमिक तहका बालबालिकाका लागि धेरै लामा पाठहरूभन्दा छोटो छरिता र सरल पाठहरू उपयुक्त हुने हुँदा पाठ्यसामग्रीको पाठहरूको लम्बाइको प्रकृति हेर्दा दुवै पाठ्यसामग्रीले विद्यार्थीको स्तरलाई प्रतिनिधित्व गरेको देखिन्छ ।

पद्य विधामा पाठहरूको कठिनाइस्तर र प्रस्तुतीकरणको शैली हेर्दा दुवै पाठ्यपुस्तकको पहिलो कविता 'ईश्वरस्तुति' र 'बन जीवन्त मानिस' मा हाम्रो नेपाली किताबको 'ईश्वरस्तुति' केही सरल छ भने 'मेरो नेपाली माला' को 'बन जीवन्त मानिस' केही कठिन खालको छ ।

अन्य कविताहरूमा 'मेरो नेपाली माला' मा समावेश गरिएको गरिब कविता स्तरअनुसार केही कठिन भए पनि दुवै पाठ्यपुस्तकका कविताहरूको स्तर पनि सुहाउँदो रहेको देखिन्छ ।

गद्य विधाका पाठहरू दुवै सामग्रीमा सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यहरूद्वारा संरचित छन् । वाक्यमा शब्दसङ्ख्याका दृष्टिबाट दुवैमा उस्तै खाले कमजोरीहरू देखिन्छन् । दुवै पाठ्यसामग्रीमा दुईदेखि ५५ र ५९ शब्दसम्मका वाक्यहरू रहेका छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा दुईदेखि ५५ शब्दसम्मको वाक्य छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा ५९ शब्दसम्मका वाक्य छन् ।

विधागत शैलीका दृष्टिबाट पनि दुवै सामग्रीका पाठहरूलाई तुलना गर्न सकिन्छ । दुवै सामग्रीका कविताहरू छन्द तथा लयबद्ध रहेका छन् । गद्य विधाका पाठहरू पनि विधागत धर्मअनुसार नै संरचित छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा राखिएको दोस्रो पाठको कथा 'युक्तिसामु शक्ति टिक्दैन' र 'मेरो नेपाली माला' मा समावेश गरिएको 'उत्तम शिष्य र उत्तम गुरुदक्षिणा' दुवै लोककथा भएकोले उस्तै शैलीको अङ्गीकार भएको पाइन्छ । त्यसैगरी तेस्रो स्थानमा दुवै पाठ्यसामग्रीका पाठहरू प्रबन्ध रहेका छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' को प्रबन्ध 'सामाजिक मेलमिलाप' रहेको छ भने 'मेरो नेपाली माला' को प्रबन्ध 'लोसार' रहेको छ, पहिलो पुस्तकको सामाजिक प्रबन्ध हो, दोस्रो पुस्तकको सांस्कृतिक प्रबन्ध हो । यसरी अन्य पाठहरू पनि केही तलमाथि परे पनि पाठ्यक्रमले निर्देशित गरेभन्दा बाहिर गएका छैनन् ।

भाषिक प्रस्तुति र शैलीका दृष्टिले 'हाम्रो नेपाली किताब' का पाठहरू सरल र सहज देखिन्छन् भने 'मेरो नेपाली माला' का पाठहरू सरल, सहज हुँदाहुँदै पनि अलिक स्तरीय रहेको पाइन्छ । दुवै पाठ्यसामग्रीमा भाषातत्व विधाका पाठहरूमा अन्तर्निहित छ, छुट्टै पाठको रूपमा राखिएको छैन । व्याकरणका लागि छुट्टै पाठ नराखिए तापनि दुबैमा अभ्यासहरू पाठपछाडि राखिएका छन् ।

व्याकरणसम्बन्धी अभ्यासहरू हाम्रो नेपाली किताबमा आगमनात्मक विधिअनुसार परिचय, उदाहरण, प्रकार र परिभाषा दिएर प्रत्यक्ष अभ्यासहरू राखिएका छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा परिचय, उदाहरण र प्रकार दिएर अभ्यास दिइएको छ । यसरी हेर्दा व्याकरणसम्बन्धी अभ्यासहरू 'मेरो नेपाली माला' को तुलनामा 'हाम्रो नेपाली किताब' को अभ्यासहरू आगमनात्मक विधिको सिद्धान्तअनुसार पूर्ण रहेका छन् । व्याकरणका अभ्यासहरूको सङ्ख्याको दृष्टिबाट हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' को तुलनामा 'मेरो नेपाली माला' का अभ्यासहरू धेरै रहेका छन् । व्याकरणलाई पाठसँग एकीकृत वा समाहित गरेर सिकाउनु बढी सान्दर्भिक हुन्छ ।

(घ) नमुना अभ्यास

भाषाशिक्षणका लागि पाठ्यपुस्तकमा सम्पादित पाठहरू मात्र पर्याप्त हुँदैनन् । यसका लागि प्रशस्तै सीपपरक अभ्यासको आवश्यकता पर्दछ । पाठ्यसामग्रीमा नमुना अभ्यास जति प्रभावकारी हुन्छ त्यति नै प्रभावकारी बनाएर थप अभ्यास प्रयोग गर्न शिक्षकलाई सहयोग पुग्दछ । यस आधारमा यी दुई सामग्रीहरूमा नमुना अभ्यासहरूको स्थिति तुलना गरिएको छ ।

दुवै पाठ्यसामग्रीहरूमा अभ्यासहरू राखिएका छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा शब्दार्थलाई अभ्यासको रूपमा समावेश गरिएको छैन । शब्दार्थदेखि पछाडिका अभ्यासहरूलाई अभ्यास, व्याकरण र सृजनात्मक अभ्यास गरी तीन भागमा बाँडिएको छ । अभ्यासमा बोधप्रश्न र शब्दभण्डारका अभ्यासहरू एकै ठाउँमा राखिएका छन् । ती अभ्यासहरू १, २, ३ जस्ता अभ्यास सङ्ख्या दिइएको छ र ती अभ्यास सङ्ख्यामा क, ख, ग गरेर छुट्ट्याइएको छ । व्याकरणमा उदाहरण र अभ्यासहरू दिइएका छन्, जसमा १, २, ३ गरेर सङ्ख्या दिइएको छ । सृजनात्मक अभ्यासहरूमा अनुच्छेद लेखन, चिठी लेखन, कथा लेखन, कविता लेखन जस्ता अभ्यास समावेश गरिएको छ । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ७ वटादेखि १३ वटासम्म अभ्यासहरू राखिएका छन् ।

‘मेरो नेपाली माला’ मा शब्दार्थलाई अभ्यासको रूपमा समावेश गरिएको छैन । शब्दार्थ पछाडि पाठसँग अभ्यासको रूपमा अभ्यास दिइएको छ । अभ्यासलाई १, २, ३ र ४ सङ्ख्याको क्रममा शब्दभण्डार, बोध र विचार, व्याकरण र सिर्जना गरेर चार भागमा वर्गीकरण गरिएको छ । प्रत्येक अभ्यासका शीर्षकलाई अ, आ, इ, ई, , ऊ ..... जस्ता सङ्ख्या दिएर अभ्यासलाई धेरै बनाइएको छ । ‘मेरो नेपाली माला’ मा अभ्यासहरू प्रत्येक पाठमा ६ वटादेखि २२ वटासम्म रहेका छन् । एकै प्रकृतिका दुवै सामग्रीका अभ्यास सङ्ख्या तालिकामा यसरी देखाउन सकिन्छ :-

तालिका नं. ५

क्र.सं.	अभ्यास स्वरूप	अभ्यास स्वरूप	
		हाम्रो नेपाली किताब	मेरो नेपाली माला
1	प्रश्नको छोटो उत्तर दिने	22	20
2	ठीकबेठीक छुट्याउने	17	13
3	खाली ठाउँ भर्ने	14	14
4	शुद्ध पारेर लेख्ने	19	17
5	वाक्यमा प्रयोग गर्ने	22	20
6	सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने	-	5
7	व्याख्या+भावार्थ लेख्ने	17	9
8	अर्थ लेख्ने	18	19
9	शुद्ध उच्चारण गर्ने	18	20
10	तलका प्रश्नको उत्तर भन्ने	-	20
11	कवितालाई आफ्नै शब्दमा लेख्ने	4	5
12	अनुच्छेद/संवाद/कथा लेख्ने/ चिठी लेख्ने/कविता लेख्ने	22	32
13	व्याकरण पक्षसँग सम्बन्धित	21	20
	जम्मा	194	214

माथिको तालिकाबाट के स्पष्ट हुन्छ भने विभिन्न अभ्यासहरूको सङ्ख्यालाई हेर्दा ‘हाम्रो नेपाली किताब’ को तुलनामा ‘मेरो नेपाली माला’ मा बढी अभ्यासहरू रहेका छन् । ‘हाम्रो नेपाली

किताब' मा भन्दा प्रश्नको उत्तर भन्ने, सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने जस्ता अभ्यासहरू 'मेरो नेपाली माला' मा बढी प्रयोग भएका छन् ।

पाठ्यक्रमअनुसार तयार भएका दुबै पाठ्यसामग्रीहरू सुनाइ/बोलाइ, पढाइ र लेखाइसम्बन्धी अभ्यासहरू रहेका छन् । एउटै अभ्यासमा एकभन्दा बढी सीपको विकास गराउने खालका अभ्यासहरू पनि रहेका छन् । शब्दकोश प्रयोग गर्ने 'मेरो नेपाली माला' मा राखिएको छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब' मा राखिएको छैन । यस अर्थमा 'मेरो नेपाली किताब' ले पाठ्यक्रमको उद्देश्य समेटेको देखिन्छ । समग्र नमुना अभ्यासको संरचना हेर्दा केही कमीकमजोरी बाहेक 'मेरो नेपाली माला' विविधतापूर्ण र प्रभावकारी देखिन्छ ।

(ड) चित्र

चित्रहरूको प्रयोग दुबै पाठ्यसामग्रीमा गरिएको छ । यी चित्रहरू सादा र साना आकृतिका देखिन्छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ३१ वटा चित्र राखिएको छ भने 'मेरो नेपाली माला' मा २७ वटा चित्र छन् । दुबै पाठ्यसामग्रीमा प्रयोग गरिएका चित्रहरू स्तरअनुकूल कम देखिन्छन् तर 'मेरो नेपाली माला' मा प्रयोग भएका चित्र आकर्षक छन् ।

(च) भूमिका निर्देशन

कुनै पनि पाठ्यपुस्तकमा त्यस पुस्तकको परिचय र प्रयोगसम्बन्धी जानकारीहरू राखिएको हुन्छ । दुबैमा ४ पृष्ठ अर्थात् २ पाना भूमिकाको लागि प्रयोग गरिएको छ । 'हाम्रो नेपाली किताब' को पहिलो भित्री पृष्ठमा पुस्तकको नाम, कक्षा र प्रकाशकको नाम रहेको छ । दोस्रो पृष्ठमा प्रकाशक, संस्करण, मुद्रक, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको स्वागतसहित टिप्पणी, मूल्य र जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रको अनुरोध लेखिएको छ । तेस्रो पृष्ठमा 'हाम्रो भनाइ' शीर्षकबाट प्राक्कथन, प्रकाशकीय वा भूमिका राखिएको छ । यसमा पुस्तकको निर्माण तथा प्रयोगसम्बन्धी जानकारीका साथै निर्देशनहरू राख्दै सुझावको अपेक्षा गरिएको छ । चौथो तथा अन्तिम पृष्ठमा विषयसूची, पाठशीर्षक, पाठ नम्बरको क्रमसङ्ख्या, पृष्ठ सङ्ख्या र पाठशीर्षकको छेउमा कोष्ठकमा विधा उल्लेख गरिएको छ भने 'मेरो नेपाली माला' मा पाठ्यसामग्रीको नाम, कथा, लेखकहरू तथा सम्पादकहरूको नाम र 'यूनाइटेड नेपाल पब्लिकेशन प्रा.लि., कलंकी, काठमाडौं नेपाल' उल्लेख गरेर प्रकाशक संस्थाको नाम समावेश गरिएको छ । दोस्रो

पृष्ठमा पनि पाठ्यसामग्रीको नाम, कक्षा, प्रकाशक संस्थाको नाम, संस्करण, सर्वाधिकार, कम्प्युटर डिजाइन र चित्राङ्कन नाम उल्लेख गरिएको छ । तेस्रो पृष्ठमा 'हाम्रो भनाइ' शीर्षक दिएर लेखकीय मन्तव्य राखिएको छ । जसमा यस पुस्तकबारे धारणा प्रस्तुत र पाठ्यसामग्रीको निर्माण प्रयासबारे उल्लेख गर्दै सल्लाह र सुझावको अपेक्षा गरिएको छ भने चौथो तथा अन्तिम पृष्ठमा विषयसूची, पाठनम्बर, शीर्षक कोष्ठमा विधाको उल्लेख र पृष्ठसङ्ख्या पनि उल्लेख गरिएको छ ।

समग्रमा दुबै पाठ्यपुस्तकका भूमिका लगभग उस्तै छन् । पृष्ठसङ्ख्या, पहिलो, दोस्रो, तेस्रो, चौथो अनि ती पृष्ठसङ्ख्यामा उल्लेख गरिएका विषयवस्तु मिल्दाजुल्दा छन् ।

(छ) अन्तिम पृष्ठहरू

पाठ्यपुस्तकका अन्तिम पृष्ठहरूमा अनुसूचीहरू, जानकारीहरू वा परिशिष्टहरू राखिएका हुन्छन् । पाठ्यपुस्तकमा प्रयोग भएका शब्दावलीहरू वा यस्तै थप जानकारीहरू राखिनु अन्तिम पृष्ठहरूको शोभा हो । यस्ता पृष्ठहरू दुबै पाठ्यपुस्तकमा राखिएका छैनन् ।

५.२ बाह्य वा भौतिक पक्ष

(क) आवरण पृष्ठ

आवरण पृष्ठबाट पाठ्यपुस्तकको सुरक्षा हुने भएकाले यसको कागज मोटो, बलियो, चिल्लो र आकर्षक हुनुपर्छ साथै बालकको स्तर र कक्षाको तहलाई पनि ध्यानमा राखेर आवरण पृष्ठको निर्माण गरिएको हुनुपर्दछ। यस आधारमा हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' को आवरण पृष्ठ अन्य पृष्ठभन्दा मोटो सामान्य कलात्मक र साधारण रङ्गिन देखिन्छ। जसमा नेपालको भौगोलिकताको परिचय दिने, हिमाल, नदी, जङ्गल, पहाड र वन्यजन्तु हात्ती, खरायो आदिको चित्र समावेश गरिएको छ। पछाडिको पृष्ठमा पनि कागजको मोटोपन उस्तै खालको छ र हरियो रङ्गको छ। जसमा कक्षा ६ को कक्षागत गीत राखिएको छ।

'मेरो नेपाली माला' को आवरण पृष्ठ कलात्मक विविधतायुक्त र रङ्गिन देखिन्छ। कोठाकोठा परेको नीलो, पहेंलो र रातो रङ्गले भरिएको छ र पाठ्यपुस्तकको नाम, कक्षा तथा लेखकहरूको नाम उल्लेख गरिएको छ। अन्य पेजहरूको तुलनामा मोटो, चिप्लो, प्लास्टिकले छोपेको छ। पछाडिको पृष्ठ पनि आवरण पृष्ठ जस्तै मोटो र आकर्षक छ। हरियो रङ्ग मात्र भएको रङ्गिन छ तर यसका कक्षागत गीत राखिएको पाइँदैन। यस पृष्ठमा प्रकाशकले आफ्ना अन्य प्रकाशित पाठ्यपुस्तकहरूको नाम उल्लेख गरेको छ।

पछाडि पृष्ठको माथितिरको देब्रेतिर 'मेरो नेपाली माला' पुस्तकको चित्र दिइएको छ। 'हाम्रो नेपाली किताब' को तुलनामा 'मेरो नेपाली माला' को आवरण तथा अन्तिम पृष्ठ कलात्मक, आकर्षक र रङ्गिन छ। साथै 'हाम्रो नेपाली किताब' को आवरण पृष्ठ केही मोटो भए पनि कम सुरक्षित देखिन्छ भने 'मेरो नेपाली माला' को आवरण पृष्ठ मोटो, दरो र प्लास्टिकले छोपेको हुनाले बढी सुरक्षित देखिन्छ।

(ख) आकार

आकारका दृष्टबाट हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' केही मोटो र 'मेरो नेपाली माला' को तुलनामा केही लम्बाइमा लामो रहेको छ भने 'मेरो नेपाली माला' 'मेरो नेपाली किताब' को तुलनामा पातलो र ३ सेन्टिमिटर चौडाइमा लामो रहेको छ। दुवै पाठ्यसामग्री बोक्न सजिलो, भोलामा सजिलै अट्ने खालको र विद्यार्थीस्तर अनुकूल रहेको छ। 'मेरो नेपाली माला' तुलनात्मक रूपमा सानो भएकाले बोक्न सजिलो हुने देखिन्छ।

(ग) कागज

‘हाम्रो नेपाली किताब’ मा प्रयोग भएको कागज हल्का सेतो रङ्गको र केही मोटो छ । आवरण पृष्ठमा प्रयोग गरिएको कागज केही बाक्लो तर असुरक्षित देखिन्छ । ‘मेरो नेपाली माला’ मा प्रयोग गरिएको कागज चम्किलो, सेतो, चिल्लो छ । आवरण पृष्ठमा प्रयोग गरिएको कागज केही बाक्लो, चिल्लो र लेमिनेसन गरिएको छ । कागजको दृष्टिले ‘हाम्रो नेपाली किताब’ को तुलनामा ‘मेरो नेपाली माला’ नै सबल र उत्कृष्ट मान्न सकिन्छ ।

(घ) बँधाइ

बँधाइको दृष्टिले हेर्दा दुबै समान छन् । दुबै पाठ्यसामग्रीमा स्टेपिनको प्रयोग गरिएको छ र आवरण पृष्ठमा गम लगाई उक्त भाग छोपिएको छ ।

(ङ) मूल्य

‘हाम्रो नेपाली किताब’ पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा प्रकाशित अनिवार्य पाठ्यपुस्तक हो । यसलाई सामुदायिक विद्यालयहरूमा अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूका लागि निःशुल्क वितरण गर्ने गरिन्छ । बिक्रीको प्रयोजनका लागि यसको मूल्य रू. ३९।५० राखिएको छ । ‘मेरो नेपाली माला’ एकता (यूनाइटेड) नेपाल पब्लिकेशन प्रा.लि. काठमाडौँबाट प्रकाशित कतिपय संस्थागत (बोर्डिङ्ग) विद्यालयहरूमा पाठ्यसामग्रीका रूपमा प्रयोग हुने सामग्री हो । यसको मूल्य रू. ९०।- राखिएको छ, जुन मूल्य निम्नवर्गीय नेपालीहरूको पहुँचभन्दा माथि छ । मूल्यको दृष्टिले हेर्दा ‘मेरो नेपाली माला’ को तुलनामा ‘हाम्रो नेपाली किताब’ नै सबल र उपयुक्त रहेको छ ।

५.३ सारांश

‘हाम्रो नेपाली किताब’ कक्षा ६ र ‘मेरो नेपाली माला’ (६) पाठ्यपुस्तकको एकै ठाउँमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा कुनै पक्षमा समानता त कुनै पक्षमा विविधता पाइयो । यी दुबै पाठ्यसामग्रीमा विषयवस्तुको चयन पाठ्यक्रमको उद्देश्यअनुरूप गर्ने प्रयास गरिएको छ । यी दुईमध्ये ‘हाम्रो नेपाली किताब’ मा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसारकै पाठसङ्ख्या रहेको छ भने ‘मेरो नेपाली माला’ मा पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा कम छन् । दुबै पाठ्यसामग्रीमा वाक्यमा शब्दसङ्ख्या

पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा बढी छन् । शब्द र अर्थ अन्तर्गत 'हाम्रो नेपाली किताब' मा जम्मा ३३९ वटा मात्र र 'मेरो नेपाली माला' मा २१८ वटा कठिन शब्दको अर्थ दिइएको छ । शब्दकोशको प्रयोग 'हाम्रो नेपाली किताब' मा अभ्यासको रूपमा दिएको छैन भने 'मेरो नेपाली माला' मा एउटा अभ्यास समावेश गरिएको छ । अन्य पक्ष व्याकरणलाई दुबैमा अभ्यासको रूपमा राखिएको छ ।

अध्याय : छ

६. निष्कर्ष र सुझावहरू

कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रमका आधारमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार पारिएको कक्षा ६ को 'हाम्रो नेपाली किताब' सबै सरकारी विद्यालयहरूमा अनिवार्य रूपमा लागू गरिएको छ । त्यस्तै सोही पाठ्यक्रमका आधारमा निर्मित 'मेरो नेपाली माला' कक्षा ६ निजी (बोर्डिङ्ग) विद्यालयहरूमा पाठ्यपुस्तककै सरह प्रयोग भइरहेको छ । यसरी एउटै पाठ्यक्रमका आधारमा तयार पारिएका यी पाठ्यपुस्तकहरू, पाठ्यक्रमअनुरूप तयार भएका छन् कि छैनन् ? के-के सबल तथा दुर्बल पक्षहरू रहेका छन् र दुबैमध्ये कुन चाहिँ उत्कृष्ट छ ? भनी यस शोधकार्यमा अध्ययन गरिएको छ । कुनै पनि पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषण यसको विशिष्टताका कारणले अझ कठिन कार्य हो । यसमा पनि पाठ्यक्रमसँग तुलना गर्ने तथा एउटै पाठ्यक्रमका आधारमा तयार पारिएका सामग्रीहरूको आधारमा तुलना कार्य भनै कठिन कार्य हो । तथापि अध्ययन विश्लेषणका आधारहरूलाई प्रयोग गरेर तुलनात्मक शोध अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन विश्लेषण कार्य मुख्यतः सामग्री विश्लेषण विधिद्वारा गरिएको छ । यस अध्ययनमा कुनै एक पक्षको मात्र अध्ययन, विश्लेषण तथा तुलना नगरी सबै पक्षहरूको अध्ययन, विश्लेषण र तुलना गरिएको छ । यसै क्रममा शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा तयार पारी लागू गरिएको कक्षा ६ को भाषापाठ्यक्रम आफैँ भाषाशिक्षणका सिद्धान्तहरू, बालबालिकाको स्तरअनुरूपता, उद्देश्यअनुरूपता तथा पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइका फरक अवस्था आदिका आधारमा उपयुक्त छ, छैन त्यो छुट्टै अनुसन्धानको विषय हो ।

यहाँ गरिएको तुलनात्मक अध्ययन पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेको लक्ष्य, उद्देश्य तथा विषयवस्तुअनुरूपताका आधारमा यी पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीमा सम्पादन गरिएका पाठ्यवस्तुहरूको तुलना मात्र हो, त्यसपछि आपसमा यी दुई सामग्रीहरूमध्ये पाठ्यक्रमको अझ नजिक कुन चाहिँ देखिन्छ भन्ने तुलना मात्र हो । यसरी गरिएको अध्ययनमा भाषापाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणको आधारलाई मुख्य आधार मानिएको छ, तुलना गर्दा छनोट र स्तरण, पाठ्यसामग्रीमा प्रयुक्त शब्दहरू जस्ता पक्षमा कमी देखिएको हुनसक्छ किनकि छनोट स्तरणका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरिएको छैन । विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूले पाठ्यपुस्तकको विभिन्न आधारमा अध्ययन विश्लेषण गरेको पाइन्छ तर पाठ्यक्रमअनुरूपता तथा भाषा

पाठ्यपुस्तक अध्ययन विश्लेषणका आधारमा अध्ययन गरेको त्यति पाइँदैन । त्यस्तै पाठ्यपुस्तकहरूको आपसमा आन्तरिक र बाह्य पक्षको तुलना गरिएको पाइँदैन । त्यसैले यस अध्ययनले केही नयाँ र समग्र मार्गनिर्देशन गर्ने कुरामा विश्वास लिन सकिन्छ । यसै प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्ष र केही सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ :-

६.१ निष्कर्ष

- (क) 'हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६' र 'मेरो नेपाली माला (६)' दुबै पाठ्यसामग्रीहरू कक्षा ६ को नेपाली भाषापाठ्यक्रम अनुरूप बनाउने प्रयास गरिएको छ । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा घर, परिवार, समुदाय, सरसफाइ, चाडपर्व, उत्सव, ऐतिहासिक, भौगोलिक, खेलकुद, योग हस्यौली चुटुकिला जस्ता विषयक्षेत्रलाई उपयुक्तरूपमा प्रतिनिधित्व गराइएको छैन भने 'मेरो नेपाली माला' मा पनि घर, परिवार, समुदाय, चाडपर्व, योग, खेलकुद, हस्यौली चुटुकिला आदि विषय क्षेत्रको प्रयोग भएको छैन ।
- (ख) दुबै सामग्रीका सम्पादित पाठहरू पाठ्यक्रमद्वारा निर्दिष्ट विधाभन्दा बाहिर गएका छैनन् । तर दुबैमा विधागत सङ्ख्या र पाठसङ्ख्याका दृष्टिकोणबाट कमजोरी देखिन्छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा २२ वटा पाठ छन् 'मेरो नेपाली माला' मा २० वटा पाठ छन् । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा २ वटा पाठ कम छन् र 'मेरो नेपाली माला' मा ४ वटा पाठ कम छन् । तापनि 'हाम्रो नेपाली किताब' २ वटा पाठ कम भएर पनि पाठ्यक्रमको नजिक रहेको छ ।
- (ग) दुबै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको स्तरभन्दा कठिन र अप्रचलित शब्दहरू प्रयोग भएको पाइन्छ । 'हाम्रो नेपाली किताब' मा रद्द, औताउनु, वाग्बिवादी, चक्रव्यूह, जाफत, स्वावलम्बीपन, उदासीनता जस्ता शब्द छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा गोल्फु, भेदिचर, ताक, ठट आदि शब्दहरू रहेका छन् ।
- (घ) दुबै सामग्रीका वाक्यमा शब्दसङ्ख्या, पाठ्यक्रमले तोकेभन्दा बढी छन् । पाठ्यक्रमले १२-१५ शब्दसम्मका वाक्य गठन गर्ने कुरा निर्दिष्ट गरिए तापनि २-५५ शब्द तथा २-५९ शब्दसम्मका वाक्यहरूको क्रमशः प्रयोग गरिएको छ ।
- (ङ) भाषिक प्रस्तुति वा शैलीका दृष्टिमा दुबै पाठ्यसामग्री उपयुक्त रहे पनि तुलनात्मक रूपमा 'मेरो नेपाली माला' का पाठहरू सरल र सहज देखिन्छन् ।

- (च) शब्द र अर्थअन्तर्गत 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ३३९ वटा र 'मेरो नेपाली माला' मा २१८ वटा कठिन शब्दको अर्थ दिइएको छ। अधिल्लो कक्षाभन्दा ५०० शब्द नयाँ थप्नु पर्नेमा दुबै पाठ्यपुस्तकहरूमा कमी रहे तापनि 'हाम्रो नेपाली किताब' पाठ्यक्रमको नजिक रहेको छ।
- (छ) व्याकरणलाई दुबै पाठ्यपुस्तकमा छुट्टै पाठको रूपमा नराखी छुट्टै अभ्यासको रूपमा पाठमा समावेश गरिएको छ।
- (ज) विभिन्न प्रकृतिका अभ्यासहरू 'मेरो नेपाली किताब' मा १९४ वटा राखिएका छन् भने 'मेरो नेपाली माला' मा २१४ वटा अभ्यासहरू राखिएका छन्। यस आधारमा धेरै शब्द सिकाउने र अभ्यास गराउने उद्देश्य पाठ्यक्रमको भएकाले 'मेरो नेपाली माला' पाठ्यक्रमको नजिक रहेको छ।
- (झ) प्रश्नको उत्तर भन्ने, सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने, शब्दकोशको अभ्यास जस्ता अभ्यासहरू 'मेरो नेपाली माला' मा रहेको छ भने 'हाम्रो नेपाली किताब' मा समावेश गरिएको छैन।
- (ञ) चित्रहरूको प्रयोगको दृष्टिले हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ३१ वटा र 'मेरो नेपाली माला' मा २७ वटा चित्रहरू छन्। यी दुई पुस्तकका चित्रहरूमध्ये 'मेरो नेपाली माला' किताबको चित्रहरू आकर्षक र स्पष्ट देखिन्छन्।
- (ट) आवरण पृष्ठको सजावट, कागज र टिकाउका दृष्टिले 'हाम्रो नेपाली किताब' भन्दा 'मेरो नेपाली माला' उपयुक्त देखिन्छ।
- (ठ) आकारका दृष्टिले 'मेरो नेपाली माला' को तुलनामा 'हाम्रो नेपाली किताब' मोटो र अलिकति लामो छ।
- (ड) कागजको गुणस्तरका दृष्टिले हेर्दा 'हाम्रो नेपाली किताब' को तुलनामा 'मेरो नेपाली माला' को कागज सेतो, सफा, चिल्लो, सबल र बलियो देखिन्छ।
- (ढ) दुबै पाठ्यपुस्तकको बाँधाइलाई हेर्दा स्टेपिन लगाएर बाहिरको आवरण पृष्ठमा गम लगाएर छोपिएको छ र दुबै उस्तै देखिन्छन्।
- (ण) 'हाम्रो नेपाली किताब' को तुलनामा 'मेरो नेपाली माला' को मूल्य दुईगुनाभन्दा बढी रहेको छ।

६.२ सुभावरु

- (१) विषयवस्तुका संयोजनका दृष्टिले पाठ्यपुस्तकलाई अझ सान्दर्भिक बनाउनको लागि 'हाम्रो नेपाली किताब' मा र 'मेरो नेपाली माला' मा घर, परिवार, समुदाय, सरसफाइ, चाडपर्व, उत्सव, ऐतिहासिक, कलात्मक, भौगोलिक, खेलकुद, योग, हस्यौली चुटुकिला जस्ता क्षेत्रका विषयवस्तु समावेश गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- (२) 'हाम्रो नेपाली किताब' मा ऐतिहासिक एउटा कथा र एउटा कलात्मक प्रबन्ध थप्नुपर्छ भने 'मेरो नेपाली माला' मा एउटा ऐतिहासिक कथा, व्यावसायिक र सामाजिक दुईवटा प्रबन्ध थप्नुपर्ने देखिन्छ र एउटा राष्ट्रिय र एउटा अन्तर्राष्ट्रिय जीवनी थप्नुपर्ने देखिन्छ अनि कविता विधाबाट एउटा कविता हटाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- (३) दुबै सामग्री विश्लेषण गर्दा प्राप्त उल्लिखित कठिन र स्तर प्रतिकूल शब्दहरू हटाइनुपर्छ । वाक्य र अनुच्छेद स्तरअनुकूल बनाइनुपर्छ ।
- (४) दुबै पाठ्यसामग्रीमा विधागत पाठहरूको लम्बाइ स्तर अनुकूल बनाई लम्बाइको क्रमअनुसार विधागत पाठहरू प्रस्तुत गरिनुपर्छ ।
- (५) 'हाम्रो नेपाली किताब' मा पर्यायवाची, उल्टो अर्थ दिने, श्रुतिसमभिन्नार्थी जस्ता अभ्यासहरू बढाइनुपर्छ भने 'मेरो नेपाली माला' मा व्याकरणको शिक्षण गर्दा परिचय, प्रकार, उदाहरणसहित परिभाषा समावेश गरिनुपर्छ । दुबै पाठ्यसामग्रीहरूमा व्याकरणका अभ्यासहरू अझ विविधतापूर्ण बनाइनुपर्छ ।
- (६) 'मेरो नेपाली माला' मा थप कठिन शब्दहरूको अर्थ राखिनुपर्छ । बालबाबालिकाका जीवनसँग सम्बन्धित कतिपय उपयोगी शब्दहरू पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिनुपर्छ ।
- (७) भाषापाठ्यपुस्तकमा विधाहरूको छनोट गर्दा पाठ्यक्रमले तोकेअनुसार क्षेत्र र क्रम मिलाउनुपर्छ । सङ्ख्यात्मक एवम् गुणात्मक दृष्टिले पनि उपयुक्त विधाका पाठहरू पढ्न र तिनको क्रम पनि सरलबाट जटिलको क्रममा हुनुपर्ने देखिन्छ ।
- (८) दुबै पाठ्यपुस्तकमा विद्यार्थीको रचनात्मक पक्षलाई खासै ध्यान दिइएको छैन । अतः दुबै पाठ्यपुस्तकमा सचित्र परिचय दिने, पाठहरूसँग मिल्ने, रङ्गिन चित्रहरूको निर्माण गर्ने, शाब्दिक अर्थ, शब्दपत्तीहरूको खेल खेलाउने जस्ता अभ्यासहरू राख्नुपर्ने देखिन्छ ।

- (९) 'हाम्रो नेपाली किताब' को आवरण पृष्ठ थप आकर्षक र बलियो बनाइनुपर्छ ।
- (१०) भाषापाठ्यपुस्तकको निर्माण गर्दा कतिपय सम्भावित थप अनुसन्धान गरी विषय, विधा, शब्द, अभ्यास र चिन्हहरू प्रयोग गरिनुपर्छ ।
- (११) दुबै पाठ्यसामग्रीमा सुनाइ र बोलाइ सीपसँग सम्बद्ध अभ्यासहरू थपिनुपर्छ ।
- (१२) 'मेरो नेपाली माला' मा दिइएका सप्रसङ्ग व्याख्या गर्ने, प्रश्नको उत्तर भन्ने र शब्दकोशको प्रयोग गर्ने जस्ता अभ्यासहरू 'हाम्रो नेपाली किताब' को अभ्यासमा थप्नुपर्ने देखिन्छ ।
- (१३) दुबै पाठ्यपुस्तकमा दिइएको निर्देशनहरूले पठनपाठन विधिलाई समेट्न सकेका छैनन् । कुन विधा एवं भाषातत्वसम्बन्धी पाठहरू शिक्षणका लागि कस्तो विधि अपनाउनु राम्रो हुन्छ भन्ने कुराको पर्याप्त निर्देशन दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- (१४) समग्रमा भन्नुपर्दा दुबै पाठ्यपुस्तकका बाह्य तथा आन्तरिक पक्षमा सन्तुलन मिलाउन सकिएको देखिँदैन । आन्तरिक एवं बाह्य पक्षमा सुधार गरी पाठ्यपुस्तकलाई समयानुकूल र उपयोगी निर्देशन दिनुपर्ने देखिन्छ ।

६.३ शैक्षिक प्रयोजन

प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनमा निम्नलिखत शैक्षिक प्रयोजन भएको यस शोधकर्ताको अनुमान रहेको छ :-

- (१) यस तुलनात्मक अध्ययनले निम्नमाध्यमिक तहका भाषापाठ्यपुस्तक एवं पाठ्यसामग्री निर्माण गर्दा सो निर्माण वा संस्थालाई उक्त पाठ्यपुस्तक वा पाठ्यसामग्री पाठ्यक्रमअनुसार बनाउन सचेत बनाउनेछ ।
- (२) प्रस्तुत तुलनात्मक अध्ययनले उपर्युक्त दुई पाठ्यपुस्तकमा रहेका सबल र दुर्बल पक्षको पहिचान गरी निराकरणमा सहयोग पुऱ्याउनेछ ।
- (३) यस तुलनात्मक अध्ययनले पाठ्यपुस्तक निर्मातालाई तह र स्तरानुरूपको कक्षागत सामग्री सङ्कलनमा सचेत गराउनेछ ।
- (४) यस तुलनात्मक अध्ययनले आगामी दिनहरूमा भाषापाठ्यपुस्तकको अध्ययन विश्लेषण गर्न चाहने शोधार्थीलाई सहयोगी सामग्रीको रूपमा कार्य गर्नेछ ।

- (५) यस तुलनात्मक अध्ययनले पाठ्यपुस्तक वा पाठ्यसामग्री निर्माण गर्ने व्यक्ति वा संस्थलाई भाषापाठ्यपुस्तकका शैक्षिक तथा भौतिक पक्षमा स्तरअनुकूलता अपनाइनु पर्ने आवश्यकताको बोध गराउनेछ ।

६.४ भावी अनुसन्धानका लागि संभावित शीर्षकहरु

- (१) छनोट र स्तरणका आधारमा पाठ्यपुस्तकहरूमा पाठ्यवस्तु र शब्दभण्डारको अध्ययन ।
- (२) 'हाम्रो नेपाली किताब' कक्षा ७ र 'मेरो नेपाली माला कक्षा ७' को तुलनात्मक अध्ययन ।
- (३) 'मेरो नेपाली माला' १-७ को कक्षागत निरन्तरताको अध्ययन ।
- (४) 'सजिलो नेपाली माला' १-५ को कक्षागत निरन्तरताको अध्ययन ।
- (५) निम्नमाध्यमिक तहका वर्तमान नेपाली भाषापाठ्यक्रमहरूको कक्षागत निरन्तरताको अध्ययन ।
- (६) निम्नमाध्यमिक तहका वर्तमान नेपाली भाषापाठ्यक्रमहरूको स्तरअनुरूपताको अध्ययन ।
- (७) निम्नमाध्यमिक तहका पाठ्यपुस्तकहरूमा प्रयुक्त नमुना अभ्यासहरूको मूल्याङ्कन ।
- (८) निम्नमाध्यमिक तहका नेपाली भाषापाठ्यपुस्तकहरूमा राखिएका विधाहरूको तुलनात्मक अध्ययन ।
- (९) सरकारी र निजीस्तरका विद्यालयमा नेपाली भाषाशिक्षणको तुलनात्मक अध्ययन ।

सन्दर्भग्रन्थसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज, नेपाली भाषाशिक्षण, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०५७ ।
- , भाषाशिक्षण परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०५७ ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज, सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार, २०५९ ।
- खनाल, कमलराज, 'कक्षा चारको मेरो नेपाली किताब र सजिलो नेपाली माला' को तुलनात्मक अध्ययन, एम. एड्. शोधपत्र, त्रि.वि. कीर्तिपुर, २०५९ ।
- खनाल, कमला 'कक्षा ४ को मेरो नेपाली किताब र नयाँ नेपाली शृङ्खला' को तुलनात्मक अध्ययन, एम.एड्. शोधपत्र २०६५, त्रि.वि. काठमाडौँ ।
- गौतम, गेहनाथ 'मेरो नेपाली किताब' कक्षा ५ र 'सजिलो नेपाली माला' कक्षा ५ को तुलनात्मक अध्ययन, एम.एड्. शोधपत्र ताहाचल, २०५७ ।
- नेपाल सरकार, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र सानोठिमी, भक्तपुर, हाम्रो नेपाली किताब कक्षा ६, पुनर्मुद्रण, २०६५ ।
- पोखरेल, बालकृष्ण र अन्य, नेपाली बृहत् शब्दकोश, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, २०५८ ।
- बन्धु, चूडामणि, अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौँ : रत्नपुस्तक भण्डार
- भण्डारी, पारसमणि, स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण, काठमाडौँ ।
- शर्मा, केदारप्रसाद, र अन्य, 'मेरो नेपाली माला' ६, प्रथम संस्करण, २०६१ ।
- सुवेदी, टीकाराम, 'मेरो नेपाली किताब' ६ र 'सजिलो नेपाली माला' (६) को तुलनात्मक अध्ययन अप्रकाशित एम.एड्. शोधपत्र, काठमाडौँ त्रि.वि. ताहाचल, २०५९ ।

व्यक्तिवृत

नाम	:	डिल्लीप्रसाद कोइराला
साहित्यिक नाम	:	ईश्वर
जन्ममिति	:	२०३०।१०।१६
स्थायी ठेगाना	:	सोरुङ्ग छविसे -५, उदयपुर
अस्थायी ठेगाना	:	भीमदत्त नगरपालिका वडा नं. ६, ऐठपुर
जन्मस्थान	:	सोरुङ्ग छविसे -५, उदयपुर
बुवाको नाम	:	लुप्तप्रसाद कोइराला
आमाको नाम	:	युक्तकुमारी कोइराला
पेशा	:	अध्ययन/अध्यापन
लिङ्ग	:	पुरुष
धर्म	:	हिन्दू
रुचि	:	पत्रपत्रिका पढ्ने, सङ्गीत सुन्ने, गीत गजल लेख्ने
भाषा	:	नेपाली, हिन्दी, अङ्ग्रेजी
शैक्षिक योग्यता	:	आचार्य (नव्य व्याकरण) एम.एड्. (नेपाली)
कार्यगत विद्यालय	:	श्री शारदा संस्कृत विद्यापीठ

अध्ययन संस्थान :

एस.एल.सी.	२०५१	श्री राजकीय संस्कृत माध्यमिक विद्यालय, मटिहानी, महोत्तरी
उत्तरमध्यमा	२०५५	श्री या.ल.ना. संस्कृत क्याम्पस, मटिहानी, महोत्तरी
शास्त्री	२०५८	श्री या.ल.ना. संस्कृत क्याम्पस, मटिहानी, महोत्तरी
आचार्य	२०६०	श्री विश्वविद्यालय विद्यापीठ, वेलभुण्डी, दाङ्ग
बी.एड्.	२०६१	श्री जनता विद्यापीठ, विजौरी, दाङ्ग
एम.एड्.	२०६७	श्री जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस, भीमदत्तनगर

अनुभव :

- २०६१ श्रावण १ गतेदेखि २०६१ चैत्र २ गतेसम्म रुक्मिणी उच्च मा.वि. रुकुमकोट, रुकुम उच्च मा.वि. तहमा अध्यापन
- २०६१ चैत्र ३ गतेदेखि हालसम्म शारदा विद्यापीठ महेन्द्रनगरमा प्राध्यापन सम्पर्क फोन नं. : ९८४८७२००७९